

Mees sotsiaaluuringu subjektina

Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2007

Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2007

Mees sotsiaaluuringu subjektina

Toimetanud Dagmar Kutsar

Artiklite kogumik

Täiendav informatsioon:
Sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond
Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium
Gonsiori 29, 15027 Tallinn
info@sm.ee

Küljendus: Dmitri Fedotov
Trükk: Auratrükk
ISSN: 1736-3896
ISSN: 1736-390X (online)
© EV Sotsiaalministeerium, 2007

Trükitud taaskasutatud paberile

Sisukord

Lühikokkuvõte	6	
Eessõna	7	
Sissejuhatus	9	
1 Meesuuringute kujunemisloost ja paiknemisest teiste teadusvaldkondade hulgas. Helen Biin	13	
2 Meesuuringutes kasutatavad uurimismeetodid. Judit Strömpl	21	
3 Suguelu algus ja seksuaalharidus Eestis. Agnes Alvela	37	
4 Mees ja perekond: isadus. Dagmar Kutsar	51	
5 Eesti meeste sotsiaalne, vaimne ja füüsiline tervis. Olev Poolamets	69	
Summary. Men - the subjects of social studies	81	

Lühikokkuvõte

Käesoleva artiklite kogu eesmärgiks on anda ülevaade meesuuringu metodoloogilistest aspektidest ning püstitada uusi uurimisküsimusi. Helen Biin ja Judit Strömpl teevad ülevaade meesuuringu metodoloogilistest lähenemistest ning uurimismeetoditest. Eri aegadel on erinevad uurijad meesuuringu (ingl. k. *men's studies*) tähistamiseks kasutanud mitmeid erinevaid termineid, näiteks akadeemiline meesuurimus, kriitiline meeste uurimine (ingl. k. *critical studies of men*), meeste domineerimise uuringud ja maskuliinsus-uuringud (ingl. k. *masculinity studies*). Terminoloogiliselt tähendab „meesuurimus” eraldiseisvat uurimuste ala, kus ühelt poolt käsitletakse mehi kui ühiskonna struktuuri osa, kui vaatlus- ja analüüsiühikut, teiselt poolt aga kui eraldiseisvat huvigruppi sotsiaalpoliitilises tähenduses (nt. töö ja pere ühitamise problemaatika korral). Pere, töö, kool jne. on sellisel juhul käsitletavat kui taustakategooriad.

Agnes Alvela vaatleb oma artiklis sugulelu alustamise temaatikat, keskendudes suguelu alustamisega seotud sotsiaalsetele survetele sugupoolte vahelises suhtlemises ning annab seejärel ülevaade tänasest seksuaalhariduse olukorrast Eestis. Kokkuvõttes väidab autor, et seksuaalhariduse ja erinevate teenustega ning koostöös uurijate ja praktikutega on võimalik Eesti ühiskonnal liikuda selles suunas, et muuta soorolle paindlikumaks, millega koos kahaneks ka sugupooltele mõjuvad negatiivsed sotsiaalsed surved.

Dagmar Kutsar käsitleb meest seoses perekonnaga ning keskendub isaduse erinevatele tahkudele ja probleemidele. Pärast sotsiaalkonstruktivistlikku ülevaadet isaduse mõistest ja levinud kultuuriimidžitest käsitleb autor uurimust isaks kasvamise protsessist. Autor väidab, et tänapäeval on vanemaksolekule esitatud mitmeid väljakutseid – majanduslik stress ja vaesus, perekonnaüksuste isoleerumine, pere vajadustega vastuolus olevad töökohapoolsed nõudmised, laste ja täiskasvanud pereliikmete vajaduste individualiseerumine, perekonnainstitutsiooni nn. de-familiseerumine. Eraldi peatub Kutsar eemalelava isa probleemidel, ühelt poolt eemalelava isa suhtel lapsega ja neid mõjutavatel teguritel ning teiselt poolt eemalelava isa kohustuste täitmise probleemidel lapse suhtes. Teemakäsitluse lõpuosas teeb autor ülevaade pere ja töö ühitamise problemaatikast meesuurimustes.

Meestearst dr. Olev Poolamets väljendab muret meeste halvemate tervisenäitajate ning enesest vähemhooliva tervisekäitumise pärast. Autori hinnangul on universaalsete terviseedenduse ja haigestumiste ennetusprogrammide ning kampaaniate rakendamine kulukas ja väheefektiivne, kuna tõhusate ja tulemuslike programmide eeldus – meeste ja madalama haridustasemega inimesteni jõudmine, multidistsiplinaarne koostöö oluliste sektorite vahel ja meeste tervisetegurite laiahaardeline käsitlemine on senini olnud vähetoimiv. Dr. Poolamets pakub välja temaatilise struktuuri regulaarsest meeste sotsiaalsest, vaimset ja füüsilist tervise seisundit dokumenteerivast aruandest, mis hõlmaks erinevate uuringute andmeid ning looks aluse multidistsiplinaarseks koostööks meeste olukorra parandamiseks Eestis. Eraldi peatub autor Eestis veel vähe levinud meestearsti erialal, andes lühiülevaade selle arengust ning hetkeolukorrast.

Eessõna

Ülle-Marike Papp
Sotsiaalministeeriumi soolise
võrdõiguslikkuse osakonna nõunik

Lääneriikides on viimastel aastakümnetel uuritud soo, soolisuse, naiseks ja meheks olemise ning soosuhete ja sooideoloogia küsimusi suhteliselt palju. Eesti on aga sotsiaalteaduslikes uuringutes sugu kasutatud tavaliselt ühena sotsiaal-demograafilistest tunnustest, süvenemata kehtiva soosüsteemi (soorollide, soostereotüüpide, sooideoloogia, soosuhete jms) mõjuteguritesse.

Samas on ühiskonnas märgatav kehtiva maskuliinsuse kriis, mis väljendub meeste lühemas oodatavas elueas, riskikäitumises, tööalases stressis, ebatervislikumas eluviisis, suitsetamises, südame-veresoonkonna haigustes, lähedaste suhete katkemises. Kuna nais- ja meesuuringute traditsioon on alles kujunemisjärgus, võib nn. sooneutraalne lähenemine nimetatud probleemidele jätta tähelepanuta nii mõnedki struktuurilis-kultuurilised põhjused, mis tulenevad kehtivast sooideoloogiast.

Käesolev artiklite kogumik aitab mõista meesuuringute olemust ja kohta sotsiaal- ja teistes teadmisvaldkondades, põhilisi uurimissuundi ja metodoloogilisi käsitusi, aga ka maskuliinsuse ja meeste identiteedi konstrueeritust ning selle väljendumist meeste tervise probleemaahtikas.

Loodame, et kogumik aitab kaasa soouuringute arengule ja laiema kõlapinna tekkimisele sellistele akadeemilistele ja rakenduslikele uuringutele, mis aitavad mitmekõlgsemalt mõtestada ja analüüsida ühiskonna soolise kihistumise negatiivset mõju individide, kultuuri ja struktuuri tasandil. Prioriteetsemateks küsimusteks meeste tervise ja identiteetide kujunemise väljaselgitamise kõrväl on kahtlemata oluline uurida maskuliinsuse hegemooniast tulenevaid surveid ja ootusi poistele ja meestele.

Täname prof. Dagmar Kutsari juhtimisel töötanud interdistsiplinaarset töögruppi, kuhu kuulusid TÜ dots. Judit Strömpl, TÜ doktoriõppe üliõpilased Helen Biin ja Katri Lamesoo, MD Olev Poolamets, MSW Agnes Alvela ja MD Ph.D Krista Papp.

Sissejuhatus

Viimase kolmekümne aasta jooksul on soolise võrdõiguslikkuse kontseptsioon demokraatlikes riikides levinud ning soolise võrdõiguslikkuse poole püüdlemisest on saanud demokraatliku riigikorra üks indikaatoreid. Soolise võrdõiguslikkuse kontseptsiooni levikut on tugevalt toetanud naisuurimuse ja soouuurimuse tõus aktsepteeritud akadeemiliste distsipliinide hulka. Kuigi soorollide, -stereotüüpide, -identiteedi ja soolise ebavõrdsuse mõju naiste positsioonile ja võimalustele ühiskonnas tänu nais- ja soouuurimuse ning soolise võrdõiguslikkuse kontseptsiooni levikule teadvustatakse, unustatakse sageli, et samad tegurid mõjutavad ka mehi, nende valikuid, võimalusi ja staatust sootsiumis. Samal ajal kui naiste positsioon ühiskonnas, võimalused eneseteostuseks ning rollide amplituud on aja jooksul tänu laialdasele teavitustööle ja järjekindlale soolise võrdõiguslikkuse edendamisele suunatud tegevusele laienenud, on arusaam meeste olemusest, identiteedist ja rollist püsinud kitsa ja muutumatuna. Püsib uskumus, et maskuliinsus on vaid üks kindel tunnuste kogum, mis ei saa ega tohigi muutuda – maskuliinne mees peab ühiskonnas endiselt aktsepteeritud arusaama kohaselt olema agressiivne, emotsioonivaba, domineeriv, saavutustele ja karjäärile orienteeritud perekonna ülalpidaja (nt. Connell 1995, Fausto-Sterling 1997, Petersen 1998). Ettemääratud rollist kõrvalekaldu mine toob kaasa nii sanktsioonid madala ühiskondliku positsiooni ning normist hälbiva mehe mitteaktsepteerimise näol kui ka inimese enda negatiivse enesehinnangu, ebakindluse ja probleemse käitumise (nt. vägivaldne, ennasthävitav või suitsidaalne käitumine jne.).

Eelnevast tulenevalt on naiste positsiooni, võimaluste ja vajaduste uurimise kõrval oluline pöörata samavõrra palju tähelepanu meeste elu vastavate aspektide analüüsimisele. Kuigi 1980. aastate lõpust alates on Ameerikas ja Lääne-Euroopas suhteliselt väheste soouuringute egiidi all toimunud meesuurimuste kõrvale kerkinud ka eraldiseisev teoreetiline ja empiiriline meesuurimus, on meeste olukorda kiire ühiskondliku muutuse läbi teinud postsotsialistlikes riikides, sealhulgas Eestis, siiani vähe uuritud.

Inglehart *et al.* (2000) on 65 riigis läbi viidud väärtuste uuringu analüüsile toetudes leidnud, et ühiskonna valmisolek traditsiooniliste soostereotüüpide poolt seatud raamistikust väljuda, soolise võrdõiguslikkuse kontseptsiooni aktsepteerida ning soolist võrdõiguslikkust edendada on seotud ühiskonnas levivate väärtuste ja normidega. Inglehart ja Norris (2003) on samale uuringule viidates leidnud, et ühiskonnas levivad soostereotüübid ja suhtumine soolisesse võrdõiguslikkusesse oleneb ka ühiskonna demokratiseerumise ja majandusliku heaolu tasemest. Seega luuakse ettekujutus sellest, millised on teatud kogukonnas sugupoolte rollid, õigused ja kohustused kindlas kultuuri ja ajaloo poolt mõjutatud ühiskondlike suhete kontekstis, mistõttu normid, stereotüübid, ootused, nende mõju ja tagajärjed indiviidile on erineva ajaloolise ja kultuurilise taustaga ühiskondades erinevad. Seetõttu on riskantne väga erineva sotsiaal-kultuurilise taustsüsteemiga

riigis loodud teadmist ja läbiviidud uuringute tulemusi üks-üheselt postsotsialistlikes riikides üle võtta.

Inglehart ja Baker (2000) on leidnud, et riikides, kus toimuvad kiired ühiskondlikud muutused, toetab ja edendab ühiskonda reformeeriv eliit just traditsioonilisi väärtusi. Traditsiooniliste väärtuste osakaalu tõusu on täheldatud ka Eestis (Inglehart 1997) ja teistes Kesk- ja Ida-Euroopa endistes sotsialistlikes riikides (nt. Veredy 1996, Jalusic ja Antic 2001). Sarnaselt teiste postsotsialistlike riikidega on Eestis selliste tendentside mõju naiste võimalustele ja positsioonile ühiskonnas suhteliselt palju uuritud, kuid traditsiooniliste väärtuste tugevnemise tagajärgi meestele on puudutatud vaid võrdluskategooriana naiste olukorda käsitlevates uuringutes ning pole eraldi õieti analüüsitud (eranditena on teemat käsitlenud näiteks Torjus 2003, Pajumets 2001 jt.). Arvestades Eesti meeste naistest üle kümne aasta võrra lühemat oodatavat keskmist eluiga (Uibu 2000/2001), kehvemat tervist (Tervise Arengu Instituut 2005, Uibu 2000/2001), suuremat suitsiidide arvu (Värnik 2003), sagedamini esinevat sotsiaalset heitumist (Torjus 2003) ja teisi samalaadseid aspekte, on meeste olukorda edendavate sekkumismehhanismide väljatöötamine ja rakendamine olulise tähtsusega. Kuna sekkumismehhanismide väljatöötamisel on oluline lähtuda ühiskonnas levinud soorollidest, -normidest ja -identiteetidest, on meesuurimuse edendamine Eestis kriitilise tähtsusega.

Käesolev kogumik esindab valikut artiklitest, mis on valminud 2005. aasta teisel poolel EV Sotsiaalministeeriumi poolt rahastatud projekti „Meeste identiteeti ja muutuvaid soorolle käsitlevate uurimissuundade ning uurimisprobleemide aluste väljatöötamine” raames. Kaks esimest artiklit annavad ülevaate meesuuringute metodoloogilistest aspektidest, kaks järgmist puudutavad meeste identiteedi, muutuvate soorollide ja sotsialiseerumisega seonduvat problemaatikat ning viimases artiklis selgitatakse meesuuringute pideva ülevaateuuringu vajalikkust Eestis.

Kirjandus

Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkley: University of California Press.

Eesti Statistikaameti andmebaas. (www.stat.ee, külast. sept. 2005).

Fausto-Sterling, A. (1997). How to Build a Man. Teoses V. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*, 219-225. London: Routledge.

Inglehart, R., Baker, W. E. (2000). Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65, 19-51.

Inglehart, R., Norris, P. (2003). *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Jalusic, V., Antic, M. G. (2001). *Women-Politics-Equal Opportunities. Prospects for Gender Equality Politics in Central and Eastern Europe*. Peace Institute, Ljubljana.

Pajumets, M. (2001). *Mis saab soorollidest? Tulevaste meespoliitikute nägemused*. Bakalaureusetöö. Eesti Humanitaarinstituut, Ühiskonnateooria õppetool, sotsioloogia eriala.

Petersen, A. (1998). *Unmasking the Masculine: 'Men' and 'Identity' in a Sceptical Age*. London: Sage Publications.

Tervise Arengu Instituut (2005). *Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2004*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Torjus, U. (2003). *Meeste sotsiaalse heitumise teed Raplamaa näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond, sotsiaaltöö eriala.

Uibu, J. (2000/2001). *Eesti rahvastiku tervis XXI sajandi künnisel*. Kolmas täiendatud väljaanne. Tallinn: Euroülikool.

Veredy, K. (1996). *What Was Socialism and What Comes Next?* New Jersey: Princeton University Press.

Värnik, A. (2003). Suitsiidide esinemus Eestis. Teoses A. Värnik (toim.) *Suitsiidi-uuringud. Eesti-Rootsi Suitsidoloogiainstituudi 10. aastapäeva artiklite kogumik*, 24-29. Tallinn: Eesti-Rootsi Suitsidoloogia Instituut.

1. Meesuuringute kujunemisloost ja paiknemisest teiste teadusvaldkondade hulgas

Helen Biin

Meesuuringute kujunemislugu ja olemus

Eri aegadel on erinevad uurijad meesuuringute (ingl. k. *men's studies*) tähistamiseks kasutatud mitmeid erinevaid termineid, näiteks akadeemiline meesuuring, kriitiline meeste uurimine (ingl. k. *critical studies of men*), meeste domineerimise uuringud ja maskuliinsus-uuringud (ingl. k. *masculinity studies*) (Hearn 2000, Wahlström 2002). Kuigi osade autorite käsitluses tähistavad erinevad nimetused erilaadilist suhet feminismiga, erinevat uurimisainest ja isesugust, sageli lausa vastandlikku, lähenemist sellele (vaata nt. Hearn 2000, Hearn 2004, Kimmel *et al.* 2004), on siin ja edaspidi kasutatav väljend „meesuuringus” selguse mõttes kasutusel nõ. katuserminina, mis hõlmab kõiki eelpoolnimetatud mehi ja maskuliinsust käsitlevaid uurimissuundi.

Nagu Jeff Hearn (2004) ja Christine Overall (1999) väga tabavalt väljendavad, pole meeste uurimises iseenesest mitte midagi uut, erakordset ega radikaalset – nimelt on mehed teisi mehi uurinud juba väga pikka aega ning nimetanud seda tegevust „ajalooks”, „sotsioloogiks” või mõneks muuks teadusdistsipliiniks. Sellest sarkastilisest märkusest hoolimata pole tänapäevane meesuuring siiski pelgalt androtsentristliku teadustraditsiooni jätkamine, mis, nagu Harry Brod (1987, 264) rõhutab, on vaid näiliselt meestest ja nõ. meeste soodus ning jätab tegelikkuses olulised meheks olemisega seotud kogemused, fenomenid ja probleemid tähelepanuta – kui traditsiooniline meestekeskne teadus kasutab uurimisainena ja lähtealusena meest kui inimese prototüüpi, siis meesuuringute aineseks on maskuliinsuse ja meeskogemuse uurimine erinevates sotsiaalsetes, kultuurilistes ja ajaloolistes kontekstides.

Esimese püüde luua eraldiseisvat teaduslikku käsitlust mehelikkusest tegi 19. ja 20. sajandi vahetusel Sigmund Freud, kes ei loonud küll ühte süstemaatilist maskuliinsusekäsitlust, kuid kelle kolmekümne aasta jooksul kirjutatud töid maskuliinsuse teema punase joonena läbis. Hoolimata sellest, et tänased meesuurijad Freudi maskuliinsuse käsitlustele

olulist tähelepanu ei pööra, peetakse teda sageli modernse meesuurimuse alusepanijaks (Connell 1995/2005). Freudi ideid arendasid aastakümnete vältel edasi teisedki psühhoanalüütikud, näiteks Karen Horney, Alfred Adler, Carl Jung, Simone de Beauvoir, Nancy Chodorow jt. (*ibid.*). Sotsiaalteadusliku maskuliinsuse käsitlemise algus on seotud soolise erinevuse ja soorollide¹ ideega, mille juured ulatuvad 19. sajandi lõpu naiste emantsipatsiooniliikumiseni, mil naiste avalikust elust kõrvalejätmist põhjendati nende kaasasündinud sooliste erinevustega (Connell 1995/2005). Soorolle käsitletud uurijatest tuntuimad on kahtlemata Talcott Parsons, Mirra Komarovsky, Erving Goffman, Joseph Pleck jt. (*ibid.*, West ja Zimmermann 1987/1991). Soorolle ja soolisi erinevusi vaimsetes võimetes, emotsioonides, isiksuseomadustes, hoiakutes, huvides jmt. peamiselt psühholoogide uurimisvaldkonda kuuluvate indikaatorite lõikes ning nende mõju meeste ja naiste käitumisele sotsiaalses keskkonnas on uuritud üle saja aasta. Suur osa vastavatest uurimustest on toimunud juba iseseisva meesuurimuse tekke järgselt.

Tänapäevase iseseisva meesuurimuse² juured ulatuvad sarnaselt naisuurimuselegi 1960. aastatel alanud nn. teise laine feminismi ja sellest inspireeritud meesliikumiseni³. Seeläbi on meesuurimus vähemalt osaliselt feministlikust mõttest välja kasvanud uurimisvaldkond. Võib väita, et enamus varastest meesuurijatest olid esmajärjekorras nais-uurimusega tegelejad või naisuurimusest ja -liikumisest tõuke saanud inimesed (Doyle 2000). Kuigi meesuuringute tegeleti juba 1970. aastate alguses ning kümnendi keskel loeti Ameerika ülikoolides üksikuid vastavasisulisi kursusi (*ibid.*), kerkis akadeemiline meesuurimus iseseisva teadusliku distsipliinina nii Ameerikas kui ka Euroopas esile ning kogus tunnustust peamiselt 1980. aastate teisel poolel ja 1990. aastate alguses (Connell 1995/2005, Doyle 2000, Wahlström 2002). Oluliseks meesuuringute hoogustajaks Ameerika Ühendriikides, aga ka laiemalt kogu maailmas, sai 1980. aastate alguses USA-s loodud meesuurimusega tegelevaid teadlasi ühendav *Task Group for Men's Studies*, mis tõi läbi konverentside ja muude sarnaste ettevõtmiste üksikud üle Ühendriikide laiali paisatud meesuurijad kokku (Doyle ja Femiano, *online*).

Meesuuringute tegelemise esimestel aastatel käsitleti anglo-ameerika riikides peamiselt võimu, patriarhaalsuse ja hierarhiaga seotud küsimusi – kui naisuurijad vaatlesid, kuidas mõjutab võimu mitteomamine ning patriarhaalne ühiskonnakorraldus naiste elusid, siis meesuurijad keskendusid sellele, mida võimu omamine meestega teeb (Doyle 2000). Üheks meesuuringute esmaseks eesmärgiks oli ka fookuse nihutamine mehe kui inimese prototüübi käsitlemiselt mehe käsitlemisele ühena kahest sugupoolest (*ibid.*). 1980. ja 1990. aastatel liikus fookus võimu uurimiselt mitmete erinevate meeste elu mõjutavate ja kujundavate sotsiaalsete tegurite uurimisele, seejuures sai valdavaks tänaseni domineeriv maskuliinsuse konstrueerimise uurimine erinevates sotsiaalsetes situatsioonides (Connell 1995/2005). Kaheksakümnendatel aastatel tegelesid paljud uurijad seoses HIV/AIDS temaatika esilekerkimisega ka homoseksuaalsuse käsitlemisega; samuti

¹ Alates 1940. aastatest on piirid mõistete “soolised erinevused” ja “soorollid” vahel hägustunud ning tänapäeval kasutatakse neid soouurimuses enamasti sünonüümina (Connell 1995/2005).

² St. uurimissuuna, mida tegijad ise defineerivad meesuurimuseks ning mis lähtub nn. meesvaatepunktist.

³ Meesliikumise kohta vt täpsemalt Messner (1997).

algas 1980. aastatel ka järgmisesse kümnendisse kandunud naisuuringutest tuttav diskussioon konstruksionistliku ja essentsialistliku (bioloogilise determinismi poolt argumenteeriva) lähenemise vahel (Doyle 2000). Kuigi meesuurimus arenes anglo-ameerika keeleruumi eri riikides üheaegselt ja käsikäes, võib eri maade peamistes uurimisteedes leida siiski ka mõningaid erinevusi – kui Ameerika Ühendriikide meeste uurijad käsitlesid väga paljusid erinevaid teemavaldkondi, siis Briti meesuuringud on läbi aegade peamiselt tegelenud võimu- ja struktuuriuuringutega ning Austraalias on enam keskendunud soo ja etnilisuse suhete ning homoseksuaalsuse analüüsimisele (Hearn 2000).

Meesuuringud arenesid feminismi, seksuaalsuse- ja soouuringutega käsikäes ka väljaspool anglo-ameerika keeleruumi, esmalt peamiselt Kesk- ja Põhja-Euroopas. Kui anglo-ameerika meesuurimus kasutas peamiselt etnograafilist lähenemisviisi uurimisainesele, siis Euroopas oli rõhuasetus kvantitatiivsel uurimisel ning peamisteks küsimusteks olid meeste positsioon heaoluühiskonnas, riiklike võrdõiguslikkuse meetmete rakendamise meesaspektid (Connell 1995/2005), meeste situatsioon ühiskonna muutumise taustal ja nn. meestega seotud positiivsete aspektite uurimine (Hearn 2000). Ka täna on Põhjamaade meesuurimuses homo- ja *queer*-uurimuste kõrval aupositsioonil heaoluühiskonna mehi puudutavate kitsaskohtadega seotud teemad, nt. isadus, marginaliseerumine tööturul, meeste tervis jmt. (Folkesson 2000). Hoolimata erinevast lähenemisnurgast, püsib meesuurimuses algusest peale olulise teemana fookuses ka feminismi ja meesuuringute ning meeste rolli muutumise seosed (Connell 1995/2005, Doyle ja Femian, *online*). Samuti on nii anglo-ameerika kui ka Euroopa meesuuringute ühiseks huviobjektiks olnud meesuurimuse tulemuste kasutamine vägivalda fenomeni mõistmiseks ja sellega võitlemiseks (Connell 1995/2005).

1990. aastate keskpaigas hakkas meeste ja maskuliinsuse uurimine üha kiiremini levima ka väljapoole anglo-ameerika keeleruumi ja Põhja-Euroopat ning selle leviku käigus on loodud ja kogutud olulisi teadmisi regionaalistest meeste olukorra erinevustest, meeste ebavõrdsusest ja integratsioonist (Connell 1995/2005). Näiteks on viimasel kümnendil mahukaid uurimuste kogumikke avaldatud nii Jaapanis, Ladina- ja Lõuna-Ameerikas, Austraalias, Kesk-Idas ja mujalgi, lisaks käivitati 2000. aastal Euroopas esimene suuremahuline mitut riiki hõlmav meeste ja maskuliinsuse teemaline uurimusprojekt "*Critical Research on Men in Europe*"⁴ (*ibid.*, xiv-xv). Samuti toimuvad arvukad rahvusvahelised meesuurimuskonverentsid ja -foorumid (Connell 2000)⁵.

Lisaks meesuuringute internatsionaliseerumisele on viimaste aastate vältel märgatavalt laienenud ka rakendusuuringute läbiviimine ja meesuuringute tulemustele toetuvate poliitikate loomine (Connell 1995/2005). Connell (*ibid.*, xv-xvi) toob välja peamised valdkonnad, mida täna üha enam uuritakse ja mille raames meesuurimuslikke teadmisi järjest sagedamini rakendatakse. Nendeks valdkondadeks on:

⁴ CROME. Täpsem informatsioon projekti kohta on kättesaadaval projekti koduleheküljel <http://www.cromenet.org>

⁵ Meesuurimuse olukorrast Euroopas annavad väga põhjaliku ülevaate Hearn *et al.* (2002).

- Tervis. Soo konstrueerimise (soostereotüüpide, -identiteedi ja -rollide) mõju meeste ja poiste tervisele, tervisekäitumisele, reproduktiivkäitumisele ja seksuaalsele tervisele;
- Nõustamine. Maskuliinsuse konstrueerimise mõistmine on oluline efektiivse meeste nõustamise ja psühhoteraapia võimaluste loomiseks;
- Isadus. Meeste suhted lastega, traditsioonilisest maskuliinsusest tulenevad probleemid ning uute isaduse ja peresuhete mudelite loomine;
- Haridus. Maskuliinsuse loomine koolis, noorte identiteedi kujunemine, distsipliin ja ahistamine koolis, poiste õpiprobleemid jne;
- Vägivald. Teadmised maskuliinsusest on olulised vägivalla (kodu- ja seksuaalvägivallast institutsionaalse vägivalla ja sõdadeni) ennetamiseks.

Kesk- ja Ida-Euroopa postsotsialistlikes riikides on meesuurimus, nagu soouringud üldiselt, iseseisva teadusdistsipliinina veel suhteliselt vähe levinud ning tunnustust leidnud. Peamiselt on uurimused olnud seotud sotsialistliku riigikorra lagunemisele järgnenud soorollide traditsionaliseerumisega, üleminekuühiskonna eripäradest tulenevate probleemidega (nn. võitjate põlvkond, alkoholism, sotsiaalne tõrjutus jne.) (Hearn *et al.* 2002). Eestis on suhteliselt palju uuritud tööturu, sotsiaalse tõrjutuse, vägivalla ja tervisega seonduvaid küsimusi, kuid maskuliinsust ja meeste soorolle puudutavaid uuringuid praktiliselt pole (Kolga 2000). Voldemar Kolga (2000) viitab olulisele probleemile Eesti (praktiliselt olematus) meesuurimuses – soouurimus, sh. ka meesuurimuslik lähenemine, ei kuulu Eestis tunnustatud prioriteetsete teemavaldkondade hulka, samas on kõigil nn. ühiskonna jaoks esmatähtsatel probleemidel (kuritegevus, vägivald, töötus, vaesus jne.) oluline tugev soosapekt.

Meesuuringute paiknemine teadusdistsipliinide hulgas

Mitmed meesuurimusega tegelevad uurijad ja teoreetikud (nt. Connell 1995/2005, Folkesson 2000 jt.) on leidnud, et meesuurimus ei ole täna veel iseseisev teadusdistsipliin, vaid tegu on mitmeid erinevaid, sageli vastakaid lähenemisi, metodoloogiaid ja teooriaid kasutava uurimisvaldkonnaga, millega tegeletakse erinevate teadusdistsipliinide raames. Samuti võib meesuurimuse ja teiste teadusdistsipliinide vaheliste suhete selgitamisel tuua paralleele soouurimuse ja naisuurimusega – nii, nagu viimatinimetatud distsipliinid/uurimisvaldkonnadki, on ka meesuurimus oma olemuselt interdistsiplinaarne.

Viimasel paaril aastakümnel on soouringutes toimunud murranguline areng ning sellega on kaasnenud oluline edasimineku ka meesuuringutes. Kui esimesed meesuurimuse

raames loodud teoreetilised käsitlused ja läbiviidud empiirilised uuringud vaatlesid ainet sotsiaalteaduslikus raamistikus, siis koos soouuringute laienemisega on ka meesuuringud laienenud lisaks sotsiaalteadustele humanitaar-, loodus- ja käitumisteadustesse ning vähemal määral teistesegi teadusdistsipliinidesse (Kimmel *et al.* 2004). Samuti on, nagu eelpoolgi viidatud, meesuurimuse suunad ja agenda tänapäeval tihedalt seotud poliitilise debati ja seadusloomega (*ibid.*).

Kuna meesuurimuse olemuse ja positsiooni selgitamisel viidatakse sageli sarnasustele nais- ja soouurimusega, on üheks läbivaks teemaks kogu iseseisva meesuuringu ajaloo jooksul olnud meesuuringute seos feminismiga ning soo- ja naisuurimusega. Küsimusi selle kohta, kas meesuurimus on oma olemuselt feministlik uuring ning kas meesuurimus on naisuurimuse analoog ja mil viisil suhestuvad omavahel mees-, nais- ja soouurimus, on alati esitatud ning neile ka vastata püütud, kuid ühtset seisukohta pole siiani saavutatud. Viimastel aastatel on eelpool toodud küsimuste üle palju arutletud Põhjamaade meesuurimiskonverentsidel ja -ajakirjades, näiteks on meesuuringute seost feminismiga teiste hulgas käsitlenud Lykke (2002) ja Whalström (2002), aga ka Gardiner (2002); meesuuringute seoste üle soo- ja naisuurimustega on arutlenud näiteks Brod (1987) ja Gomard (2000).

Probleemid ja tulevikuvisioonid

Hoolimata sellest, et meesuuringud on viimase kahe kümnendi jooksul läbi teinud olulise arenguhüppe ja laienenud üle kogu maailma, ei ole tänane meesuurimus sugugi probleemivaba. Näiteks on Hearn *et al.* (2002) ühe meesuuringuid ähmastava ja selle arengut takistava tegurina välja toonud asjaolu, et sageli on ühe riigi piires sama uurimisobjekti käsitlemisel kasutatud väga erinevaid ning isegi vastandlikke lähenemisviise (nt. mitte-soolistatud, anti-feministlik, feministlik ja soouurimuslik lähenemine) – selline lähenemiste paljusus ei võimalda erinevaid uurimistulemusi omavahel võrrelda ja laiemale ülevaate saamiseks koondada. Jeff Hearn (2000) on ette heitnud, et tänapäevaste meesuuringute hällis Ameerika Ühendriikides on empiirilised uuringud sageli väga tugevad, kuid valdkonna teoreetiline pagas jääb senini sageli nõrgaks. Euroopas on eri riikide lõikes meesuuringute olukord suhteliselt erinev ning enamustes riikides peale Suurbritannia, Saksamaa ja Põhjamaade (peamiselt Norra) on meesuurimus alles arengu algusjärgus (Hearn *et al.* 2002). Ühe meesuuringute probleemina Euroopas on välja toodud ka seda, et sageli on olemas hulgaliselt meeste olukorda puudutavaid ja meesuuringute jaoks relevantseid empiirilisi andmeid, kuid enamasti on need andmed tekkinud muude uuringute nõ. kõrvalproduktina ja vaid väga vähesed uuringud on uurimisainesele lähenenud ja andmekogumismeetodid loonud otseselt meesuurimuslikku lähenemist silmas pidades (Hearn *et al.* 2002). Kolmanda Euroopa meesuuringuid puudutava probleemina on Hearn (2000) välja toonud meesuuringutega tegelejate vähest organiseeritust ja nõrka võrgustikutööd, mis pärsib oluliselt valdkonna arengut.

Ka Robert W. Connell (1995/2005) on viidanud reale meesuuringute arenguga seotud probleemidele. Näiteks tuntakse sageli muret selle üle, kas fookuse nihutamine meestele ja maskuliinsusele ei tingi teatud teemade puhul (nt. vägivald, majandusareng) oluliste ressursside ärasuunamist naistelt ja naisuurimusega tegelejatelt. Probleemid on esile kerkinud ka meesuuringute metodoloogiaga seondult – nimelt ei võimalda peamiselt kasutatavad deskriptiivsed uurimismeetodid uute faktide avastamist ja ideede arendamist meesuuringutes ning ei suuda piisavalt seletada ühiskondlikes suhetes toimunud muutuseid. Samuti viitab Connell (*ibid.*) sellele, et viimasel kümnendil populaarsust kogunud diskursiivsed lähenemised ei võimalda piisavalt selgitada teatud nähtusi, nagu näiteks majanduslik ebavõrdsus ja riik, mis on maskuliinsuse mõistmise ja soorollide muutmise seisukohalt esmatähtsad.

Jeff Hearn (2000) teeb kolm konkreetset ettepanekut, mida meesuuringutega tegelejad peaksid valdkonna parima arengu huvides edaspidi silmas pidama. Esiteks on praegused eri riikides tehtavad meesuuringud Hearn'i sõnul sageli liiga etnotsentristlikud ja natsionalistlikud. Kuna meesuuringute subjekti ehk mehi ja maskuliinsust mõjutavad, nagu muidki eluvaldkondi, üha enam globaalne majanduspoliitika, globaliseerumisega seotud ühiskonna struktuuralsed muutused, postkolonialism ja radikaalne multikultuursus, tuleks edasistel uuringutel suuremat tähelepanu pöörata uurimisobjekti globaalsesse konteksti asetamisele. Teiseks tuleks tähelepanu pöörata meesuurimuse seostele nais- ja soouurimusega, kuna tegu on ühe teadusdistsipliini erinevate osade, mitte eraldiseisvate ja üksteist mittemõjutavate distsipliinidega. Kolmandaks soovib Hearn üle vaadata valdkonna nime, mis hetkel jätab eksliku mulje, justkui oleks tegu naisuuringute ekvivalendil või paralleeliga ning ei esita selgelt ka meesuuringute uurimisainest (st. kas tegu on meeste uurimisega või meeste poolt tehtava uuringuga).

Hearn'i kõrval on ka Connell (1995/2005) sõnastanud rea soovitusi meesuuringute edasiseks arenguks. Näiteks leiab ta, et meesuuringud peaksid edaspidi olema tihedamalt seotud sotsiaalse muutuste uuringutega, sealjuures tuleks erilist tähelepanu pöörata postmodernismi, kaubastamise, neoliberalismi ja turumajanduse ning maskuliinsuse suhete analüüsile. Teiseks viitab sama autor kompleksse lähenemise vajadusele meesuuringutes ja manitseb, et ühe teema pelk sotsiaalkonstruksionistlik või psühhoanalüütiline käsitlemine ei saa anda tervikpilti vastavast teemast või fenomenist ning soovib meesuuringuga tegelejalte senisest enam erinevaid analüüsimeetodeid kasutada, seejuures rakendades rohkem situatsioonianalüüsi ja struktuurset lähenemist. Kolmandana rõhutab Connell seda, et meesuuringuid ei tohiks arendada isolatsioonis, eraldatuna teistest teadusdistsipliinidest, kuna meesuuringute teemad ja avastused on tugevalt seotud teiste oluliste sotsiaalteaduslike uurimisküsimuste ja valdkondadega.

Kirjandus

Brod, H. (1987). Toward Men's Studies. Teoses M. S. Kimmel (toim.) *Changing Men. New Directions in Research on Men and Masculinity*, 263-294. Newbury Park, London, New Dehli: Sage Publications.

Connell, R. W. (1995/2005). *Masculinities. 2nd edition*. Cambridge: Polity Press.

Connell, R. W. (2000). *Understanding Men: Gender Sociology and the New International Research on Men and Masculinities*. Clark Lecture, Department of Sociology, University of Kansas, 19 September 2000 http://www.un-instraw.org/docs/mensroles/vss_1_4.pdf. (külast. nov. 2005).

Doyle, J., Femiano, S. *Reflections on the Early History of the American Men's Studies Association and the Evolution of the Field*. American Men's Studies Association, <http://mensstudies.org/history.htm> (külast. nov 2005).

Doyle, J. (2000). *Manliness in the Twenty First Century with James Doyle*. WebMD Live Events Transcript 6/01/00. http://my.webmd.com/content/article/1/1700_50583.htm (külast. nov. 2005).

Folkesson, P. (2000). Kartläggning av mansforskning visar: Fragmenterade glimtar av maskulinitetet. *NIKK-magasin. Maskuline mysterier*, 1-2000, 4-6.

Gardiner, J. K. (2002). *Masculinity Studies and Feminist Theory: New Directions*. New York: Columbia University Press.

Gomard, K. (2000). Kvinde-, mande- og konforskning: Ligheder og forskelligheder, *NIKK-magasin. Maskuline mysterier*, 1-2000, 10-11.

Hearn, J. *et al.* (2002). Critical Studies on Men in Europe: The State of Academic Research. *Men and Masculinities*, 4/2002.

Hearn, J. (2000). Forskning om mænd i fire dele af verden, *NIKK-magasin. Maskuline mysterier*, 1-2000, 7-9.

Hearn, J. (2004). From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. *Feminist Theory*, 5 (1), 49-72.

Kimmel, M. S., Connell, R. W., Hearn, J. (2004). Introduction. Teoses M. Kimmel, R. W. Connell, J. Hearn (toim.) *Handbook of Studies on Men and Masculinities*, 1-12. Chicago: Sage Publications.

Kolga, V. (2000). *Estonia National Report on Research on Men's Practices*. EU FPV Thematic Network: The Social Problem and Societal Problematisation of Men and Masculinities, [http://www.cromenet.org/crome/crome.nsf/resources/2BDBA7F79D8159C7C22569B300452739/\\$file/Estonia.doc](http://www.cromenet.org/crome/crome.nsf/resources/2BDBA7F79D8159C7C22569B300452739/$file/Estonia.doc) (külast nov. 2005).

Lykke, N. (2002). Er mandsforskning også feministisk forskning? Teoses E. Lorenzen, M. Grönroos (toim.) *På nye eventyr – mandsforskere uden grænser. Artikler fra nordisk konference om mandsforskning*, 7-12. NIKK Småskrifter nr. 6, 2002. Oslo: NIKK.

Messner, M. A. (1997). *Politics of Masculinities. Men in Movement*. Thousand Oaks, New Dehli, London: Sage Publications.

Overall, C. (1999). *Men's Studies, Women's Studies and Feminism. Women's Education des Femmes*. CCLOW Commemorative Issue, 13(1).

West, C., Zimmerman D. H. (1987/1991). Doing Gender. Teoses J. Lorber, S.A. Farrell (toim.) *The Social Construction of Gender*, 13-37. London: SAGE Publications.

Whalström, H. (2002). Men in/and/or Feminism: on men's studies and feminist criticism. Teoses E. Lorenzen, M. Grönroos (toim.) *På nye eventyr – mandsforskere uden grænser. Artikler fra nordisk konference om mandsforskning*, 15-23. NIKK Småskrifter nr. 6, 2002, Oslo: NIKK.

2. Meesuuringutes kasutatavad uurimismeetodid

Judit Strömpl

Iga uurimuse meetodivalik sõltub uurimisprobleemist ja eesmärgist, need aga omakorda sellest teoreetilisest diskursusest/paradigmast ja kontekstist, mida jagab uurija ja milles uurimisprobleem tekib ja areneb. Teoreetilisest kontekstist tingituna formuleerib uurija uurimisprobleemi ja valib selle lahendamiseks meetodi. Creswell (2003) kirjeldab nelja põhilist teoreetilist paradigmat, milles sotsiaalteaduslikud uurimused tänapäeval realiseeritakse. Need on postpositivism, konstruktivism/konstruktсионism, eeskõnelemine/kaasamine (*advocacy/participatory*) ning pragmatism.

Postpositivistlik paradigma

Postpositivistlik paradigma jätkab traditsioonilist positivistlikku vaadet sotsiaalsele tegelikkusele ja sotsiaalteaduslikule uurimusele. Postpositivism käsitleb sotsiaalset tegelikkust kui inimtegevusest ja teadmistest sõltumatut reaalsust, mis toimib talle seesmiselt omaste seaduspärasuste alusel. Nii näiteks käsitletakse sugupoolt selle paradigma raames kui etteantud olemust, mis on inimesele tema bioloogilise sooga sisse programmeeritud. Uurija eesmärgiks on avastada see sisemine olemus.

Postpositivistliku paradigma raames nähakse sotsiaalseid nähtusi kui universaalseid: mees on mees igal ajal ja igal pool maailmas ning kannab neid samu olemuslikke iseärasusi. Sotsiaalteadlase ülesandeks on nende iseärasuste nähtavale toomine, kirjeldamine ja selle ulatuslikkuse ning universaalsuse tõestamine. Välised manifestatsioonid peegeldavad mingisugust varjatud sisemist olemust: hoiakuid, väärtusi, iseloomu jne., mis tuleb uurijal ilmsiks teha.

Selle paradigma esindajad kas ei esita kahtlevaid küsimusi selle kohta, kuidas need “olemused” tekivad, kust nad pärit on või põhinevad nende seletused mingisugusel iseene-sestmõistetaval „faktil”, näiteks bioloogilisel erinevusel, mis sugupoolte puhul ei tekita kahtlusi. Sellest lähtuvalt on selle paradigma raames rõhk tõestamisel, milleks vajatakse vastavaid meetodeid ning instrumente. Universaalsete olemuslike iseärasuste ja seaduspärasuste avastamiseks ja tõestamiseks sobivad kõige paremini kvantitatiivsed uurimismeetodid. Sotsiaalteadlane, sarnaselt loodusteadlasele uurib ja õpib tundma objektiivselt ehk temast sõltumata eksisteerivaid nähtusi väljastpoolt tema teadvust (nn. „out there”).

See on see traditsiooniline paradigma, mida sageli samastatakse ka teaduse kui sellise mõistega ja mis on iseenesest paljude autorite poolt kirjeldatud kui põhiliselt masku-

liinne (vt. nt. Morgan 1992). Metodoloogiliselt on selle traditsiooni üks iseloomulikumatest joontest lähtumine omast kontseptsioonist uuritava objekti kohta, kusjuures uurimise eesmärgiks on selle kontseptsiooni tõestamine või ümberlükkamine. Antud juhul on tegemist mõistega „etic”, mida Glesne ja Peshkin (1992) määratlevad järgmiselt. *Etic* väljendab kategooriaid ja kontseptsioone, mis vastavad uurija poolt konstrueeritud tähendussüsteemile (vt. nt. Glesne ja Peshkin 1992, Patton 2002). *Eticus* väljendub kvantitatiivuuringu eesmärk⁶.

Sotsiaalkonstruksionistlik paradigma

Sotsiaalkonstruksionistliku paradigma esindajad käsitlevad sotsiaalset tegelikkust sisuliselt erinevana materiaalsest (bioloogilisest, füüsilisest) tegelikkusest. Sotsiaalne tegelikkus on tegelikkuse tähenduslik osa (Blumer 1986) ja sellisena on ta inimtegevuse tulemus. Sotsiaalkonstruksionistid ei eira materiaalse tegelikkuse olemasolu, mida heidetakse neile sageli ja valesti ette. Nad käsitlevad selle tundmaõppimist mitte otse vaatluse tulemusena, vaid läbi konstrueeritud sümbolilise tähenduste süsteemi. Sellest vaatest sõltuvalt on ka sotsiaalteadlaste huvi suunatud tähenduste loomise protsessile ja tähenduste mõistmisele. Kuna sotsiaalne reaalsus kujutab endast erinevaid tõlgendamise versioone tegelikkuse objektidele, siis sotsiaalteadlane uurib ja analüüsib neid erinevaid versioone ning suhteid nende vahel. Selleks sobivad hästi kvalitatiivsed uurimismeetodid, mille eesmärk ongi uuritavate subjektide poolt jagatud tähendussüsteemi mõistmine. Sotsiaalkonstruksionism eitab olemuslikkust ja universaalsust peale selle, et kõik nad on inimeste igapäevaelu interaktsioonides konstrueeritud ja rekonstrueeritud.

Tähendused on tingitud kontekstist ja protsessist, milles nad arenevad. Uurijate huvi on suunatud selle mõistmisele. Konstruksionistliku paradigma raames ei ole sugupooltevahelised erinevused otseselt seotud bioloogiliste erinevustega. Kuna selle paradigma esindajad lähtuvad põhimõttest, et ei ole olemas iseenesestmõistetavat teadmist, siis uurimuse eesmärgiks on jõuda välja tähenduste juurteni, dekonstrueerida tähenduste süsteemi. Nagu näiteks teeb Pierre Bourdieu oma raamatus „Meeste domineerimine” (2005), kus ta lahkab meeste domineerimise diskursust. Ta näitab, et erinevates kultuurides on mehe seksuaalne domineerimine heteroseksuaalses suguhenduses üle kantud elu teistele valdkondadele. Sellega ta näitab, et sugupoolte vahelised erinevused on konstrueeritud analoogia seksuaalsusega, kuid see ei ole maskuliinsuse ja feminiinsuse kui sotsiaalsete nähtuste sisemine olemus. Meeste ja naiste seksuaalsus on vaid üks suhete viis inimeste vahel ja analoogiate tekitamine pole alati põhjendatud. Thomas Laqueur'i (1990) ajalooline analüüs näitab vastupidiselt sellele, et teadmine bioloogilistest sugulistest erinevustest tekkis hiljem koos meditsiinilise anatoomia arenguga ning see, et sotsiaalse soo hierarhiat seletatakse ja põhjendatakse bioloogiliste erinevustega, on suhteliselt uus nähtus.

---

⁶ Võrdle teise fenomeniga, mis vastab kvalitatiivuuringute eesmärkidele: *emic* väljendab kategooriaid ja kontseptsioone, mis vastavad uuritava poolt antavale tähendussüsteemile.

Judith Butler'i (1999, 1990) sugupoolte vaheliste suhete analüüsi tulemusena kujuneb palju keerulisem sugupoolte „klassifikatsioon”. Heteroseksuaalsed suhted on vaid üks hierarhia – mehe domineerimisel – põhinev sugupoolte vaheline suhe, mida üritatakse üle kanda ka homoseksuaalsetele suhetele. Butleri arvates aga homoseksuaalsus kui sotsiaalne nähtus ei põhine hierarhia ega ole heteroseksuaalsete suhete analoogia, vaid on tekkinud vastupanuna heteroseksuaalsele hierarhiale kui normatiivsele sunnile. Olla homoseksuaalne ei tähenda naise rolli võtmist mehena teise mehega suheldes või mehe rolli võtmist olles naine, vaid tähendab loobumist heteroseksuaalsete suhete poolt pealesunnitud hierarhiast ja domineerimisest/allumisest, tähendab „kahe vahel olemist” (*“in-betweenness”*) (Butler 1999, xi). Butleri arvates homoseksuaalsuse kui sotsiaalse fenomeni puhul pole tegemist mitte niipalju sugueluga (kes kellega suguelu elab), vaid loobumisega traditsioonilisest heteroseksuaalsest normatiivist. Ta näitab, et homfoobias ja homoseksuaalsete meeste ja naiste seksuaalses ahistamises väljendub heteroseksuaalse normatiivi hierarhia kaitse.

Sotsiaalkonstruksionistliku paradigma raames on feminiinsus, maskuliinsus ja homoseksuaalsus käsitletud sotsiaalse konstrueerimise tulemusena, mida bioloogilised erinevused alati ei põhjenda ja mis isegi pole alati sugueluga seotud. Antud juhul maskuliinsust ja feminiinsust ei käsitleta kui meeste ja naiste siseselt omased olemusi. Selle paradigma loogika järgi on sotsiaalteadusliku uurimuse eesmärgiks välja selgitada neid üksikasju, mille raames feminiinsus, maskuliinsus ja homoseksuaalsus on konstrueeritud, mõista nende fenomenide tähendusi erinevates ühiskondades ja erinevatel aegadel, koguda erinevaid diskursiivseid versioone, milles väljenduvad nii olemasolevad tähendused kui ka isiklikud kogemused.

Uurimismeetoditena kasutatakse selle paradigma raames eelistatult kvalitatiivseid meetodeid, mille kaudu saab analüüsida diskursusi, dekonstrueerida tähendusi ajalooliste, ilukirjanduslike, kohtutoimikute jne. tekstide analüüsi kaudu (Butler 1990, Foucault ja Laqueur 1990), analüüsida ja interpreteerida etnograafiliste uuringute andmeid (Bourdieu 2005), st. tegeleda ühiskonna makrotaseme konstrueerimise uurimisega. Järelikult kvalitatiivsete meetodite seostamine pelgalt mikrotaseme uuringutega, nagu seda tavapäraselt sageli on tehtud, ei ole päris õige.

Tõsi, laia publiku silmis seostuvad kvalitatiivsed meetodid eelkõige inimeste subjektiivsete kogemuste, arvamuste uurimisega. Kvalitatiivseid meetodeid on laialt kasutatud mikrotaseme protsesside uurimiseks, mille puhul sotsiaalsed tegutsejad (ingl. k.: *social actors*) oma igapäevases elutegevuses taasloovad diskursiivset fenomeni. Kõige levinumad meetodid on siin intervjuu-uurimus, vestlusanalüüs, vaatlusandmete analüüs ja interpretatsioon.

Eeskõnelemise ja kaasamise paradigma

Kolmanda paradigma puhul lähtutakse uuritava subjekti või grupi positsioonist ühiskonnas ja püütakse seda mitte üksnes mõista, vaid ka muuta olukorda, eriti kui on tegemist mahasurutud grupiga või põhjendamatu ebavõrdsusega. Selle paradigma raames realiseerunud uurimus püstitab alati poliitilise eesmärgi muuta uuritava grupi olukorda, kusjuures uurimus kui selline peab selle muutuse vajalikkust põhjendama ning näitama muutuse suuna.

Nimetatud paradigma arenes tänu feministlikule liikumisele ja tegeles eelkõige naiste olukorra uurimise ja muutmisega. Täna võime rääkida sellest, et teatud elualadel võivad ka mehed moodustada selliseid gruppe, kes vajavad toetust, kaitset ja julgustust osalemiseks võitluses oma õiguste ja heaolu eest. Üks teoreetiline suund, mis on selle paradigma raames arenenud, on nn. *Queer*-teooria, mille eesmärgiks on uurida selliste vähemuste olukorda, kes ei mahu traditsioonilise klassifikatsiooni lahtritesse (nt seksuaalvähemused) või muul põhjusel omavad ebavõrdset positsiooni ühiskonnas. Nende uurimuste kindel eesmärk on kuuldavaks teha vähemuste hääl (*giving voice*), kelle kohta teadmised ühiskonnas põhinevad sageli eelarvamustel. Uurimuste eesmärgiks on seatud ka vähemuste hulka kuuluvate indiviidide kaitsmine eelarvamuste eest ning muutuste algatamine, julgustades vähemustesse kuuluvaid inimesi selles protsessis osalema.

Selle paradigma alla kuuluvad teooriad, mis arenesid rassilisi vähemusi käsitlevate uurimuste käigus, aga ka sellised, mis uurivad teiste ebavõrdsete inimgruppide olukorda, näiteks laste, vanurite, AIDSi-haigete, kuriteoohvrite, inimkaubanduse ohvrite jne. kohta käivad uuringud. Lähtuvalt eesmärgist tutvustada avalikkusele, kaitsta ja kaasata rõhutatud inimgrupe, olid ja on välja arendatud spetsiifilised uurimismeetodid. Kuna eesmärgiks on siin tõstatada probleemi, on nendes uuringutes kasutatud statistilisi andmeid, rõhutamaks probleemi olemasolu ja ulatust, aga ka kvalitatiivseid andmeid, mis omakorda võimaldavad eelarvamuste ja tõrjutuse all kannatanute inimeste häältele kõlada lasta.

Üks näide, kuidas võib uurida mehe olukorda selle paradigma raames. Sugupoolte sotsiaalse konstrueerimisega kaasneva maskuliinsuse diskursuse tagajärjel on meeste staatus ja tegevuse määratlemine selline, et teatud valdkondades on nende vastu esitatud ootused liiga suured (liiga suur vastutus, liiga jäik domineerimismõue), samas kui teistes eluvaldkondades tuleb neil kogeda tõrjutust. Eesti ühiskonnas on tõrjutus eriti dramaatiliseks muutumas perekonnaelu ja isaduse puhul. Lapsed kuuluvad eelkõige emale, keda peetakse ühiskonnas parimaks laste eest hoolitsejaks. Eesti maskuliinsuse diskursus tõrjub meest perekonna ja privaatelu valdkonnast või jätab talle ebaolulise funktsiooni. Eesti maskuliinsuse diskursus tõrjub mehi ka teatud ametitest, kus põhitegevuseks on hoolitsus, inimlik suhtlemine (nt. laste kasvatamine, õpetamine), hoolekanne jne. Täna on meil väga vähe informatsiooni selle kohta, kuidas Eesti mehed neid probleeme näevad ja üle elavad ning missuguse mõjuga mehe füüsilisele ja vaimsele tervisele on ühiskondlik ootus, kus vastamine materiaalse edu kriteeriumitele on üle paisutatud, aga tasakaaluks ja pingete maandamiseks puudub koht. Omaette küsimus on see, missugused ootused

on esitatud ühele „õigele” eesti mehele tema perekonnaelus. Ilmselt see, mida ühiskond temalt pereisana ootab, pigem suurendab kui maandab pingeid.

Pragmatismi paradigma

Neljanda paradigma alla kuuluvad uurimused lähtuvad pragmatismi põhimõtetest. Nagu juba nimetus viitab, on nende uurimuste eesmärk praktiline kasu, mis toetub tehtud uurimuse tulemustele. Siia kuuluvad uuringud, mis on suunatud probleemi lahendamisele. Teoreetiliseks aluseks on sotsiaalteaduslik pragmatism (nn. Ameerika pragmatism), mille kohaselt kõik meetodid on head, kui võimaldavad probleemi lahendamist. Võrreldes eelneva käsitlusega on vahe selles, et eelnevas oli eesmärgiks inimes(t)e heaolu ja õiglus, siin aga on uurimuse kesksel kohal mitte inimene, vaid probleem ja ühiskondlik huvi, kasu. Selle paradigma raames on sarnaselt eelnevaga eelistatud kombineeritud uurimismeetodite kasutamist.

Creswelli (2003) poolt pakutud klassifikatsioon annab hea ülevaate olemasolevatest teoreetilis-metodoloogilistest paradigmatist, kuid peab meele pidama ka seda, et selget piiri võib tõmmata vaid postpositivismi ja ülejäänud kolme paradigma vahele. Konstruktsionismi, eeskõnelemise ja kaasamise ning pragmatismi vahel on rohkem sarnasust kui erinevusi. Erinevused puudutavad vaid rõhuasetusi, mitte põhimõtteid. Need paradigmat on üksteist tõsiselt mõjutanud. Sotsiaalkonstruktsionismi arengus mängis pragmatism olulist rolli ning uurimissubjektide mõistmine ja sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloomu avastamine pani paika aluse eeskõnelemise ja kaasamise paradigma tekkimisele ning arengule. Sotsiaalse fenomeni mõistmine on ise juba muutuse algus. Kõiges selle teoreetilise mõtte arengus mängis kvalitatiivsete meetodite rakendamine kaalukat rolli. Kvalitatiivne intervjuu või osalusvaatlus on interaktsioonid, mis ei erine oluliselt ükskõik missugusest teisest sotsiaalsest interaktsioonist. Siin tegeletakse samamoodi objekti loomise ja taasloomisega. Iga taasloomine tähendab aga objekti sisulist muutumist.

Kvalitatiivsete meetodite rakendamine sugupoolte, sh. meesuuringutes

Kvalitatiivse metodoloogia arengu tunnusmärgid

Kvalitatiivsed meetodid arenesid 20. sajandi jooksul sotsiaalanthropoloogia baasil, kust nad tänu eelkõige Chicago sotsioloogidele rändasid sotsioloogiasse. Arusaamine kvalitatiivsetest meetoditest on päris kirju. Denzin ja Lincoln (2005, 2000, 1994) toovad oma kvalitatiivsete meetodite käsiraamatu kolmes väljaandes välja olulisi momente, omamoodi tunnusmärke, mis iseloomustavad kvalitatiivsete meetodite arengut.

Esimene periood kvalitatiivsete meetodite arengus iseloomustab traditsioonilist etnograafiat (Bronislaw Malinowski, Margaret Mead, Radcliffe-Brown ja Gregory Bateson), mis arenes 20. sajandi algusest kuni II Maailmasõja alguseni. Selle perioodi võtmesõnadeks olid positivism ja funktsionalistlik teooria. Uuringute põhiline eesmärk oli uuritavat kultuuri „objektiivselt” kirjeldada, tutvustada seda Lääne lugejale. Antud juhul põhines autori kontseptsioon Lääne kultuurist pärit inimese visioonil võõrast kultuurist kui millestki eksootilisest, milles lääne inimene üritas leida oma mineviku arengu jälgi või seletust olemasolevale korrale. Kvalitatiivne vaatlus pidi andma adekvaatse pildi vaadeldust, kuid originaalse tähenduste süsteemi mõistmine iseenesest ei olnud omaette eesmärgiks.

Teist perioodi kvalitatiivsete meetodite arengus on autorite poolt nimetatud modernismiks. Kõige jõulisemalt oli see esindatud ajavahemikul II Maailmasõja järgsest ajast 1970. aastateni. Seda arenguperioodi iseloomustavad positivistlik realism ja naturalism. Iseloomulik on loovus, püüd töötada välja kvalitatiivsete uurimismeetodite formaalseid näitajaid, st. arendada kvalitatiivseid meetodeid, mis vastaksid traditsioonilise positivistliku teaduse valiidsuse ja reliaabluse nõuetele. Sündis põhistatud teooria kui kvalitatiivse metodoloogia kvantitatiivsele võrdväärne analoog (Glaser ja Strauss 1967). Teadusliku uurimise eesmärgiks sai maailma avastamine ja kogetud reaalsuse dokumenteerimine.

Kolmandat perioodi kvalitatiivsete meetodite arengus (1970–1986) nimetavad Denzin ja Lincoln „ähmaste žanride” (ingl. k.: *blurred genres*) ajaks. Iseloomulik sellele ajale on erinevate žanride ja teooriate paljususe. Uurimise eesmärgiks on objekti võimalikult mitmekesine käsitlemine ja reaalsuse dokumenteerimine väga erinevate andmekogumise ja analüüsimetodite kaudu. Areneb põhistatud teooria (Strauss 1986), sotsiaalanthropoloogiasse lisandub aga Clifford Geertz’i (1973) interpreteeriv etnograafia. Ilmub uus teadusliku materjali esitamise žanr – teaduslik essee. Uurimisaruannetes muutub autor nähtavaks.

Neljandat perioodi kvalitatiivsete meetodite arengus iseloomustab reaalsuse esitamise/representeerimise kriis. Tekivad kahtlused reaalsuse „adekvaatse” dokumenteerimise võimaluses ja selle esitamises objektiivse tõena. Ilmuvad erinevad kirjutised etnograafiliste andmete esitamise žanridest. Näiteks Van Maanen (1988) pakub realistliku, tunnisusliku, impressionistliku reaalsuse esitamise viise. Ilmub Paul Atkinsoni (1990) raamat „*The Ethnographic Imagination*”, mis käsitleb etnograafilist aruannet kui uurija isikliku konstrueerimise tulemust ja seega võrdleb seda ilukirjandusliku tegevusega. Kriis areneb kolmetahuliseks. Esiteks, isiklik kogemus ja tekst kui konstrueerimise tulemus pannakse kahtluse alla teaduslikkuse nõuetele vastamise seisukohalt. Teiseks, valiidsuse, üldistatavuse ja reliaabluse kriis ning kolmandaks, areneb arusaamine teadmisest kui tekstist ja selle mõjust ühiskondlikule arengule.

Viies periood kvalitatiivsete meetodite arengus on eksperimentaalsete kirjutiste postmodernistlik periood – püüd ületada kriise. Ilmub uus žanr – autoetnograafia. Toimub uurija

rolli teadvustamine ja sotsiaalteadusliku teaduslikkusnõuete arendamine. Kvantitatiivses uurimuses nõutud valiidsus ja reliaablus asendub refleksiivsuse ja süvenenud analüütilisuse nõudega. Erialases kirjanduses areneb elav diskussioon mõistete „objektiivsus-subjektiivsus”, „deduktsioon-induktsioon”, „makro-mikro” üle, mille käigus toimub nende ümberhindamine ja uutmoodi mõistmise areng.

Kuuendat perioodi kvalitatiivsete meetodite arengus nimetavad autorid post-eksperimentaalseks etnograafiaks, mida saadab poliitiline aktiivsus. Arusaamine, et teadmine maailmast mõjutab/muudab maailma, esitab uued väljakutsed kvalitatiivuuringute tegijatele. Esiplaanile kerkivad eetilised küsimused, nagu näiteks kuidas kasutada, mida teha saadud uue teadmise? Kui eesmärgiks on teatud gruppide tähendussüsteemide esitamine – hääle kõlama panemine (ingl. k.: *giving voice*), siis kuidas edastada seda nii, et see jõuaks kellegi asjaomase kõrvu nii, et selline avatus ei kahjustaks rõhutatud gruppidesse kuuluvaid inimesi veel rohkem. Avatus käib koos haavatavusega.

Seitsmes periood kvalitatiivsete meetodite arengus – see on aeg, mil tegeldakse milleeniumivahetuse oleviku ja tuleviku aktuaalsete küsimustega. Ülemaailmastumine ja kohalikud erinevused saavad teadlaste huviks. Kas maailma ühtsustamine viib kohalike kultuuride hävinemisele? Kas maailma ühtsustamine tagab inimestele ja ühiskondadele võrdsuse? Kas selle protsessi käigus hakkavad inimesed paremini mõistma üksteise keelt? Kas ühtse (inglise) keele kasutamine tähendab ka ühtseid tähendusi ja arusaamu? Praegu on pigem märgatav vastupidine fenomen – keel võib olla üks, aga tähendused/arusaamad on erinevad.

Käsiraamatu viimase, 2005. aastal ilmunud väljaande kokkuvõttas peatükis lisavad autorid Denzin ja Lincoln veel kaheksanda ja üheksanda momendi kvalitatiivsete meetodite arenguloosse. Need puudutavad uurijate poliitilist vastutust uurimustes osalevate inimeste ees. Sellest ajast, kui sai ilmseks sotsiaalteadusliku uuringu käigus ja tulemusena saadud teadmuse mõju uuritavale tegelikusele, tõusid erilisele kohale just uurimisega kaasnevad eetilised küsimused.

Loetletud kvalitatiivsete meetodite nn. üheksa momenti ei tähenda pelgalt ajalisi perioode sotsiaalteadusliku mõtte arengus. Need on momendid, mis eksisteerivad ka korraga vastavalt koolkondlikule arengufaasile. Erinevad erialad eelistavad üht või teist nendest arenguperioodidest vastavalt erialasele spetsiifikale. Näiteks Eesti sotsiaalteadustes on veel päris tugev traditsioonilise (post)positivistliku paradigma mõju ja kvalitatiivseid uuringuid mõistetakse ja hinnatakse lähtuvalt traditsioonilise kvantitatiivse uuringu põhimõtetest. Uuringutest otsitakse nõutud valiidsuse ja reliaabluse printsiipe, samas jättes märkamata refleksiivsust või analüütilisust. Andmete hindamisel lähtutakse ikka veel oma (uurija, hindaja) tähenduste süsteemist. Sellist lähenemist võib illustreerida järgmiselt: „No jah, respondent näeb seda nii, aga ta eksib, sest tegelikult asjad on kuidagi teisiti ... (st.: „nagu mina uurijana seda mõistan”)”. Seda, et erinevad inimesed võivad näha maailma erinevalt, ei ole veel kombeks meil aktsepteerida. Samas oleks ebaõiglane jätta välja positiivsed märgid teadusmõtte arengus. Esiteks, Eesti ülikoolides tehakse

väga häid kvalitatiivseid uuringuid (nt. TLÜ Humanitaarinstituut, TÜ meediauuringud, TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakonnas tehtavad uurimused). Lisaks on hea märk see, et EV Sotsiaalministeerium tellib selliseid uuringuid, milles taotletakse rõhutatud/nõrkade gruppide hääle kõlamist (vägivald ja väärkohtlemine: laste perspektiiv; ka käesolev projekt valmistab ette selliseid uuringuid).

Erinevaid kvalitatiivsete meetodite kasutamisi saab näha erinevate erialade raames. Lähenedamine ja kasutamisi on mingil määral seotud eriala spetsiifika. Näiteks tervishoiu, kus teadaolevalt on bioloogiline/materiaalne determineeritus teaduslikes käsitlustes väga suur, kasutatakse kvalitatiivseid meetodeid eelkõige kvantitatiivse andmestiku toetamiseks. Eestis on kvalitatiivsete meetodite kasutamise puhul levinud nn. realistlik paradigma.

Mays ja Pope (2000) rõhutavad kvalitatiivsete meetodite kasutamise spetsiifikat tervishoiu uuringutes, kus teataval põhjustel positivismi mõju on eriti suur.

Uurimissubjektide roll kvalitatiivsetes uurimustes

Kvalitatiivsete meetodite arenguga muutus ja muutub pidevalt ka uurimissubjekti⁷ käsitlus. Käesoleva projekti raames keskendume uuritavate soolisele identiteedile. Fenomenoloogid ja interaktsionistid pöörasid tähelepanu uurimisel subjektide erinevustele (Gubrium ja Holstein 2002). Kvalitatiivsed uurimused, mille eesmärk ei ole üldistamine, vaid vastupidi – erinevuste mõistmine, tõid välja ühelt poolt fakti, et iga inimene on mingil määral unikaalne, teisalt aga ka seda, et iga inimene kannab endas teatud jooni, mis on seotud tema erinevatesse gruppidesse kuulumisega. Neid grupilisi identiteete tuleb arvesse võtta sotsiaalteadusliku uuringu planeerimisel, eriti kui tegelemist on kvalitatiivse andmekoguga.

Ei ole ükskõik, kas uuritav subjekt on mees või naine, laps või täiskasvanu, terve või haige inimene. Arvesse tuleb võtta ka muud uuritava subjekti iseärasused, näiteks tema sotsiaalne staatus (eliidi või marginaalse grupi hulka kuulumine, rassilised ja etnilised iseärasused), professioniga seotud üksikasjad jne. Need spetsiifilised erinevused eeldavad nii eriliste tehnikate kasutamist andmekogumise ajal kui ka spetsiifiliste analüüsimetodite rakendamist. Kvalitatiivse uurimuse käigus kohtub uurija reeglina uuritavate subjektidega ja nende vahel toimub interaktsioon, mis on alati unikaalne ning sõltub interaktsioonis osalevatest inimestest. Seega ei ole ükskõik, kuidas uurija selle interaktsiooni ette valmistab, kuidas uuritavaga suhtleb. Intervjuu käigus toimub mõlemapoolne eneseesitlus, mida tuleb arvesse võtta andmete analüüsimisel.

---

⁷ Kvalitatiivsetes uuringutes pööratakse erilist tähelepanu terminoloogiale ja selle raames ka sellele, kuidas informatsiooni andjaid – uuritavaid inimesi, nimetatakse. Nimi peab näitama uuritava subjekti aktiivsust ja võrdsust uurijaga andmete loomise protsessis. Kõige laiemalt on levinud terminid „osaleja” või „subjekt”. Terminid, mis kuidagimoodi alandaksid uurimises osalejaid, nt. nende nimetamine uurimisobjektideks või katseisikuteks, on välistatud.

Kui lähtuda sellisest taotlusest, mida peetakse silmas konstruksionistlikus uurimuses – mõista inimesi, kes on fenomeniga seotud või fenomenoloogilises uurimuses, kus eesmärgiks on saada teadmisi subjekti isiklikest kogemustest uuritava fenomeni kohta, on eesmärgiks kuulata ja kuuldavaks teha vastaja hää (giving voice). Ei ole ükskõik, kuidas kuulata last, meest, naist, marginaalsesse gruppi kuuluvat inimest. Uurijal on oluline meeles pidada, et tema eesmärk ei ole hinnata ega hinnanguid anda, vaid aru saada ja vastutustundlikult vahendada uuritava sõnumit, tema visioone, kogemusi, st. tähenduste süsteemi lugejaskonnale.

Uurija pakub respondendile võimalust end kuuldavaks teha, ta on vahendaja uuritava ja laiemal lugejaskonnal vahel. Kuid see ei ole sugugi passiivne roll. Uurija ise kuulub teatud sotsiaalsesse gruppi, ta kannab kaasas oma sotsiaalseid rolle, staatust, identiteeti jne. Kõik see on oluline tulemuste seisukohalt, sest uurija on uuritava jaoks konkreetsete rollide esindaja ja vastavalt nendele rollide tähendustele astub ta interaktsiooni uurijaga.

Intervjuud meesrespondentidega

Uurimismeetodeid käsitletavas kirjanduses pööratakse tähelepanu mõningatele iseärasustele, mida tuleb silmas pidada intervjuerides mehi, naisi ja neid, kes keelduvad end nendesse soolistesse klassidesse liigitamisest. Schwalbe ja Wolkomir (2002) juhivad tähelepanu mõningale spetsiifikale, mis iseloomustab meeste intervjuerimist. Autorite väitel konstrueerivad mees-intervjueritavad oma maskuliinsust intervjuu käigus. Ja kuigi pole alust teha kaugeleulatavaid üldistusi (mehed moodustavad samuti heterogeense grupi, erinevad omavahel ning sellest tulenevalt toimub ka maskuliinsuse konstrueerimine erinevalt), ikkagi tuuakse välja asjaolusid, mida on oluline tähele panna kui iseloomulikke just meeste intervjuu situatsioonides. Mees ilmub erinevates kultuurides reeglina kui au- ja usaldusväärne isiksus. Vaatamata nüanssidele nn. mudelkäitumises, mida rõhutab näiteks Connell (1995), ilmuvad mehe eneseesitluses märgid, mis viitavad maskuliinsuse hegemooniale ehk võimupositsioonile (ingl. k.: *hegemony*).

Autorid annavad näpunäited, kuidas meestega intervjuud läbi viia ja andmeid interpreteerida, võttes arvesse olulisi maskuliinsusele iseloomulikke jooni. Nii näiteks on meeste jaoks oluline hoida sündmusi oma kontrolli all. Lähtuvalt sellest on hea, kui intervjuerija (eriti kui intervjuerijaks on naine) valmistab oma intervjuu väga põhjalikult ette ja enne intervjuu algust annab põhjaliku seletuse kõikide uurimusega seotud üksikasjade kohta. Samas tuleb intervjuerijal säilitada intervjuu protsessis juhtiv roll, st. jääda küsijaks pooleks intervjuu lõpuni. Teatud osa vastutusest võib ikkagi delegeerida ka meesrespondendile, näiteks paluda tal leida hea koht intervjuu läbiviimiseks. Alati tuleb silmas pidada seda, kes intervjuerib keda ja millisel teemal. Mehe rolliga käivad kaasas ka teatud hirmud, näiteks sellised, et intervjuu käigus tekivad küsimused, mis võivad paljastada mehe mingisuguseid varjatud külgi või ohustada tema maskuliinset identiteeti. Selliste hirmude maandamiseks on kasulik juba enne intervjuu algust tutvustada intervjuu teemat, lubada esitada uurimuse kohta täpsustavaid küsimusi ning mainida, et

respondendil on õigus mitte vastata ebameeldivatele küsimustele kui selliseid juhulikult esitatakse. Teisalt aga uurija peab rõhutama intervjueeritava rolli ja olulisust uurimuse teostamise seisukohalt ning andma intervjueeritavale teada, et uuritavas teemas on intervjueeritav ekspert ja tal on võimalus uurijat aidata. Meesrespondentidele reeglina meeldib, kui nad võivad end tunda olulistena, tähtsatena. Selleks pakub intervjuu situatsioon häid võimalusi.

Viidates Jack Sattel'i klassikalisele artiklile (1976), toovad Schwalbe ja Wolkomir (2002) välja meeste väljendusvaesust ja emotsionaalset suletust, mida ta seostas kontrolli ja võimu probleemidega. Selline emotsionaalne suletus võib olla intervjuu ebaõnnestumise põhjuseks, kui uurimuse eesmärgiks on teada saada mitte ainult seda, mida mees arvab või teeb (millest ta reeglina ka heameelega räägib), aga ka seda, mida ta tunneb. Kui küsida otse tundmuste kohta, võib see meest hirmutada ja ta vastus võib olla formaalne ning napp. Sellepärast soovitavad autorid kasutada kaudseid küsimusi, mille eesmärk on vähendada maskuliinse isiksuse ohustatuse (maskuliinse haavatavuse) tunnet.

Tunnete kohta küsimused peavad olema väga ettevaatlikult esitatud, neid ei tohi olla palju ja nad võivad olla väljendatud näiteks järgmiselt: „Kui te sellest ..... rääkisite, märkasid, et te muutusite kuidagi kurvaks ... , et see tekitas teie mingeid tundeid. Ma tahaksin sellest aru saada, mis see on, juhul kui olete valmis sellest rääkima”.

Oteküsimuste asemel on hea paluda tuua näiteid mingisugusest situatsioonist, kus osalevad ka tunded. Näiteks „Kirjeldage, palun, kuidas see välja näeb, kui te vaidlete oma pojaga tema tunnistuse/hinnete/käitumise pärast.” Meestel, arvavad autorid, on kergem väljendada tundeid tegevuse, situatsiooni kaudu.

Võib kasutada näiteid teiste meeste kohta analoogses situatsioonis, kuidas nad väljendavad tundeid ja paluda kommenteerida, st. võrrelda oma tunnetega. Teine strateegia on küsida mõtete, mitte tunnete kohta. Näiteks, „Mida te mõtlete, kui tekib selline raske olukord?” Sageli esitab mees oma tundeid mõtete kaudu.

Refereeritud autorid arvavad, et meeste intervjuerimisel võib tekkida probleem liialdamisega ratsionaalsuse, autonoomia ja kontrolli osas, mida nad identifitseerivad maskuliinse isiksuse olulise osana. Siin võib samuti kasutada erinevaid strateegiaid, mis leevendavad ohustatuse tunnet ja hirmu, et ei väljendata ennast piisavalt maskuliinsena. Samas peab intervjuerija andma meesrespondendile positiivset tagasisidet selle kohta, et kui ta just ei ole nii väga ratsionaalne, autonoomne või on asju, mis ei allu tema kontrollile, siis ikkagi sellele vaatamata on ta üks tore ja tõeline mees.

Autorid viitavad formaalsete ja mitteformaalsete intervjuu vormidele. Formaalne intervjuu põhineb stereotüüpsel soorollide mõistmisel, samas kui mitteformaalne jätab soolised stereotüübid kõrvale. Need võivad olla lühikesed ühe-kahe küsimusega piirduvad vabad vestlused, nn. „mööda-minnes-jutud”, mida on eriti mugav kasutada etnograafilise osalusvaatluse ajal. Meesteuuringutes on sellised mitteformaalsed intervjuud väga hästi

rakendatavad, sest nende puhul ei teki respondendil hirmu kaotada maskuliinset rolli. Samas tuleb mees pidada, et mitteformaalne ei tähenda juhuslikku või ettevalmistamata interaktsiooni. Hea intervjuu meesteuuringus peab põhinema intervjuu põhjalikul ettevalmistamisel, intervjuerimisstrateegiate läbimõtlemlisel ja teadmisel maskuliinsuse rollist uuritavas kultuuris.

Refereeritud artikliga seoses tahan tähelepanu pöörata sellele, et andes häid soovitusi meeste intervjuerimise teostamiseks, tegelevad need autorid samas ka traditsioonilise maskuliinsuse taasloomisega. Ilmselt on hea intervjuu ajal silmas pidada mõningaid meeste enese-esitamise käigus kerkivaid tüüpilisi üksikasju, kuid alati on kasulik säilitada loomulik käitumine. See, et intervjuerija austab vastaja isiksust, ei esita ebadeliikaatseid küsimusi, annab võimalikult palju positiivset tagasisidet, ei tähenda, et ta peaks kuidagi manipuleerima ja erilisi nippe kasutama oma või uurimuse huvides. Mina pööraksin rohkem tähelepanu sellele, et intervjuu kulgeks sõbralikus miljöös ja oleks võimalikult loomulik. Väga kasulik on enne intervjuud läbi mõelda omaenese arvamused ja eelarvamused maskuliinsusest ja feminiinsusest, et olla neist teadlik. Teadlikkus oma hoiakutest avab küsija teistsuguste/temast erinevate hoiakute paremale mõistmisele.

Meesuuringute raames ilmub veel üks grupp mehi – gei⁸ mehed. Ma ei ole kindel, kas homoseksuaalsed mehed kuuluvad meeste või mingisse teise gruppi. Bioloogiliselt on respondentide puhul tegemist meessoost isikutega, kuid sotsiaalse soo määratlemisel tekivad siin kahtlused (vt. Butleri ja *queer*-teooria arutlust soolise identiteedi kohta).

Kuna ühiskonna jaoks on tegemist ikkagi meestega, annan lühikese ülevaate ka sellest, kuidas on seksuaalvähemusi uuritud ja kuidas neid uuritakse.

Intervjuu „*queerimine*”

Kong *et al.* (2002) annavad ülevaate intervjuu-uurimuses toimuvatest erinevustest seksuaalvähemuste uurimisel. Seksuaalvähemuste intervjuerimisviiside areng on läbinud kolm perioodi: traditsiooniline, modernne ja postmodernne periood.

Traditsioonilisel perioodil kasutati heteroseksuaalsest normist lähtuvaid nn. objektiivseid intervjuusid; homoseksuaalsust käsitleti kui indiviidi olemuslikkusest sõltuvat fenomeni, mis on oma iseloomult universaalne. Uuritavaid subjekte oli raske saada, nad olid eelkõige psühhiaatrilised patsiendid või stigmatiseeritud „võõrad”. Homoseksuaalsust käsitleti kui patoloogiat ja uurimuste põhirõhk oli pandud homoseksuaalsuse põhjuste väljaselgitamisele. Uurimuse lähtekoht oli eelkõige kliiniline ja homoseksuaalsus esines selles raamis kui haigus. Intervjueritavat käsitleti uurimise objektina ning uurimuse

⁸ Viidates erinevustele, kasutatakse erinevat terminoloogiat nimetamaks meeste (gei (*gay*)), naiste (lesbi) vahelisi seksuaalseid suhteid ja muu seksuaalsusega seotud iseärasusi (*queer*).

poliitiline eesmärk oli hoida ebasoovitavat nähtust kontrolli all. Näiteid sellist laadi uuringutest: Kinsey *et al.* (1948, 1953), Kraft-Ebing (1989).

Positivistlikud uurimused tegelesid nähtuste universaalse olemuse väljaselgitamisega. Kui keegi on end kord sooliselt määratlenud, siis see pidi olema lõplik, muutumatu. Homoseksuaalsust mõisteti kui midagi ebanormaalset, kusjuures ka see ebanormaalsus kandis endas universaalseid jooni. Seega siis positivistliku ja modernistliku uurimuse eesmärgiks oli avastada homoseksuaalsuse sisemist olemust ja tõestada selle olemuse universaalsust. Uurimused, millele autorid viitavad (*ibid.*, 242), olid planeeritud pikkade, 2–5 tundi kestvate intervjuudena, mille käigus erinevad homoseksuaalsuse detailid pidid saama välja selgitatud (Bell ja Weinberd 1978, Bell *et al.* 1982). Uuriti 1000 gei ja 500 heteroseksuaalset meest ja naist. Intervjueeritavale esitati tüüpilisi küsimusi lapsepõlvest ja muudest „riskidest”, mis pidi näitama, et tegemist on homo- või heteroseksuaalse inimesega.

1960-ndate liikumine ja paljude homoseksuaalsete inimeste avalik enese soolise identiteedi määratlemine ehk nn. „kapist väljumine” kinnitab sellesama olemuslikkust, mis asetseb inimese sees. Positivistlikud uurimused lähtuvad sellisest „totaalsest” olemusest, mis on aluseks inimese klassifitseerimisele.

Moderniseerimisperioodil uuritakse homoseksuaalsust struktureeritud intervjuude kaudu. Intervjuusid viivad läbi varjatud geid (kes ei avalikusta oma homoseksuaalsust) või heteroseksuaalsed küsitlajad. Intervjuu käigus toimub homoseksuaalsuse „avastamine”, tekib mõiste „kapist väljatulek”, homoseksuaalsuse suletus/varjatus nõrgeneb. Uurimused on põhiliselt psühholoogilised ja sotsioloogilised. Meditsiiniline diskursus vahetub psühholoogilisega. Uuringute poliitiline eesmärk on indiviidide vabastamine. Näited autoritest, kes on nendel teemadel kirjutanud: Cagnon ja Simon (1973), Bell ja Weinberg (1978).

Postmodernsed intervjuu-uuringud viivad läbi end avalikult geiks või lesbiks identifitseerivad uurijad. Uuringu käigus toimub homoseksuaalsuse de-essentsialiseerimine, st. puuduvad mingisugused tüüpilised iseloomujooned või elulised kogemused, mida otseselt homoseksuaalsusega seostatakse. Vana tüübi suletus asendub uut tüüpi suletusega. Vastajateks on kogenud homoseksuaalid, „*queer*”-id, keda iseloomustab multikultuurilisus ja ka need, kes jäävad välja homoseksuaalsuse peavoolust. Intervjuu küsimused puudutavad de-essentsialiseerimist, sageli lähevad need kaugele homoseksuaalsuse teemast. Intervjuus on palju aktiivset reflektiivset ja refleksiivset, eneseteadlikku ja dekonstrueerivat, mis toimub kultuurilise ja poliitilise diskursuse raames. Multikultuurilist uurijat ja uurimuse subjekti seob omamoodi sõprus. Poliitiline eesmärk on eneseteadlikkuse eetilise kasu ja suunatus muutusele. Näide teemat kajastavatest autoritest: Krieger (1996, 1991, 1983).

Queer-metodoloogia

1990. aastal ilmub J. Butleri raamat, mis pakub hoopis teistsugust, traditsioonilisest erinevat sugupoolte konstrueerimise võimalust. Butler ei seosta seksuaalorientatsiooni mingi alatise ja muutumatu soolise (bioloogilise) kuuluvusega. Bioloogiline sugu mees vs naine ei kanna automaatselt kaasas homo või heteroseksuaalset orientatsiooni. Teisisõnu, seksuaalne identiteet ei sõltu niipalju sellest, kelleks inimest peetakse või kelleks ta ise end identifitseerib, vaid sellest, mida ta parajasti teeb või tunneb. Seega sooline identiteet ja seksuaalne eelistus ei ole „range”, lõplik ja muutumatu inimese olemus.

Butleri mõjul areneb nn. *Queer*-teooria, mis käsitleb soolist ja seksuaalset orientatsiooni mitte mingisuguse lõpliku inimese olemusena, mis oleks universaalne (homoseksuaalne mees igal pool maailmas kannab samu jooni ja on üle elanud sarnaseid tundeid ning traumasid lapsepõlve ja arengu jooksul). Sellest lähtuvalt homoseksuaalide kapis olemine ja sealt väljatulek kinnitab modernistlikku arusaama, rõhutades midagi varjamisväärsset, millega enda identifitseerimine tähendaks hälbivuse omaks võtmist, normile vastupanu osutamist (Kong *et al.* 2002, 242-243).

1980. aastatel, seoses feministlike ja AIDS-i käsitlevate uurimustega, toimus oluline muutus homoseksuaalsuse temaatika avarumise suunas. Feministid tõid intervjuu metodoloogiasse kõrgendatud eneseteadlikkust ja refleksiivsust, mis käsitles uurimissubjektide elu ja ebameeldivaid elukogemusi. Intervjuueerimistehnikad muutusid sõbralikumaks ja mõistlikumaks senise maskuliinse küsitlemislaadiga võrreldes. Tänu sellele muutusid uurija ja uuritava vahelised suhted inimlikumaks ja avatumaks.

Queer-teooria ja *queer*-metodoloogia arenesid poststrukturealismis mõjul. Poststrukturealistid eirasid radikaalselt objektiivse reaalsuse hoomatavust väljaspool teksti, viidates millele tähendused võivad stabiliseeruda erinevate subjektide vahel (Smith 1996, 174 viidanud: Kong *et al.* 2002, 244). *Queer*-metodoloogia tegeleb diskursuste dekonstrueerimisega ja kui intervjuu sisaldab diskursust, siis ka intervjuu dekonstrueerimisega. Lisaks on meesuuringutes ja seksuaalvähemuste uurimustes edukalt kasutatud nn. biograafilist või narratiiv-uurimuse metodoloogiat (vt. nt. Connell 1995, Plummer 2001).

Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt võib öelda, et meesuuringutes on kvalitatiivne lähenemine edukalt kasutatav nii andmekogumise meetodite kui ka analüüsimeetodite osas. Kvalitatiivsete meetodite kasutamine lubab mõista meeste elu ja muresid, saada mehe häält kõlama ka selistel teemadel, mis väljuvad traditsioonilise maskuliinsuse raamidest. Nii on näiteks diskursuse analüüsi kasutamisel edukalt dekonstrueeritud sugupoolte, kaasaarvatud ka maskuliinsuse ja homoseksuaalsuse diskursusi. Narratiivide ja meeste eluloouurimuste kaudu on võimalik uurida spetsiifilisi maskuliinsuse tüüpe kultuuriti. Eesti etnoloogid

on selles osas alguse juba teinud. Meil on olemas Eesti Kirjandusmuuseumi eestvõttel koostatud „Eesti rahva elulood” kolmes osas ja Eesti naiste elulood, Enno Tammeri kaks raamatut (vt. ka lisaviited käesoleva artikli lõpus) jne. Huvitav võimalus oleks analüüsida neid olemasolevaid tekste meesuuringute positsioonidelt lähtuvalt.

Tundub, et kvalitatiivuuringud on mänginud olulist rolli sooliste erinevuste uurimisel, kuid peab nõustuma R. W. Connelliga (2005), kes juhib tähelepanu faktile, et ainult kvalitatiivsed kirjeldused, mida on eriti palju koostatud aastatel 1985–1995, ei anna vastuseid kõikidele küsimustele. Me teame näiteks, et maskuliinsuse tähendusi mõjutavad rassiline ja kultuuriline kontekst, aga meil puuduvad andmed selle kohta, kuivõrd ulatuslikud need erinevused on. Vajadus on saada sellised andmed, mis võimaldaksid võrrelda maskuliinsuse tähendusi erinevates sotsiaalsetes klassides ja kultuurides. Vajadus oleks planeerida selliseid uurimusi, mis võimaldavad teha nn. *cross-sectional* uuringuid. See eeldab uut tüüpi kvantitatiivsete meetodite välja töötamist.

Ei saa unustada ka seda, et meeste tervise uuringud ei ole mõeldavad ilma statistiliste andmeteta. Ilmselt on tulevik kombineeritud meetodite päralt. Ent kombineeritud uurimismeetodeid tuleb alles veel välja arendada. Võib-olla ka meesuuringutes toimub siis midagi sellist, mida on õnnestunud korda saata naisuuringutel viimastel aastakümnetel.

Kirjandus

Bell, A., Weinberg, M. S. (1978). *Homosexualities: A Study of Diversity among Men and Women*. London: Mitchel Beazley.

Bell, A., Weinberg, M. S., Hammersmith, S. K. (1982). *Sexual Preference: Its Development in Men and Women*. Bloomington: Indiana University Press.

Bourdieu, P. (2005). *Meeste domineerimine*. Tallinn: Varrak.

Butler, J. (1999). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London and New York: Routledge.

Connell, R. W. (1995, 2005). *Masculinities*. 2nd ed. Cambridge: Polity.

Creswell, J. W. (2003). *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks, etc., Sage Publications.

Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (toim.) (2000). *Handbook of Qualitative Research*, 2nd ed. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Gargon, J., Simon, W. (1973). *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*. Chicago: Aldine.

Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Selected Essays. USA: Basic Books.

Glaser, B., Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.

Glesne, C., Peshkin, A. (1992). *Becoming Qualitative Researchers*. Longman Publishers.

Gubrium, J., Holstein, J. (toim.) (2002). *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Thousand Oaks, etc., Sage Publications.

Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., Martin, C. E. (1948). *Sexual Behaviour in the Human Male*. Philadelphia: W. B. Saunders.

Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., Martin, C. E., Gerhard, P. (1953). *Sexual Behaviour in the Human Male*. Philadelphia: W. B. Saunders.

Kong, T. S. K., Mahoney, D., Plummer, K. (2002). Queering the interview. Teoses J. Gubrium, J. Holstein, (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*, 239-258. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Krafft-Ebing, R. von (1899). *Psychopathia Sexualis*. London: Rebman.

Krieger, S. (1983). *The Mirror Dance: Identity in a Women's Community*. Philadelphia: Temple University Press.

Krieger, S. (1991). *Social Science and the Self: Personal Essays on an Art Form*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Krieger, S. (1996). *The Family Silver: Essays on Relationship among Women*. Berkley: University of California Press.

Laqueur, T. (1990). *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Massachusetts & London: Harvard Un. Press.

Mays, N., Pope, C. (2000). Qualitative research in health care. Assessing quality of qualitative research, *BMJ* 2000, 320, 1, 50-52.

Morgan, D. H. J. (1992). *Discovering Man. Critical Studies on Men and Masculinity*. London and New York: Rotledge.

Plummer, K. (2001). *Documents of Life 2. An invitation to a critical humanism*. Thousand Oaks, etc., Sage Publications.

Schwalbe, M. L., Wolkomir M. (2002). Interviewing men. Teoses J. Gubrium, J. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context & Method*, 203-219. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications.

Strauss, A. (1987). *Qualitative Analysis for Social Scienists*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Maanen, J. (1988). *Tales of the Field. On Writing Ethnography*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Lisaviiteid (valik avaldatud Eesti elulugudest):

Eesti rahva elulood. I osa: sajandi sada elulugu kahes osas (2000). R. Hinrikus (koostaja), E. Helme, L. Tooming (toim.), L. Meri, R. Hinrikus (eessõnaautorid). Tallinn: Eesti Kirjandusmuuseum ja Ühendus Eesti Elulood.

Eesti rahva elulood. II osa: sajandi sada elulugu kahes osas (2003). R. Hinrikus (koostaja), E. Helme, L. Tooming (toim.), L. Meri, R. Hinrikus (eessõnaautorid). Tallinn: Eesti Kirjandusmuuseum ja Ühendus Eesti Elulood.

Eesti rahva elulood. III osa: Elu Eesti NSV-s (2003). R. Hinrikus (koostaja), E. Helme, L. Tooming (toim.), L. Meri, R. Hinrikus (eessõnaautorid). Tallinn: Eesti Kirjandusmuuseum ja Ühendus Eesti Elulood.

Tammer, E. (2004). Elu jõud: tuntud eestlaste elulood: Kaljo Kiisk, Valve Kirsipuu, Jaan Talts, Helgi Sallo, Voldemar Kuslap, Ivo Linna. Tallinn.

Tammer, E. (2005). Elu jälg: tuntud eestlaste elulood: Lia Laats, Kalmer Tennosaar, Toomas Sulling, Allar Levandi. Tallinn.

3. Suguelu algus ja seksuaalharidus Eestis

Agnes Alvela

Sissejuhatus

Käesolev artikkel koosneb kahest osast. Esimese, uurimusliku osa eesmärgik on anda ülevaade tütarlaste ja noormeeste suguelu alustamise tingimustest, selle objektiivsetest ja subjektiivsetest teguritest ning see keskendub seksuaaldebüüdil esile tulevatele survetele, mis on seni olnud Eestis uurimata teema. Artikli uurimuslik osa põhineb 2005. aasta kevadel Tartu Ülikoolis artikli autori poolt kaitstud magistriuuringu “Tütarlaste ja noormeeste suguelu alustamise tingimused Eestis” tulemustel. Artikli lõpus on esitatud ülevaade poiste, noormeeste ja meeste seksuaalhariduse olukorrast Eestis ning välja toodud ilmnunud probleemid.

Suguelu alguse teemat uurides on võimalik saada ülevaade ja soorollilistest käitumisest suguelu alustamisel. Erinevate survete korral on oht, et mõlemad sugupooled kujutavad ette käitumist, mida neilt oodatakse, kuid puudub omavaheline diskussioon ja ebapiisavaks jäävad faktiteadmised, millest tulenevad probleemid paarisuhetes.

Mehe tervise huvides on oluline uurida meeste tervisekäitumist ning mõttemudeleid, mis mõlemale poolele soovimatute tagajärgedeni viivad ning lisaks on tervist kahjustavad. Kuigi käesolevas artiklis keskendun rohkem uurimistulemustele, mis selgusid noormeeste intervjuudest, tuleb siiski ka rõhutada, et äärmiselt oluline on uurida kahte sugupoolt koos, et saada võimalikult terviklikumat informatsiooni ning vastavalt vajadusele töötada välja erinevaid programme, mis aitaksid toetada tervemat seksuaalkäitumist.

Ülevaade suguelu alustamist käsitlevast uurimusest

Käsitletav uurimus põhineb kvalitatiivsel meetodil ja baseerub 24 intervjuul eesti rahvusest seksuaalkogemusi omava 12 neiu (vanuses 17–23 eluaastat) ja 12 noormehega (vanuses 18–29 eluaastat). Intervjuud tütarlastega viidi läbi 2000. aasta sügistalvel ning 2002. aasta kevadsuvel ning intervjuud noormeestega leidsid aset 2004. aasta kevadtalvel ja sügisel.

Uurimuse teoreetiliseks aluseks on Cormier ja Cormier (1985) probleemi uurimise ABC-mudel, mida on käsitlenud Kutsar (1996). Eeltingimused (A, ingl. k: *antecedents*) on Cormier ja Cormier järgi signaal, märk, käitumist (B, ingl. k.: *behaviour*) esilekutsumine, sündmus, tagajärg (C) aga on sündmus, mis järgneb nimetatud käitumisele ja on sellega põhjuslikult seotud, kinnitades (tugevdades) või mitte kinnitades (nõrgendades) selle käitumise kordumise tõenäosust tulevikus. Nimetatud mudelist lähtudes käsitletakse käesolevas uurimuses suguuhte toimumise eeltingimusi (A), näiteks valmisolekut suguuhteks, paarisuhet ja tutvusastet partneriga jne, seejärel suguuhte toimumise tingimusi (B) ja lõpuks suguuhtele järgnenud tagajärgi (C), so. ootuste vastavust kujunenud olukorrale, hinnangut partneri käitumisele ning suhete edasist arengut nii partneri, vanemate kui ka sõbrannade/sõpradega.

Suguelu alustamisest saadav positiivne kogemus võib saada aluseks suguelu jätkumisele esimese seksuaalsuhte partneriga, samas kui negatiivselt kogetu võib viia partnerist eemaldumiseni ja suhete katkemisele. Negatiivne esimese suguuhte kogemus võib olla pingete allikaks tulevases seksuaalkäitumises ka teiste partneritega, samuti võib esimese seksuaalsuhte kaudu toimuda seksuaalse identiteedi „ärkamine“, ehk siis omaenese tegeliku seksuaalse orientatsiooni aktsepteerimine ja seksuaalhuvi pöördumine partnerist erinevale sugupoolele (nn. „kapist väljatulek“ – vt. J. Strömpli artiklit käesolevas kogumikus). Seksuaaldebüüdi edus peegelduvad suuresti ka osalevate poolte seksuaalkäitumise alased teadmised ning kaudsemalt seksuaalhariduse olukord meie ühiskonnas.

Ambivalentsus, surved vs. eemaletõmbumine

Intervjuudest noorte seksuaalkogemust omavate meeste ja naistega selgus, et noored tunnevad sisemist sundi suguelu alustamiseks ning uuritavad leidsid, et süütus on mingil määral koorem. Noormehed ootasid sarnaselt tütarlastele esimest vahekorda, kuid analüüsist selgus, et partnerid, kellega nad vahekorras olid, andsid neile kogemuse kui sellise seksuaaleluga edasiminekul ning nad tundsid kahetsust, et vahekord oleks võinud toimuda siiski kellegi teisega, kes oleks olnud emotsionaalselt lähedasem.

Holland jt. (1998) toovad välja, et noor naine võib defineerida oma keha kui midagi väärtuslikku, mida ta oma partnerile vabal valikul kinkida võib. Lisaks on Fokdal (1998) maininud, et tütarlaps on mõjutatud teadmistest, mis tal on iseenda keha talitlusest, sisenemisest kehapildist, sellest, kuidas ta mõistab oma keha ja kas see talle meeldib. Autori arvates on paljud naised kogenud ka seksuaalse vabanemise pahupoolt, näiteks survet seista pidevalt mehe seksuaalsuse käsitluses ja elada paljureklaamitud unistustenaise vääriliselt, olla täitmatu, ihar, orgasmi jahtiv naine. Tütarlastele saavad aga varakult selgeks ajastu ideaalid – milline on seksuaalselt külgetõmbav naine ning saab ka selgeks, et on olemas midagi, mida tuleb hakata esindama, midagi, milleni ühes partneriga küündida.

Kuid noortel naistel ei ole Hollandi *et al.* (1998) arvates tingimata lihtne vastata konventsionaalsetele naiselikkuse nõuetele ja nad võisid tunda partneri või ühiskonna pool-

set survet suruda alla iha ja keskenduda pigem suhetele kui enda naudingule. Juhul kui tütarlapsed võtavad mehe vastu oma kehasse selleks, et talle naudingut pakkuda, kerkib esile probleem, kuidas selle kogemusega toime tulla eduka naiselikkuse terminites. Ehk siis – kuidas kaitsta oma mainet ja samal ajal nautida esimest seksuaalvahekorda. Samas kinnitavad uurimistulemused Hollandi *et al.* (1998) ning Fokdali (1998) poolt välja toodud tähelepanekuid, et tütarlapsed tunnevad sisemist sundi suguelu alustamiseks ning sellega seotud vastakaid tundeid. Poolametsa *et al.* (2000) arvates oleks igati soodne, kui esimene vahekord õnnestuks muuta meeldivaks nii enesele kui ka partnerile. Ent vaatamata ootustele ja püüdlustele võib kogemus olla ebameeldiv. Naised on oma elujoonises üldiselt alahoidlikumad, mehed aga uuenduslikumad ja tormakamad, neil on soodumus karmiks võitluseks ja enesetõestuseks.

Samuti selgub uurimusest, et ka noormees on sarnaselt tütarlapsele survete ohver ning ka tema konstrueerib endast pildi, mida ühiskond ehk siis vastassugupool temalt tema arvates ootab. Noormeeste peamiseks sooviks on „õnnestuda”, mistõttu kogetakse suurt hirmu seksuaaldebüüdi ebaõnnestumise ees ning kardetakse seeläbi naerualuseks saada. Intervjuudes leidis kinnitust asjaolu, mida mainivad ka Poolamets *et al.* (2000), et leidub siiski küllalt noormehi, kes panevad oma esimesele armastusele väga suuri lootusi. Noormehed hindavad oma õnnestumist ja edukust läbi partneri. Kui partner on rahul, siis on suguühe õnnestunud ning seejuures kiputakse unustama omaenese soovid, vajadused, kõhklused ja hirmud.

Uurimusest selgus, et mõlemad sugupooled hindavad ennast läbi partneri rahulolu ning see ongi põhjuseks, mis kahandab noorte enesekindlust ja enesehinnangut suguühtega toimetulekul. Ühiskonnast ja partnerilt tulenevate ootuste e. konstruktsioonide loomise-ga võibki seletada asjaolu, miks noored tõmbuvad peale esimese suguühte kogemuse saamist teineteisest eemale. Teineteisele pandud suured lootused purunevad ning pettudes tõmbutaksegi eemale. Uurimus kinnitas, et noormeeste puhul oli suguelu alustamise oluliseks tingimuseks partneri seksuaalne atraktiivsus ja hea välimus.

Partneri soov vs. isiklik otsus

Käesolevast uurimusest tuli välja, et noormehed tajuvad endal selgelt partneripoolset ootust/survet olla aktiivsem ja juhtivam pool. Tegelikult osutusid noormeeste partnerid hoopiski aktiivsemaks pooleks, mis tekitas neis kahetsustunde, kuna neil oli ettekujutus, et nad ise oleksid pidanud suhet juhtima. Kuid valdavalt olid noormehed vahekorras seksuaalselt kogenud naistega, millest siis ka kogemus, nagu partner pigem juhib suhet, mitte noormees ise. Selline tulemus on ootuspärane, mida kinnitab ka Papp (2001), et poisid sageli tagantjärele ei tea, kes suguühte algatas. Papp on viidanud norra uurijate Traeen ja Kvalemi'ile (1996), kes väidavad, et suur osa poisse alustas suguelu partneri soovil, aga see omakorda ei ühti tütarlaste arvamusega. Autor toob välja, et osad uurijad on püüdnud sellist seaduspära seostada suhtlemisraskuste ja traditsiooniliste soorollide mõjudega, teised aga identiteedi otsingutega murdeas. Noormeestel on justkui „mees

tütarlapse peas” – konstruktsioon sellest, mida tüdrukud arvavad/ootavad noormeeste käitumisest ning hinnang oma edukusele läbi selle konstruktsiooni.

Suguelu riskid vs. “kaitsmata” suguühe

Intervjuudest ilmnes, et sarnaselt tütarlastega panid noormehed vastutuse tütarlaste õlule kaitsevahendite kasutamise osas, mis võis tuleneda ka teatavast enesekindlusest, et poisid ju ei jää rasedaks. Sellest võib omakorda järeldada, et noormestel sarnaselt tütarlastega on vähene vastutustundlikkus tagajärgede suhtes. Sellisel üksteisele vastutust lükates tõmbutakse vastutusest eemale ning jäädakse lootma, et midagi halba sellest iseendale ei juhtu.

Kui uurimusest selgus, et tütarlaste seksuaaldebüüt „õnnestus” selles mõttes, et keegi intervjueritud naisrespondentidest ei jäänud esimesest vahekorrast rasedaks ega saanud suguhaigust, siis intervjuudest noormestega selgus, et üks partner jäi rasedaks ning ühel juhul nakatus noormees suguhaigusesse. Vaatamata sellele faktile, lohutati ennast müüdiga, et nakatumine võis toimuda ka näiteks saunas, st. otsiti meelepärasemaid haigestumise põhjusi. Sellest võib järelda, kui suurt rolli mängivad endiselt müüdid, mis levivad ikka veel ka tänapäeva ühiskonnas. Mistõttu on endiselt on vajalik, et noortel oleks ligipääs nõustamisteenustele ning õigus objektiivsele informatsioonile ning et neil oleks võimalik teha tööd oma soolise identiteediga, selleks et suuta ennast kui seksuaalset olendit siduda ühelt poolt võimalike naudingutega ning teiselt poolt hinnata adekvaatselt ümbritsevaid ohte, mis võivad seksuaalelu alustades kaasneda. Seksuaalsus ei ole midagi eraldiseisvat, vaid on meie sees.

2002. – 2003. aastal 14–29-aastaste noorte seas läbiviidud uuringu andmetel selgub, et 14–18-aastastest noortest kasutasid esimeses seksuaalvahekorras enam kui pooled (58–59%) kondoomi. Üle kaheksateistkümnepaastaste puhul oli aga näha, et mida vanemad olid vastajad, seda vähem oli esmasseksuaalvahekorras kondoomi kasutanuid – 25–29-aastastest vaid 23% (Lõhmus *et al.* 2003).

Eeltoodust võib järeldada, et Eestis jääb vajaka noorte seksuaalsest harimisest ning teavitamisest, milliseid riske võib suguelu algus endaga kaasa tuua. Paljudel juhtudel jääb noorte jaoks puudu ka informatsioonist rasestumise võimalikkusest ning sugulisel teel levivatest haigustest. Levinud on mõtteviis, et minuga seda ei juhtu. Eriti oluline on siinkohal mainida, et noored tajuvad seksuaalsust kui midagi irratsionaalset ega pea seda endaga seonduvaks. Noored võivad arvata, et nad on liiga noored või liiga kogenematud arutlema suguhaiguste teemal. Nad võivad samuti mõelda, et neil ei ole riski, kuna nad usuvad, et sugulisel teel levivad haigused ilmnevad nende inimeste seas, kes on valimatu sugueluga või seotud „halva” käitumisega (Barnett *et al.* 2000).

Haldre (2004) toob välja, et vaatamata sellele, et maailmas on levinud ka teistsugused lähenemised soovimatu rasestumise ja sugulisel teel levivate haiguste vältimiseks (nt.

abstinentsi e. seksist hoidumist ainsa võimalusena propageerivad programmid ja kalendermeetodid ainsa rasestumisvastase meetodina lubavad liikumised jne.), siis Eestis on ilmselt rakendatavad siiski põhimõtted, mis on hästi toiminud Põhjamaades. Seda kinnitab Haldre sõnul ka lähiminevik, mil Eesti noorte seas on populaarsuse saavutanud noorte nõustamiskeskused.

Olukorra muutmiseks tuleks lisaks nõustamiskeskustele rakendada koolides ka seksuaalhariduse aktiivõpet noored noortele meetodil, et noored oskaksid neid varitsevad ohte ja riske siduda ka omaenese riskikäitumisega. Tihti jääb seksuaalsusega seondud neile kaugeks, kuna sellest võidakse rääkida keeruliselt ja liiga teaduslikult.

Romantilised ootused vs. planeerimata reaalsus

Analüüs näitas, et tütarlaste ja noormeeste ettekujutused sugelu alustamise situatsiooni ja tegelikkuse vahel ei lange omavahel kokku. Sageli tuleb ette olukordi, kus suhe toimub planeerimatult, spontaanselt, st. mõlemale poolele ootamatult. Intervjueeritavad ootasid seksuaaldebüüdilt eelkõige romantilist õhkkonda, mis tegelikkuses ei realiseerunud. Ka Centerwall (1996) on oma uurimustes leidnud, et kõrvuti uudishimuga täiskasvanute seksuaalsuse suhtes on unistustel ja fantaasiatel romantiline pool. Kokkupuuteid armastuse ja seksuaalsusega võib ühtlasi pidada identiteedi otsinguiks, kui ollakse valmis armastama ja olema armastatud. Tee armastuse juurde kulgeb läbi eituse, katsumuste, ärkamise ja taipamise. Olulise müüdina toob Centerwall välja Amori ja Psyhe loo, milles kahe inimese kohtumine pärast katsumusi ja kannatusi peegeldab teineteise leidmist, seismist küpsust ja näitab, kuidas seismistest vastuoludest kujuneb uus ühtsus.

Samas Centerwalli (1996) väitel ei ole seksuaalsuhetes olemas ainuõiget kogemust ning kui seadagi seksuaalsusele utoopilised eesmärgid, siis võivad paljud, kes tunnevad, et ei suuda seda saavutada, tunda ennast alaväärtusliku ja saamatuna. Kõikvõimalikes kohtades võib kuulda lugusid „esimesest korrast”. Sellega seoses võivad tekkida noortel eelarvamused ning see võib mõjutada inimese enda seksuaaldebüüdiga seonduvaid tundeid.

Kui tütarlaste intervjuudest selgus, et rohkem oodati ka partneripoolseid verbaalseid helitusi ja emotsionaalset lähendust, siis noormeestel ilmnes sama soov, kuid huvitav on jällegi tõdeda, et mõlemad sugupooled „ootavad”, kuid reaalselt ei julge midagi ise ette võtta, et seda mustrit muuta või pakkuda ise emotsionaalset lähedust.

Häiriva faktorina toodi välja, et tegelikult oli suguühte situatsioon ootamatu ja planeerimata, olgugi, et suhte normaalne jätk. Centerwall (1996) mainib, et just tehnilised teadmised seksuaalakti kohta võivad julgustavalt mõjuda ning suguühtesse tõugata. Kuna uurimusest selgus, et noormeestel erinevalt tütarlastest oli olemas masturbeerimise kogemus, siis see kinnitab Centerwalli väidet tehniliste teadmiste kohta, mis olid noormeestel osaliselt olemas ning andsid mõningal määral nendele enesekindlust juurde.

Sama autori arvates on inimese armuelu põhiliselt isiklik avastusretk, aga uurimused näitavad, et noored loodavad sel teel ka nõu saada.

Sotsiaalsed surved vs. süütunne

Võib öelda, et noorte seksuaalsel avastusretkel on palju raskusi, mida nad proovivad endas peituvate teadmistega lahendada ning enamasti kammitseb neid süütundega seonduv – nad loovad endale pildi, kuidas on õige ja kuidas peab, olles siis seda kas kusagilt kuulnud või lugenud.

Nagu uurimus näitas, mängivad surved tütarlaste ja noormeeste suguelu alustamisel väga olulist rolli. Võib öelda, et sotsiaalsed, isiklikud ja partneripoolsed surved mõjutavad otseselt seda, kuidas noored seksuaaldebüüdiga toime tulevad.

Näiteks aitaks survetega toime tulla vanematelt ja sõpradelt saadav sotsiaalne toetus ja lisaks koolipoolse seksuaalhariduse kättesaadavus ning alternatiivse vahendina kolmanda sektori (ühingud, liidud, noorte nõustamiskeskused) poolt pakutavate teenuste olemasolu, mis peaks olema riigi poolt püsirahastatud.

Ülevaade poiste, noormeeste ja meeste seksuaalhariduse olukorrast Eestis

Seksuaalhariduse eesmärgiks on pakkuda informatsiooni ja sellel põhinevaid teadlikke valikuvõimalusi vastutustundlike otsuste vastuvõtmiseks (Gordon ja Schroeder 1995). Noorsoouuringu KISS tulemusena tõdeb Papp *et al.* (1999), et noorte seksuaalkäitumist aitavad vastutustundlikumaks muuta mitmed üheaegselt toimivad faktorid, nagu näiteks: kooli seksuaalkasvatuse järjepidevus ja mitmekesisustumine ning seksuaalsust puudutava teabe jõudmine noorteni vähemalt kaks aastat enne suguelu alustamist. Samuti rõhutavad samad autorid, et seksuaaltervise hoidmisele aitavad kaasa:

- kvaliteetse teabe osa suurendamine;
- seksuaalalaste teabeallikate mitmekesisustumine;
- noortele suunatud riskikäitumist ennetavate üleriiklike programmide rakendamine;
- noorte seksuaalhariduse aktsepteerimine ühiskonnas ja iseseisvate informeeritusel põhinevate valikute tegemise soodustamine;
- noortesõbralike nõustamisteenuste loomine ja järjepideva töö võimaldamine.

Alljärgnevalt on ära toodud väljavõtteline loetelu mittetulundusühingutest, kes on Eestis peamiselt tegelenud mehe seksuaalse tervisega.

Eesti Seksuaaltervise Liit (www.amor.ee) on olnud üks peamisi organisatsioone, kes on pööranud tähelepanu meeste seksuaaltervisele läbi erinevate tegevuste, nagu näiteks nn. Amori koolitusteenused ja noormeeste nõustamine. Järgnevalt nendest erinevatest tegevustest täpsemalt.

Amori noortenõustamine

Koostöös Eesti Seksuaaltervise Liiduga tegutsevad Eestis 18 noorte nõustamiskeskust või eraldi vastuvõttu noortele. Noorte nõustamiskeskuste tegevuse üldisem eesmärk on säilitada noorte reproduktiivtervist ning ennetada riskikäitumist. Noorte nõustamiskeskused on mõeldud kuni 25-aastastele mõlemast soost noortele. Töö toimub individuaal- ja paarinõustamise ning grupitöö ja loengu vormis. Keskustes töötavad naiste- ja mees-terastid, psühholoogid, ämmaemandid ning sotsiaaltöötajad. Noormeeste nõustamine toimub Lääne-Tallinna Keskhaigla Noorte Nõustamiskeskuses, Ida-Tallinna Keskhaigla Noortekabinetis, Tartu Noorte Nõustamiskeskuses, Seksuaaltervise Kliinikus ning Ida-Virumaa Noorte Nõustamiskeskuses. Noorte Nõustamiskeskused tegutsevad alates 1991. aastast. Esimene neist avati Viljandis, järgnesid keskused Tallinnas ja Tartus, praeguseks on avatud keskused Kohtla-Järvel, Pärnus, Paldes, Kuressaares, Otepääl, Põlvas, Võrus, Haapsalus, Raplas, Elvas, Jõgeval ja Rakveres. Eraldi on toimunud ka loengud seksuaalsusest ja seksuaaltervisest noormeestele ning enim sellega on tegelenud sotsiaaltöötaja Olavi Laurimaa.

Amori internetinõustamine

Murekirjadele vastamisega alustati 1998. aastal. Sihtgrupiks on kuni 24-aastased, sh. venekeelsed noored. Murekirjade arv on aastate lõikes pidevalt kasvanud. Algusaastal 2002 tuli internetinõustajatele 872 kirja, 2003. aastal 2235, aastal 2004 aga juba 5130 kirja. 2005. aasta esimesel poolel saabus 2181 kirja. Murekirjade autoriteks on viiendikul juhtudest noormehed.

Amori koolituskeskus

Koolituskeskusel on tegutsemisluba alates 2003. aastast ja kasutatavad õppekavad on kinnitatud Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt. Tegevused:

- koolitajate koolitus, seksuaalnõustajate koolitus;
- vanglate projekt (projektiga hõivatuid neli vanglat seitsmest, neist väljaarvatud ühes viibivad mehed);
- tervisekasvatuse õpetajate koolitus;
- võimalus tellida koolidel spetsialiste läbi viima loenguid teemal “Murdeiga, HIV/AIDS ja turvaline seksuaalkäitumine”;
- koolituskursus “Noormeeste nõustamisest meil ja mujal”;
- kooliõpilastele pakub keskus seksuaalhariduslikke loenguid ja grupivestlusi ka läbi noorte nõustamiskeskuste. Lektoriteks on kohalikes noorte nõustamiskeskustes töö-

tavad arstid, ämmaemandad, psühholoogid, sotsiaaltöötaja ja soovi korral “noored noortele” grupi liikmed;

- seksuaalnõustajate koolitus;
- noorte nõustajate baaskoolitus.

Noored Noortele programm

Noored noortele programm on noortele suunatud seksuaalharidust jagav programm, kus teadmiste jagajateks on noored vabatahtlikud. Koolitused on leidnud aset alates 1995. aastast põhi-, kesk-, kutse-, eriinternaat- ja erikoolides ning ka kõrgkoolides, kuid 2004. aastal lõpetas programm aktiivse tegutsemise püsirahastuse puudumise tõttu.

Noortega töös kasutatavad meetodid baseeruvad peamiselt Rootsi Seksuaaltervise Liidu (RFSU) poolt välja töötatud meetoditel ning on vastavalt vajadusele ise täiendatud. Noored noortele meetod on noori väärtustav ja kaasav lähenemisviis, mis toetab noorte aktiivset ühiskonnas osalemist. Noored noortele meetod on oluline seetõttu, et seda saab kasutada täienduseks koolis antavale teadmispõhisele seksuaalharidusele, kaasa aidata tervishoiuspetsialistide tööle kliinikutes ning olla abiks sotsiaaltöötajate pingutustele töös koolist väljalangevate enimhaavatavate noorteni jõudmiseks (Noored noortele koolitus...2004).

Noored Noortele Võrgustiku (www.youthpeer.org) eesmärgiks on luua ühtne ja toimiv süsteem nendest organisatsioonidest, kes töötavad HIV/AIDSi ennetamise ja seksuaalhariduse edendamiseks ning noorte seksuaalsete õiguste eest võitlemiseks. Oluliseks tegevusvaldkonnaks on ka koolitajate koolitamine. Võrgustiku koordineerimist toimetab MTÜ KITA & P ning tegevusest võtavad osa mitmed MTÜ-d, nagu näiteks Eesti Seksuaaltervise Liit, Eesti Punane Rist, SA Anti-Liew & Hingehooldus, Eesti Arstiteadusüliõpilaste Selts, Assotsiatsioon Anti-AIDS jt. Eesti Noored noortele võrgustik on osa ülemaailmsest 27 riigis toimivast Y–Peer noored noortele võrgustikust.

Loetleda võib veel teisigi organisatsioone, kes tegelevad HIV/AIDS-i ennetamisega ning seksuaalharidusega, nagu näiteks MTÜ *Living For Tomorrow*, Aidsi Ennetuskeskus, MTÜ Convictus jt.

Eesti Akadeemiline Seksuoloogia Selts (www.seksuoloogia.ee). Organisatsioon kuulub Põhjamaade Kliinilisse Seksuoloogia Seltsi (NACS). Seltsi kuulub ligikaudu viiskümend spetsialisti – arste, psühholooge, sotsiaaltöötajaid, õpetajaid, kultuurifilosoofe, kusjuures mitmel seltsi liikmetel on teaduslikud kraadid. Seltsi ülesanne on koordineerida erinevatesse organisatsioonidesse kuuluvate spetsialistide tööd, luues ühiseid standardeid haridusele ja professionaalsele pädevusele Eestis. Seltsi liikmed tegelevad erinevates organisatsioonides seksuaalsusega, sh. mehe seksuaalsusega laiemas plaanis. Nende tegevuste ringi kuuluvad seksuaalsuse alased konsultatsioonid, nõustamine ja seksuaalhariduse andmine ning tegelemine seksuaalsuse kultuuriliste aspektidega. Seltsi paljudest üritustest on mõned olnud spetsiifiliselt meeste seksuaalsuse temaatikaga seo-

tud (näiteks Mehe seksuaalsuse seminar 2002. aastal; 2003. aastal Põhjamaade Kliinilise Seksuoloogia Assotsiatsiooni aastakonverents, põhiteemaks mehe seksuaalsus, kus muuhulgas oli 13 ettekannet ja posterettekannet eesti teadlastelt ja praktikutelt).

Kuhu edasi?

Praegune Eesti ühiskond on liikunud selles suunas, et koolides on õppekavadesse sisse viidud seksuaalharidus inimeseõpetuse osana. Tuginedes enamasti Eesti Seksuaaltervise Liidu poolt välja töötatud õppematerjalidele, ei taga see veel olukorda, et õpetajad noori huvitavaid teemasid objektiivselt käsitleksid. Noorte soovimatute raseduste arvu vähenemisele ja sugulisel teel levivatesse haigustesse nakatumise riski vähendamisse aitaks kaasa riigi efektiivne sotsiaalpoliitika ning erinevate võimaluste ja teenuste edasine arendamine ning parema kättesaadavuse tagamine. Oluline on siinkohal nii riigi kui ka vabatahtlike organisatsioonide poolne teenuste pakkumine, mis võiks toimida võrgustikutööna.

Seksuaalhariduse ülesandeks on teha noortele objektiivne informatsioon kättesaadavaks, läbi mille saaksid nad elada tervemat ja nauditavamalt seksuaalelu. Kahjuks aga seksuaalharidus on seniajani noorsootöö valdkonnast puudunud, kuid oleks äärmiselt oluline seda edaspidi arendada.

Selleks, et noored suudaksid toime tulla survetega suguelu alustamisel, peavad olema täidetud teatavad eeltingimused. Antud probleemil võiks olla mitu lahendust. Üheks seni puuduvaks lahenduseks oleks noorte seas soodialoogi algatamine, st. noortel endil tuleks võimaldada pidada ühiskonnas avatud arutelusid, milles nad saavad vastassoole küsimusi esitada. Diskuteerimise kaudu võiksid noored saada vastuseid neid huvitavatele küsimustele ning avastada seeläbi iseennast, määratlada omaenese identiteeti, samuti aidata läbi töötada ühiskondlikud surved ning pealesurutud soorolliline käitumine, mis omakorda aitaks neil paremini muutuvast maailmast toime tulla.

Alternatiivharidus on vajalik integreerida lisaks inimeseõpetuse tundides seksuaalsuse käsitlemisele koolisüsteemi, kuna käesoleval perioodil õpetajate haridustase varieerub väga palju ning teisest keskkonnast tulnud inimesel on sageli võimalik õpetajaga võrreldes noortega paremat kontakti saada. Alternatiivharidus saab olla lisaväärtuseks olemasolevale. Üheks heaks võimaluseks selle valiku puhul oleksid aktiivõppemeetodid, mis omakorda eeldaks personali väljakoolitamist või siis uuendamist.

Kolmandaks tuleks läbi soodialoogi ning alternatiivse hariduse integreerimise koolisüsteemi rõhutada seksuaalsusest rääkimise kõrval ka tunnetest, armastusest ja emotsionaalsest lähedusest rääkimise tähtsust, mis aitaks kaasa liigselt seksuaalaktile ja tehnikatele keskendumise vähenemisel noorte suguelus. Muudatuste kavandamisel tuleks arvestada järgmisi aspekte:

- riigi sotsiaalpoliitika peaks toetama valitsusväliseid organisatsioone;

- seksuaalharidus peaks olema osa sotsiaalpoliitikast;
- toetada tuleks kolmanda sektori poolt pakutavat noored noortele meetodit seksuaalhariduse edendamisel püsirahastuse näol;
- suuremat tähelepanu peaks pöörama ühtlasi ka lastevanemate koolitusele selleks, et tõsta nende teadlikkust seksuaalsusest ning sellega kaasnevatest kasust ja kahjust, sest on ju lapsevanem perekonnas esmane informatsiooni edastaja lapsele/noorele;
- murdeea saabudes võiks noort ümbritsev perekond/ühiskond näha noore seksuaalsuses peituvat ohule ja vaenlasele lisaks positiivset, mille läbi nõrgeneks arusaam, et seksuaalsus on midagi häbiväärset või ohtlikku;
- positiivsemat käsitlust peaks seksuaalhariduse juures leidma eneserahuldamise (masturbatsiooni) ja oma kehaga läbisaamise teema, mis aitaks noortel seksuaaldebüüdil esiletulevate võimalike survetega efektiivsemalt toime tulla;
- kvantitatiivsete uuringute arendamise kõrval arendada kvalitatiivuuringuid, mis hõlmaksid mõlemat sugupoolt.

Üheks lahenduseks oleks ka sugupoolte vaheliste suhete ülevaatamine ühiskonnas. Näiteks Giddensi (1999) arvates on seksuaalsus, emotsionaalsed ja sugudevahelised suhted ja nende muutumine teemaks enamuses ühiskondades, välja arvatud totalitaarse ja fundamentaalse režiimiga riikides, kus need teemad on olnud alla surutud. Levinud on autori arvates nn. traditsiooniline perekond, mille iseärasuseks on mehe seksuaalsuse domineerimine naise seksuaalsuse üle. Emotsionaalselt võttes jagavad autori arvates mehed naisi kaheks – nad on kas vooruslikud või amoraalsed, st. ühed naised on need, kellega seksitakse, teised aga need, kellega luuakse perekond. Muuhulgas on meestele seksuaalseiklused traditsiooniliselt enam lubatud kui naistele – James Bondi tüüpi mehe seksuaalsuse määratlemine, millest pärineb mehe seksuaalne haavatavus; lugude rääkimine vs. tütarlaste “mees peas” e. käitumine mehe eelistuste kohaselt on häirivad asjaolud nii suguelu alustavate noorte kui ka juba küpsemas eas täiskasvanute puhul.

Analoogne tulemus ilmnes ka eelpool käsitletud intervjuudes: esimene seksuaalvahekord ei toimu valdavalt mitte selle tütarlapsega, kellest tõeliselt hoolitakse ja kellega soovitakse oma elu siduda, vaid pigem tütarlapsega, kes on seksuaalselt atraktiivne ja vastuvõetav ning seksuaalselt kogenud.

Raamatu “Erinevad, aga võrdsed” (2003) autorid kinnitavad, et eesti seltskonna- ja nais-teajakirjandus esitleb sageli traditsioonilisi arusaamu soorollidest, mis toodavad ja taas-toodavad stereotüüpe naistest ja meestest. Naiste seksuaalset identiteeti tugevdades saaks nende suhtumist iseendasse parandada ning nad muutuksid meestega suhetes võrdväärsemaks.

Poolametsa *et al.* (2000) arvates ei ole mehelikkus ehk maskuliinsus mitte kõikjal kehtiv absoluutmõiste, vaid ühiskondlike kujutelmade kontsentraat. Mehelikkuse ideaal võib olla vägagi mitmekesine, seda mõjutavad nii ajaloolised kui ka kultuurilised tegurid. Mõnes ühiskonnas peab mees olema külm, kõigutamatu ja agressiivne nagu kangelaseepose sangar, seevastu teisel võib ta olla vägagi rahumeelne, õrn ja kaastundlik. Ent see-

sama mees peab käituma tööl ja kodus erinevalt – ideaal eeldab paindlikkust. Mees saaks oma olukorda kergendada, muutes oma käitumist õigel ajal paindlikumaks. Autorid nendivad, et kahjuks kehtib ka meil Euroopas käibiv meheideaal, mille järgi „mehed ei nuta” ning tõelise mehe kohus on varjata oma haigusi, hirme ja vajadusi vapra fassaadi taha ükskõik, kui valus see ka ei oleks. Mehel, kes häbeneb iga enda juures märgatud puudust, on väga raske küsida nõu ja toetust väljastpoolt. Arvamusel, et mees peab kõigega iseseisvalt, omaenese mõistuse abiga toime tulema, on tihti kurvad tagajärjed.

Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi ühiskond suhtub hetkel passiivselt kehtiva soorollilise käitumise muutmisel, säilitades kestvalt surveid meeste ja naiste suguelu alustamisel ja edaspidigi, suudaks aktiivõpet sisaldav ning järjepidev seksuaalharidusalane õppeprogramm panna noored omavahel diskuteerima. Kahjuks Eesti viimase aja arengud ja vaidlused õppekavade ümber näitavad vastupidist – seoses üldhariduskooli õppekavade muutmisega on avaldatud arvamust inimõpetuse mittevajalikkusest koolis.

Järjepideva ning professionaalse seksuaalhariduse kaudu oleks aga võimalik muuta tütarlaste ja noormeeste seksuaalseid hoiakuid ning seeläbi normaliseerida soorolle ühiskonnas tervikuna ning muuta neid paindlikumaks. Oluline on pöörata tähelepanu mõlemale sugupoolele eraldi, kuid samas peab pöörama tähelepanu üheaegselt mõlemat sugupoolt hõlmavatele uurimustele ning tervisekäitumise parandamisele. Samuti on tähtis, et oleks välja töötatud võimalikult erinevad teenused ning toimuks teenusepakkujate omavaheline koostöö. Perspektiivis ning ideaalis peaks mehe paremate tervisenäitajate huvides toimima koostöö nii sotsiaal-, majandus- kui ka keskkonna valdkondade vahel.

Lisaks koolis pakutavale põgusale seksuaalharidusele peab olema noortel meestel ja meestel üldiselt (olenemata vanusest või rahvusest ning seksuaalsest orientatsioonist) võimalus ja ligipääs mitmekülgsetele teenustele. Giddens (1999) mainib, et tänapäeval ei pruugi olla seksuaalsus enam suurim mõnu, vaid sellest võib saada ka suur surve ja pinge. Sama autor proovib lahendada surveid mõiste „paindlik seksuaalsus” kaudu, mis aitab ühtlasi kaasa ka sugudevahelise võimu tasakaalustamisele. Läbi seksuaalhariduse ja erinevate teenuste ning ka koostöös uurijate ja praktikutega on võimalik Eesti ühiskonnal liikuda selles suunas, et muuta soorolle paindlikumaks.

Meeste tervisele tähelepanu pööramiseks ning riskikäitumise ennetamiseks tuleb läbi viia regulaarselt uurimusi, mille tulemusena oleks võimalik välja töötada ka reaalselt sugupoole vahelist käitumist toetavaid programme. Sealhulgas tuleb tähelepanu pöörata ka homoseksuaalsete meeste tervisele ning vastavasisuliste uuringute läbiviimisele selles vallas.

Ettepanekud

- Noorsoouuringu KISS rahastamine ning regulaarne läbiviimine iga nelja-viie aasta tagant.
- Kvantitatiivsete uuringute kõrval on vajalikud kvalitatiivsed uuringud mehe tervise teemadel.
- Praktiline väljund: erinevate ning juba olemasolevate nõustamisteenuste kõrval noored noortele meetodi mõjusfääri laiendamine (vajalik püsirahastus, mis laseks tekkida ja toimida üle-eestilisel võrgustikul).
- Nõustajate koolitamisel pöörata tähelepanu soospetsiifilisuse arvestamise oskuste arendamisele.

Kirjandus

Barnett, B., Schueller, J. (2000). *Meeting the Needs of Young Clients: A Guide to Providing Reproductive Health Services to Adolescents*. International Family Health. USA.

Centerwall, E., Sundström, K., Nilsson, A., Nordenmark, L. (2001). *What do others do? Sexuality and interpersonal relationships in Sweden in the 1990s*. Sweden, National Institute of Public Health.

Cormier W. H., Cormier L. S. (1985). *Interviewing Strategies for Helpers: Fundamental Skills and Cognitive Behavioral Interventions*. 2nd ed. Brooks/Coole Publ. Comp. Monterey, California.

Eesti Seksuaaltervise Liidu Amori Internetinõustamise projekti "Seksuaaltervisealane interneti nõuandeliin noortele 2003 - 2005" aruanne Eesti Haigekassale.

Eesti Seksuaaltervise Liidu kodulehekül: www.amor.ee. (külast. 02.11.2005).

Erinevad, aga võrdsed. (2003). Tallinn: ÜRO Rahvastikufond; Sotsiaalministeerium.

Fokdal, H. (1998). *Naine, tunne oma keha*. Tallinn: Kirjastus Eesti Raamat.

Giddens, A. (1999). *The Director's Lectures*. Runaway World: The Reih Lectures Revisited. Lecture 4: Family, <http://www.lse.ac.uk/Giddens/lectures.htm>. (külast. 17.02.2003).

Gordon, B., Schroeder, C. S. (1995). *Sexuality. A Developmental Approach to Problems*. New York: Plenum Press.

Haldre, K. (2004). *Rahvastikust ja arengust Eestis 1994-2004*. Tallinn: ÜRO Rahvastikufond; Eesti Pereplaneerimise Liit.

Holland, J., Ramazanoglu, C., Sharpe, S., Thomson, R. (1998). *The Male in the Head*. London: the Tufnell Press.

Kutsar, D. (1996). *Intervjueerimisstrateegiad*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lõhmus, L., Trummal, A., Harro, M. (2003). *HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas*. Uurimusraport. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Noored noortele koolitus. Koolitajate koolituse käsiraamat (2004). Tallinn: ÜRO Rahvastikufond.

Papp, K., Part, K., Tõrik, S. (2001). *KISS Noorsoouuring 1999*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus; Eesti Pereplaneerimise Liit.

Poolamets, O., Uljas, J., Raun, M., Punab, M. (2000). *Mees muutub maailmas*. Tallinn: Eesti Pereplaneerimise Liit.

4. Mees ja perekond: isadus

Dagmar Kutsar

Käesolev artikkel püüab anda ülevaate ühest väga olulisest meesuuringute valdkonnast – isadusest. Käsitlemist leiab isaks kasvamine ning isarolli täitmisega seonduv probleemistik.

Vanemaks (isaks, emaks) olek tähendab üldmõistet, mis haarab enda alla terve rea laste hooldamise ja kasvatamisega seotud täiskasvanute tegevusi ja oskusi. Viidates Horowitzile (1993), on vanemaksolek protsess, mis koosneb ülesannetest, rollidest, reeglitest, kommunikatsioonist, ressurssidest ja suhetest. Lapsed vajavad füüsilist hooldamist, kasvatamist, õpetamist, materiaalsete ressurssidega varustatust, kaitset ja järelevaatamist. Lapsed vajavad juhtimist ja julgustamist oma arengus – nii kognitiivset, füüsilist, sotsiaalset, emotsionaalset, moraalset, seksuaalset, vaimset, kultuurilist kui ka hariduslikku. Suurem osa nendest vajadustest saab Terry Arendelli (1997) kinnitusel rahuldatud vanemate poolt.

Terry Arendell kasutab vanemsuse käsitlemisel sotsiaalkonstruktivistlikku lähenemist ning väidab, et laste vajaduste rahuldamine ei toimu lihtsalt neid sigitanud või nende pärast muret tundvate indiviidide bioloogiliste instinktide tõttu. Laste vajadused ja hool nende pärast on tähenduslikud. Seega siis vanemsus ja vanemapõlv on kultuurispetsiifiline, st. seostub lastekasvatuse tõekspidamiste ja arusaamadega antud kultuuri kontekstis ning on ajas muutuv.

Tänapäeval on vanemaksolekule esitatud mitmeid väljakutseid – majanduslik stress ja vaesus, perekonnaüksuste isoleerumine, pere vajadustega vastuolus olevad töökohapoolsed nõudmised, laste ja täiskasvanud pereliikmete vajaduste individualiseerumine, perekonnainstitutsiooni nn. de-familiseerumine jne. Laste pikenenud majanduslikult sõltuva staatus ning hariduse omandamine koos tarbijalikkuse laienemisega ja masside marketiseerimisega on aga eriti nende vanemate mured, kelle lapsed on suuremad.

Isadus

Kirjandusest on palju leida uurimusi emaduse kohta, ema tähtsusest laste elus. Eriliselt rikas on kirjandus sotsiaal- ja perepoliitika valdkonda kuuluvate tekstide poolest naiste töö ja pereelu ühitamise/ühitamatu kohta. Isadus ja isaroll muutub ühiskonnas on aga teenimatult vähe uurijate tähelepanu leidnud. Siiski on ka meie ühiskonna poliitilisse retoorikasse juurde tulnud mõisted, nagu aktiivne isadus, isapuhkus; naistenõuandlate

juures töötavad emadekoolid on juba aastaid olnud ümber nimetatud perekoolideks, püüdes kaasata oma tegevusse üha enam (tulevasi) isasid; kõrgelt hinnatakse isa osalemist lapse sünnitamisel.

Ettekujutus mehest kui isast võib olla väga vastuoluline. Ühelt poolt on isa see, kes on traditsiooniliselt pereliikmetele turvatunde pakkuja, ta on perekonna esindaja väljaspool kodu (leivateenija, asjaajaja, maksude maksja jne.) ning üha enam koduasjades kaasarääkija (aktiivne isarolli täitja, lastega tegeleja, kasvataja). Kui uskuda näiteks Ameerikas isade hulgas läbi viidud uurimusi, siis nad väidavad, et soovivad erinevalt oma isadest olla oma lastele hoolitsevad ja armastavad, st. endisaegadest tähtsamad ka kodustes asjades.

Teiselt poolt vaadatakse aga isale kui ohu ja vägivalla allikale. Just viimasel kümnendil on isaduse küsimused esile kerkinud laste seksuaalse ärakasutamise teema kaudu meedias. Aastasadu on täiskasvanute põlvkond eitanud seksuaalse vägivalla esinemist isa-laps suhtes, põhjenduseks nähtuse mõistusevastasus. Või siis on seda nähtust püütud seostada isa madala haridustasemega, töötusega, sotsiaalse toimetulematusel. Uurimused ja juhtumite analüüsid on aga tõestanud, et isapoolset seksuaalset vägivalda lapse suhtes tuleb ette ka kõrgharidusega isade puhul, kes on ühiskonnas igati austatud ja hinnatud.

Meedial on suur osa isaduse vastandlike kujundite arengus positiivseks või negatiivseks. Pole andmeid selle kohta, kui paljude inimeste puhul isa imidž on positiivne või paljudel on see negatiivne. Samas on selge, et meedia toimib surveavaldajana mehele-isale nii positiives kui ka negatiivses mõttes.

Isadus on alates 1990. aastatest saanud üha populaarsemaks uurimisvaldkonnaks nii Ameerikas kui ka Euroopas. Seda eriti üksikvanema perede arvu kasvuga, naiste tööhõive suurenemisega, koduse tööjaotuse mustrite muutumisega ja seoses laste heaolutemaatikaga. Huvi isaduse uurimise vastu on seostatav meesuuringute arenguga vastukaaluks naisuurimustele umbes 20 aastat tagasi. Uuritud on isaduse kujundeid, isarolli identisust, resideeruva ja peres elava isa suhtlemise erinevust lastega. Seoses kõrge lahutumusel ja abieluväliste sündide arvu tõusuga on uurimisvaldkonnaks saanud ka mitteresideeruva isa probleemid. Sagenevad uurimused, mis käsitlevad eemal elavate isade suhteid lastega ja laste heaolu.

Vähe on uurijate tähelepanu pälvinud isadus kui poliitiline termin. Traditsioonilistest kristlikest väärtustest lähtuvalt on isa osaks perele majandusliku heaolu tagamine ning pere ja töö ühitamist on ikka naise eludilemmaks peetud. Käsitledes isa rolli aga laiemas sotsiaalses kontekstis, võime endalt uurijatena küsida, millised on strukturealsed barjäärid meeste ees, et olla enam ekspressiivsed? Kuidas mõjutab töökoht, selle nõudmised, eemalolek kodust, karjääripüüdlused isaduse kogemust? Kuidas mõjutavad strukturealsed reformid (laste päevahoid, paindlik töögraafik, lapsepuhkus) mehi olema innovatiivsemad aktiivsemaks osaluseks lastekasvatases? Senini on nendele reformidele pigem kui „naisküsimusele” vaadatud. Tegelikult on need mitte ainult naisküsimused, vaid vanemate küsimused, st. puudutavad mõlemat vanemat. Pole ka teada, milliseid

motivatsioonilisi takistusi mehed tajuvad saamaks osalevamaks isaks, milliseid isiklikke võimalusi pakub isaksolek.

Isaduse kultuuriimidžid

William Marsiglio (1995) räägib isaduse kultuuriimidžitest kui isaduse normidest, väärtustest, arvamustest, uskumustest, mis ümbritsevad isadust ja tema rolle. Nende imidžite koosseisus on (1) stereotüübid, so. inimeste taju selle kohta, kuidas tüüpiline isa mõtleb, tunneb, käitub ning (2) ideaalid, st. milline peaks olema ideaalne isa – kuidas mõtlema, tundma, käituma.

Uurimuste põhjal saab väita, et isadus on sotsiaalselt konstrueeritud, st. pole ühte selget isaduse fenomeni, vaid on palju isaduse kujundeid ja tähendusi. Igal inimesel on oma ettekujutus isast, oma isa kujund. Naine vaatab mehele kui (potentsiaalsele) oma laste isale, integreerides sellesse isiklikke subjektiivseid kogemusi, ootusi, stereotüüpe ja ide-aale. Mees näeb ennast (potentsiaalse) isana, kelle kujundi on ta ise sotsiaalselt konstrueerinud.

Kuigi ajaloos on isal olnud peamiseks rolliks leivateenija oma, on tasapisi sellele liitunud ka näiteks „ülevaataja roll (moraalsuse kontrollija)”, „hooldajaroll”, „soorollimudel”. Sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine kutsub analüüsima nii isaduse stereotüüpe kui ka ide-aale, kuidas need reaalses elus toimivad reaalsete isade puhul. Viidates LaRossale (1988), loob Marsiglio positiivse isa mudeli, mille kohaselt kaasaegne isa osaleb oluliselt enam kodustes asjades ning lastekasvatuses kui traditsioonilised isad, võimaldades emale-naisele pehmemat töö ja perekohustuste ühistamist. Kujunemas on justkui uus vastandus – „hea isa – halb isa” dihhotoomia, kus „head” isad on need, kes võtavad rohkem koduseid asju enda kanda, „halvad” aga need, kes kõike seda pigem meelsamini ignoreerivad.

Isaduse identiteet

Isaduse tähendus peegeldub igapäevakogemuste kaudu. Sotsiaalpsühholoogiliselt käsitletakse isadust lähtudes identiteediteooriast. Isaduse identiteet tuleneb dünaamilistest tajudest isarollis olemisest. Kaks põhiterminet on identiteedi olulisus ja pühendumine. Isa rolliidentsuse olulisusest oleneb, kuivõrd isa võtab aega ja jagab energiat isarollist lähtuvateks tegevusteks, eriti võistlevate nõudmiste olukorras (näit. sportimine vs. lapsega tegelemine). Isarolli pühendumuse tasemest oleneb, millist tüüpi isaga on tegemist (leivateenija, hooldaja, arendaja, mängukaaslane jne.). William Marsiglio (1995), viidates Burkele ja Reitzes'ile (1991) väidab, et isa loob omaenese identiteedi standardid ning pühendumine väljendub tema püüdlustes hoida tasakaalus identsuse kujundit ja teistelt saadavat hinnangut oma isarolli täitmise kohta.

On püütud uurida, milliseid tegevusi isa koos väikeste lastega teeb, kui palju aega selleks kulutab ning kuidas see ema ja isa töötamisega seotud on. On leitud, et ema töötamine või mittetöötamine ei suurenda ega vähenda oluliselt isa tegevuste ulatust lastega. On aga selgitatud, et isad, kes lastega koos ei ela, tegelevad nendega oluliselt vähem.

Siiski on isaduse olemust vähe seletatud, näiteks arengulise lähenemise või sotsiaalse õppimise teooria kaudu, st. isadust pole vaadeldud isakogemuse dünaamilistest ega retsiprooksetest aspektidest lähtudes. Sotsiaalse õppimise teooriat aluseks võttes saab isadust seletada täiskasvanu arengu kaudu ning määratleda neid protsesse, mida täiskasvanu oma arengus läbib. Järgnevalt tutvustan käesoleva artikli autori poolt juhendatud empiirilist uurimust noormehe isaks kasvamise teemal. Töö autoriks oli Bianka Peetson, kes uurimuse aruandega kaitses oma lõputöö Tartu Meditsiinikoolis. Uurimistöö eesmärk oli kirjeldada isaks kasvamise protsessi naise raseduse ajal, püstitatud uurimisküsimused aga olid järgmised.

- Kuidas algab isaks kasvamine?
- Millised on tulevase isa ettekujutused isa rollist laste kasvatamisel?
- Millised on tulevaste isade mõtted, tunded ja ootused seoses naise raseduse, sünnituse ja tulevase lapsega?
- Millised on kogemused esimesest kohtumisest veel alles looteas oleva lapsega?
- Milliseid muutusi kogeb tulevane isa iseenda juures seoses oodatava lapsega, millist tasu ta sellest on saanud ning millist hinda maksnud? (Peetson 2001)

Isaks kasvamine

Isaks kasvamine on protsess, mis algab juba enne oodatava lapse sünni. Esimesed mõtted potentsiaalsest isadusest võivad mõtetesse kerkida veelgi varem, seotult erinevate elusündmustega. Isaks kasvamine kestab elu lõpuni. Järgnevalt ülevaade isaks kasvamise erinevatest aspektidest siis, kui esimene laps alles tulemas. Ülevaade põhineb Bianka Peetsoni uurimusel „Isaks kasvamine naise raseduse ajal” (2001). Uurimus valmis käesoleva artikli autori juhendamisel.

Mehe emotsionaalne valmisolek isaduseks

Emotsionaalse valmisoleku peamiseks teguriks arvatakse olevat fakt, kas mees üldse tahab kunagi isaks saada. Mõned mehed saavad isaks, kuigi nad pole kunagi endale lapsi tahtnud, teised näevad isaks saamist osana oma elueesmärgi täitumisest. Adrienne Burgess (2000) raamatus kirjeldatud uurimusest selgub, et peaaegu pooled mehed ei olnud naisega mitte kunagi lapse saamise teemal tõsiselt rääkinud. Sageli lõpetas naine rasestumisvastase vahendi kasutamise ilma ühise aruteluta ja isegi need mehed, kes enda teada olid nõustunud lapse hankimisega, tunnistasid, et nende arvates oli ikkagi

naine see, kes survet avaldas. Mehed, kes selgelt ei ole isaks saamisest huvitatud, võivad kogeda probleeme isaidentiteedi kujunemisel ning olla nii naise rasedusse kui ka hiljem lapse kasvatamisse vähem pühendunud (Burgess 2000, Parke 1996). Mehe valmisolekut isaks saamisel mõjutavad ka paarisuhte stabiilsuse ning majandusliku kindlustatuse tase (Parke 1996).

Kuna harilikult valivad inimesed endale partneri samavanuste seast, valitseb meeste ja naiste lapsesaamissoovide vahel selge ajaline ebakõla. Kuigi keskea alguseks on lõhe tunduvalt kahanenud ja peaaegu võrdne arv mehi ja naisi soovib lapsi saada, on kahekümnendates ja kolmekümnendates eluaastates mehed lastest sageli vähem huvitatud kui samas vanuses naised. Väidetakse ka, et enne 25. eluaastat pole mees isaduseks küps, sest ta puhkab täiskasvanuks saamise kriisidest. Kuna enamik lapsi sünnib just selle vanusegrupi inimestele, võib oletada, et paljud mehed saavad isaks enne, kui nad selleks valmis on (Annuk 1999, Burgess 2000).

Kokkuvõtteks võib öelda, et meeste valmisolek isaduseks sõltub suuresti konkreetsest inimesest ja enamus mehi tunneb raseduse ajal vastandlikke tundeid sõltumata sellest, kas nende lapse sünd oli planeeritud või mitte.

Kodu panus isaidentiteedi kujunemisele

Lapsevanemaks kasvamine kestab kogu elu. Füüsiliselt saadakse selleks lapse sünnimomendil, kuid moraalselt ja psüühiliselt arenetakse selles suunas juba lapsepõlvest peale. Igal eluetapil salvestatakse midagi tulevase vanemaksolemise tarvis. Nii näiteks saadakse imiku ja väikelapsena armastuskogemus, mis kantakse hiljem üle oma lastele. Inimesel on kalduvus täiskasvanuna taasluua seda emotsionaalset keskkonda, mis teda ennast lapsepõlves ümbritses. Eelkoolieas omandatakse tavad ja moraalinormid, õpitakse vahet tegema hea ja kurja vahel ning nägema nende toimet. Kujunevad väärtushinnangud, mis võivad püsida kogu elu. Kooliealisena õpitakse elu tundma täiskasvanute reaktsioonide põhjal: vanematel, kasvatajatel, õpetajatel, treeneritel – kõigil inimestel on teatud käitumismudelid ning laps selekteerib alateadlikult, kuidas tema ise suurena käituks ja kuidas mitte. Murdeas antakse juba otseseid hinnanguid vanemate kasvatustööle, samas harjutakse ise teiste eest vastutama ja hoolitsema. Täiskasvanuna jälgitakse ümbritsevaid peresid ja kinnistatakse omandatud käitumisskeeme. Sel etapil inimene küpseb sisemiselt, et olla valmis lapsevanemaks saama (Annuk 1999).

Lapse ootamine on aeg, mil vaadatakse tagasi lapsepõlve ja hinnatakse ümber suhted oma vanematega. Lapsepõlvkodus valitsenud poja ja isa suhted võivad oluliselt mõjutada seda, kui kompetentsena, suutlikuna ja armastatuna mees end oma peres nüüd tunneb. Nii mõnigi tulevane isa võib olla nõrдинud, et isa pole teda õpetanud tegeliku eluga toime tulema, sest lapsepõlves ei antud talle võimalust ise otsustada ega vastutada (Saarma 1994).

Tulevased isad mõtlevad, mil määral nad tahavad oma isale sarnaneda. Samas ei pruugi oma isa olla alati ainukeseks vanemlikuks eeskujuks – mõeldes ka õpetajatele, treeneritele, sõpradele, onudele ja vendadele, kellega ollakse aastaid koos oldud, kujundatakse omaenese identiteeti isana. Mees võib otsustada, et teeb kõike teisiti ja paremini kui tema isa. Samas on teised ajad ja teised nõudmised isadusele, kui need olid tema vanemate noorusajal. Nende ajal tähendas “hea isa” seda, et mees tagas perekonnale peavarju, toidu ja hariduse. Tema isa ilmselt ei veetnud nii palju aega lastega, kui tahaksid tänapäeva isad. Kuid nad tegid vastavalt tolleaegsetele ühiskonna- ja perekonnapoolsetele nõudmistele seda, mis nende arvates oli lastele parim (Linton 2001).

Kui peresse on sündimas laps, kerkib teravalt esile mure majandusliku kindlustatuse pärast. Seoses muutustega ühiskonnas on naised võidelnud endale kätte õiguse samuti kui mehed tööl käia. Paljud noored abielunaised töötavadki väljaspool kodu. Raseduse ajal ja lapse sünni järel tekib aga paljudel naistel tööst eemaloleku periood, mille pikkuse määravad abielupaari majanduslik olukord, töödandja poliitika ja tulevaste vanemate väärtushinnangute süsteem (Bobak 1984, Poolamets *et al.* 2000, Sundevall 2001). See pole sugugi meeste kaasasündinud rügamistarve, mis sunnib neid tavalisest pikemaid tööpäevi tegema, vaid mehed püüavad suurema töökoormusega korvata rahalist puudujääki, mis naise töölt kojujäämisega tekib. Seega on igati mõisteta tulevaste isade mure, kas nad suudavad oma peret toita ja katta (Burgess 2000, Shapiro 2001).

Võrdlus isaga saab aegamööda tasakaalukama, realistlikuma aluse. Mida tahetakse püüda täpselt samuti, mida teisiti teha? Sageli viib selline pikaajaline sisearutelu leplikuma suhtumiseni oma isasse. Samas aitab see ka kaasa, et enese vastu ollakse samuti vähem range ja mõistmatu (Schnack 1995).

Tulevase isadusega kaasnevad tunded ja mõtted

Tulevase isa tunded ja mõtted võivad olla üsna vastuolulised. Positiivne suhtumine võib alata lapsepõlvest ja oma isa positiivsest mudelist, mida järgida soovitakse. Samuti mõjub hästi see, kui mehel on olnud varem võimalus väikeste lastega tegeleda, näiteks oma õdede-vendadega või sugulaste-tuttavate lastega. Oluline on ka naisepoolne mõistmine ja tugi (Saarma 1994).

Kahtlemata suhtub mees rasedusse positiivselt, kui see on planeeritud ja oodatud. Soovitud lapse puhul tajub tulevane isa ülevat rõõmu, vastutustunnet ja hirmu ning kirjeldab raseduse kulgu umbes samade sõnadega nagu lapse ema. Isa kiindub lootesse ja satub vaimustusse, kui näeb teda ekraanil, kuuleb tema südamelööke või tunneb liigutusi. Need mehed aga, kes ise last ei tahtnud, kannatavad sügavate hingeliste kriiside käes. Brian Jackson (viidanud Burgess 2000) küsitles oma uurimuses 100 tulevast isa, kes olid abielus või elasid lapse emaga vabas kooselus. Ta avastas, et üks viiest suhtus partneri rasedusse äärmise vaenulikkusega. Mehe soovimatus just seda last saada laseb ennustada mehe hilisemat käitumist. Kahe aasta pärast märkas Jackson, et paljud rasedusse

vaenulikult suhtunud meestest suhtusid oma järeltulijasse kas ükskõikselt või negatiivselt ja lahkuminek lapse emast oli tõenäoline. Kuid isegi siis, kui rasedus on soovitud, pole põhjust kahelda, et mees, kellelt ei oodata aktiivset otsust vanemaks saamise kasuks, on algusest peale määratud kõrvaltvaatajaks.

Alateadvuses tunnevad mehed ebakindlust oma viljakuse pärast. Rasedus on ilmne tõend sellest, et nad on võimelised järglasi saama. See on kinnitus nende mehelikkusele. Nad väljendavad rõõmu seoses pereloomisega ja on õnnelikud võimaluse üle oma isikut läbi isaduse arendada (*Men ...* 1995). Algul tekitab uudis naise rasedusest ärevust ja ebakindlust, kuid see asendub peagi võimsa energiasööstuga. Mehed püüavad otsida infot raseduse kohta, et taastada kontroll uue olukorra üle ja paremini hakkama saada muutunud suhete, elustiili ja iseendaga. Samas aitab see teha informeeritud valikut: kuidas last toita, kas rinnaga või pudelist, kas minna sünnitusele kaasa või mitte jne.

Tunnustust ja kiitust teenivad need tulevase isa tegevused, mis langevad kokku naise "pesapunumisalase" tegevusega. Kui kolimine uude majja või korterisse ei ole võimalik, võetakse ette muid muudatusi rahuldamiseks uut enesehinnangut: paigutatakse mööblit ringi, ostetakse uut mööblit või majapidamistarbeid, võib-olla loobutakse lemmikloomadest või kaalutakse uue ja suurema auto muretsemist (Bobak 1984, *International...* 1996).

Need on üldised tähelepanekud, mis väljendavad isa positiivset suhtumist rasedusse ja lapse sündi, kuid tõenäoliselt on igal isal siia midagi omalt poolt lisada.

Kuna naise rasedus ja mehe isakssaamine on täiesti uued ning ainulaadsed kogemused, millega kaasneb vastutus ning suured muudatused elus, võib nii mõnigi tulevane isa aegajalt hirmu tunda. Mehe negatiivsed ja segased tunded võivad tulevaste lapsevanemate vahel lahkkelisid tekitada (Bobak 1984, Burgess 2000). Negatiivse suhtumise põhjuseks võib olla soovimatu rasedus, halb läbisaamine isaga ja tema ebapiisav eeskugu, kogemuste ja teadmiste puudumine ning hirm, et ei saada uue rolliga hakkama. Negatiivseid tundeid võivad kogeda ka rasedusse positiivselt suhtuvad mehed. Negatiivseid tundeid võib olla mitmeid.

Hirm, et ei olda hea isa. Enne esimese lapse ilmaletulekut puuduvad tulevasel isal isiklikud isakogemused ja teadmised, et kasvatada lapsest täisväärtuslik inimene. Olulist rolli mängivad ilmselt ka kõrged nõudmised, mis justkui eeldaksid, et tegemist on ideaalse isaga (Annuk 1999, Eisenberg *et al.* 1993, Matthews 1995).

Vastuolulised tunded. Naise tundlikkus, vastandlikud suhtumised ja meeleolu kõikumised põhjustavad ka mehes vastakaid tundeid ja mõtteid ning mõjutavad tema käitumist (Linkberg *et al.* 1995, Saarma 1994). Paljud mehed on hirmunud ja suhtuvad majanduslikel ja sotsiaalsetel põhjustel rasedusse ning lapsevanemaks saamisesse vastuoluliste tunnetega. Neile ei meeldi olukorra üle kontrolli kaotada ja püsida arusaamatuses, mis toimub (*International...* 1996). Mehed hoiavad oma vastakaid tundeid pigem enda teada,

kui jagavad neid partneriga. Nad ise arvavad, et ei taha naist oma muredega koormata, kuigi oma tunnete jagamine võiks pigem lähendada kui kaugendada tulevasi vanemaid teineteisest (Linton 2001).

Üksindus, kõrvalejätetus. Enamus rasedusega seotud rituaale puudutab just naist – noore ema riided, laps, kingitused, rasedusaegsed arstikülastused, hoolitsevad telefonikõned sõpradelt ja sugulastelt. Sageli ei aimata, et tulevasel isal on samuti muresid nagu tema naisel. Tundub, et isalt ainult nõutakse – ta peab hoolitsema oma naise ja tulevase lapse eest. See aga paneb mehi imestama – kes peaks siis nende eest hoolitsema (Matthews 1995). Meestel võib tekkida tunne, et nad on ära unustatud, kõrvalejätetud, tõrjutud, nad võivad muutuda partneri suhtes armukadedaks, neil võib tekkida soov selle uue situatsiooni eest põgeneda, tagajärjeks kaitsemehhanismide vallandumine (senisest suurem keskendumine tööle, pühendumine hobidele ja sõpradele jne.) (*International...* 1996).

Mure naise ja lapse tervise pärast. Sageli on mehed mures oma naise ja lapse tervise pärast, kuigi nad näitavad seda harva välja. Tuntakse ka muret, kas laps on terve. (Eisenberg *et al.* 1993, Linkberg *et al.* 1995, Shapiro 2001).

Koolituse osa isaidentiteedi kujunemisel

Aktiivne suhtumine isadusse ja kontakti saavutamine areneva looteaga eeldab sünnieelsetel vastuvõttudel käimist, asjalikku teavet pakkuvate raamatute ja muude väljaannete lugemist. Üheks oluliseks tulevasi isasid koolitavaks kohaks on naistekliinikute vastuvõtude juurde loodud perekoolid. Positiivse näitena võiks esile tuua Rootsit, kus perekool toimib edukalt juba aastakümneid. Perekooli eesmärk on pakkuda tulevastele vanematele võimalust end rasedusega kohanemiseks ja lapse eest hoolitsemiseks ette valmistada. Kohtutakse mõned korrad raseduse ajal ja mõned korrad peale lapse sündi (*Men...* 1995, Pehrsson 1995). Perekooli ülesandeks on ka võimalike hirmude vähendamine, mis meestel seoses eelseisva sünnitusega võivad tekkida. Hirme saab vähendada teadmiste andmise kaudu – ringkäik haiglas, et näha sünnitustuba ja ooteruume, abistavate ja toetavate meetodite demonstreerimine naise abistamiseks sünnituse ajal, lühiülevaade sellest, mida oodata naise poolt sünnituse protsessis, ettekujutuse loomine sellest, kuidas käitub sünnituse ajal personal (Bobak 1984). Teadmisi raseduse kulust ja tõuget isaidentiteedi arenguks annavad ka ühised arstilkäigud.

Otseselt meestele suunatud kirjandust või peatükke kirjanduses raseduse, sünnituse ja lapse hooldamise kohta on eesti keeles väga vähe. Sugugi ei olda aga rahul välismaiste väljaannetega. Adrienne Burgess väljendab oma raamatus pahameelt, et enamik väljaannetest on ilmselgelt suunatud naistele ja kui isasid ka mainitakse, siis üleoleva entusiismi vaimus: “Teie sünnituse juures viibimine muudab kõik!”, “Ja mis puutub mähkmete vahetamisse, siis isegi see hakkas mulle meeldima!”. Spetsiaalselt isadele mõeldud üllitised olevat aga sageli veelgi hullemad. Need on kas liiga keeruliselt või vastupidi, lobi-seva stiiliga kirjutatud ning koomiliste piltidega illustreeritud. Erinevalt isadele mõeldud raamatutest on enamik tulevastele emadele suunatud kirjandust kirjutatud tõsimeelselt.

Isade nõustamine ja harimine naise raseduse ajal võib osutuda mitmel moel kasulikuks, aidates kaasa isa ja lapse vahelise kiindumuse ning ema ja lapse suhete väljaarenemisele, samuti edaspidisele rinnaga toitmise õnnestumisele. See on ka võimalus lahtisaamaks tundest, et isa on kõrvale tõrjutud. Paremini isaduseks ettevalmistatud isadel on ka väiksem tõenäosus pärast lapse sündi kõrvale tõmbuda või eemaletõrjutud saada. Nad hoolitsevad oma laste eest rohkem kui ettevalmistuseta jäänud isad, viibivad rohkem aega oma laste läheduses ja tegelevad nendega vahetumalt. On täheldatud, et seetõttu on nn. aktiivsete isade lapsed teistest arengus veidi ees, rõõmsamad ja vastuvõtlikumad (Biller 1993, Burgess 2000).

Isa sünnitusel

Kaua aega on arvatud, et isal ei ole sünnituse juurde asja. Mujal maailmas hakati mehi sünnituse juurde lubama palju varem kui meil, kus isa kontakt oma naise ja lapsega viidi miinimumini hügieenilistel põhjustel. Eestis hakati isa rolli suuremat väärtust tunnustama 1990. aastate alguses. Sellest ajast alates on peresünnituste osakaal suurenenud, ulatudes mõnes haiglas ligi pooleni kõikidest sünnitustest (Poolamets *et al.* 2000).

Pikka aega on meeste hulgas levinud seisukoht, et sünnitamine on ainuüksi naiste asi ning sellesse sekkumine võiks kuidagi riivata nende mehelikkust. Tänapäeval hakkab isade hulgas üha enam maad võtma arvamus, et nii sünnitus kui ka selleks valmistumine on partnerite ühine ettevõtmine. Isa osalemist sünnitusel üldiselt soositakse, kuid on ka selliseid, kes on vaenulikult meelestatud. Mitu allikat väidab, et mehe sünnituse juures viibimine toob kaasa lugematul hulgal hädasid, sealhulgas stressirohke sünnituse, sugueluhäired pärast sünnitust ja abielulahutused. Seda ei saa nii üheselt võtta, sest iga inimene, iga sünnitama tulev paar on ainulaadne. Kas nimetatud väited nende puhul paika peavad, oleneb juba nendest konkreetsetest inimestest (Annuk 1999, Burgess 2000, *Men...* 1995).

Traditsiooniliselt on sünnitava naise juures olnud teised naised. Isale jäi ärev ja murelik ootaja roll. Tänapäeval on mees sünnitustoas oodatud, kuid tema roll ei ole ikka veel selgelt määratletud. Kas ta on sünnitusel abistaja, kaitsja või partner? Või „viies ratas vankri all”? Või lihtsalt nuhtlus? Siiani on arvatud, et sünnituse juures viibivast isast peaks kindlasti mingil moel kasu olema. Aastakümneid tagasi seati isadele tingimuseks, et nad peavad naist tuhude ajal juhendama. Üldiselt ongi mees ämmaemanda seisukohalt vaadates seal, et naist aidata. Samas ei pruugi aga naise ja tema mehe seisukoht ämmaemanda omaga ühtida. Seda, et isa soovib üksnes enda pärast kohal viibida, pole veel kunagi piisavaks põhjuseks peetud. Ühes hiljuti ilmunud raamatus rõhutab üks isa asjaolu, et mees peaks olema lapse sünni juures, et olla lapsega koos esimesest silmapilgust, kuulda tema esimest hääletsust, oma last näha ja sülle võtta. Vahetu sünni juures olemise kogemus tekitab isas sügavaid tundeid oma naise ja lapse vastu (Burgess 2000, Sundevall 2001).

Intervjuudest tulevaste isadega

Bianka Peetsoni (2001) intervjuueeritavateks olid kümme esimest korda isaks saavat meest vanuses 25–31 eluaastat, kelle naise rasedus oli kestnud 7–9 kuud. Uurimus viidi läbi poolstruktureeritud intervjuudena SA TÕ Kliinikumi Naistekliiniku perekoolis ajavahemikul 04.07.–21.08.2001.

Intervjuude analüüsi tulemustest selgus, et meeste reaktsioon ja suhtumine isaks saamisenisse on erinev ja sõltub mitmetest asjaoludest. Selles suhtes jagunevad uurimuses osalenud mehed peaaegu võrdselt isarolliga hästi kohanevateks ja halvasti kohanevateks. Isarolliga hästi kohanevad mehed kirjeldavad oma tundeid isaks saades ja lapse liigutusi tundes värvikalt ja peaaegu samade sõnadega kui seda teevad tavaliselt naised. Nad tunnevad, et on naise raseduse ajal muutunud hoolivamaks ja toetavamaks. Neil on suhteliselt täpne ettekujutus sellest, mis neid peale lapse sünni ees ootab ja milline hakkab välja nägema üks tavaline päev koos imikuga. Kuid ka rasedusse positiivselt suhtuvatel meestel võib ette tulla kõhklusi hakkamasaamise osas, näiteks kas suudetakse sünnitusel partnerile tuge pakkuda ja teda õigesti juhendada ning kas edaspidi jätkub materiaalseid ressursse lapse kasvatamiseks.

Teisel poolel intervjueeritud tulevastest isadest toimub isarolliga kohanemine aeglasemalt ja raskemini. Põhjustena tuuakse isaeeskuju puudumist, ühiselt planeerimata rasedust, koosveedetud aja vähesust, näiteks on tulevane isa viibinud kaua töökohustuste tõttu eemal. Üks negatiivselt isadusse ja tulevasse lapsesse meelestatud intervjueeritu väitis, et lapse sünni piirab tema vabadusi ning suhtlemist sõpradega, samuti kardab ta, et peale lapse sünni suhe naisega halveneb.

Kokkuvõttes selgus intervjuudest, et isaks kasvamine jaguneb põhimõtteliselt kolme faasi: (1) periood, mil noor mees leiab ennast tagasivaates seostamas võimaliku isarolliga ehk potentsiaalne isadus; (2) periood, mil isakssaamine muutub aktuaalseks seoses abikaasa/partneri rasedusega ehk bioloogiline isadus ning (3) periood, kus laps on juba sündinud, so. otsene ehk bioloogilis-sotsiaalne isadus. Intervjuudest selgus ka, et positiivne isaeeskuju mõjutab soodsalt isaidentiteedi kujunemist samas, kui isa puudumine perekonnas võib seda arengut takistada. Tulevased isad nendivad, et naise raseduse käigus on nad muutunud toetavamaks ja hoolivamaks naise suhtes, kuid on pidanud tegema ka korrekture oma senises elukorralduses.

Kaasaegne isadus ja võistlevate kujundite paradoks

Maggie Walter (2000) räägib kaasaegsest isadusest ja sellega seonduvast nn. võistlevate kujundite paradoksist. Ta väidab, et olukorras, kus isade roll laste elus pigem tähtsustub kui kahaneb, väheneb nende isade arv, kes püsivalt lapsega koos elavad. Lapsest eraldi

elamine võib olla nii vanemate separatsiooni kui ka lahutuse tulemus. Suurenemas on ka nende naiste arv, kes soovivad küll last, kuid loobuvad mehe/lapse isaga kooselust. Seega siis isa suurem kaasatus kodusesse ellu ja suurem lastega tegelemine kui kõrgeltväärtustatud sotsiaalne norm, mida omakorda toetavad vastavad perepoliitilised regulatsioonid (headeks näideteks on siin Põhjamaad) esitavad lastest eemalelavale isale uusi väljakutseid vanemarolli täitmise osas.

Seoses ühevanemaperede (üksikemade perede) arvu kasvuga viimase 30 aasta jooksul nii Euroopas, Ameerikas kui ka mujal maailmas, on abielu ning lastekasvatus üha enam teineteisest sõltumatuteks elusfäärideks kujunemas. Üksikvanema perest pärit lapsi aga seostatakse uurimuste alusel sagedamini, kui kahe vanemaga perede lapsi vaesusega, kehva koolijõudluse ning koolist väljalangemisega (Seltzer 1991). Kas selline olukord viitab asjaolule, et eemalelavad isad ei ole suutnud oma isarolli täitmisega toime tulla? Nende isarolli tähtsustamine ning pühendumine rolli täitmisele on olnud vähe motiveeritud? Isarolli täitmine on põrganud vastu barjääri, milleks on läbitöötamata suhted lapse/laste emaga? Milline on lastest ja perest eemalelava isa identiteet? Millised on isaksolemise kogemused lastest eemalelamise korral? Eestis on neist kõigist küsimustest kõige enam käsitletud (küll vaid meedias) probleemi seoses isa lapsele elatisraha maksimisest keeldumisega.

Eemalelava isa suhted lapse/lastega

Käsitledes üksikvanemaperesid ja nende toimetulekuriske, on enamusel juhtudest tegemist üksi last (lapsi) kasvatava naisega. Viimase rahvaloenduse järgi oli Eestis 2000. aastal 77 392 lastega üksikema ning 8 194 lastega üksikisa, vastavalt 13,3% ja 1,4% kõikidest leibkondadest. Üksikisad satuvad läbilõikelisse juhuvalimisse väga harvadel juhtudel, mistõttu ei meil ega mujal pole eriti palju teavet nende kohta.

Meie ühiskonnas levinud traditsiooni kohaselt enamusel juhtudest jäetakse lapsed pärast vanemate lahutust ema kasvatada ning isale kohaldatakse lastele elatisraha maksmise kohustus. Sellise emade eelistamise traditsiooni taga on veendumus, et see on iseäranis laste endi huvides. 1970. aastate USA-s levis aga arvamus, et laps peaks jääma samasoost vanema kasvatada. Sellest arvamuselähtudes on ema kasvatada jäetud poisid tüdrukutega võrreldes halvemas seisus (Pike 2000). Vastassoost vanemaga kooselavad lapsed on vähem eluks ette valmistatud, kui samasoost vanemaga kooselavad lapsed. 1990. aastatel on sellist arvamust uurimuste alusel korrigeeritud ning leitud, et samasoost vanemaga kooselust võivad ehk võita murdealised noored, mitte aga väiksed lapsed, kes siiski võiksid eelistatult olla ema kasvatada.

Eemalelava isa vanemaõiguste ja -kohustuste hulka loetakse Seltzeri (1991) järgi (1) majandusliku (formaalse ja mitteformaalse) toetuse maksmist lapse ülalpidamiseks, (2) sotsiaalset osalust lapse elus (möödetakse lapse ja eemalelava isa vaheliste kontaktide arvuga) ning (3) eemalelava isa tegelikku mõju lapsele. Austraalias läbiviidud uurimused

(Walter 2000) on näidanud, et eemalelava isa kaasatus lapse elu kõigis nimetatud dimensioonides on keskmiselt suurem siis, kui lapse vanemad on varasemalt abielus olnud ning väiksem siis, kui laps on sündinud vabast kooselust. Eestis on analoogseid tulemusi saanud Leeni Hansson (2006). Selline seaduspärasus on eriliselt murettekitav, kuna juba praegu sünnib ligi 2/3 lastest väljaspool abielu ning risk, et vanemate separatsiooni korral lapsed isa reaalse toetuse ja mõjuta jäävad, on suur. Uurimused on näidanud ka seda, et eemalelavate isade poolne majanduslik toetus mitte ainult ei paranda laste majanduslikku heaolu, vaid lisaks ka nende tervise seisundit, õpitulemusi ning üldist heaolutunnet (Amato 1998).

Eemalelavad isad mõjutavad eriti isa ja lapse vahelist emotsionaalset sidet. Amato (1998) väitel just isa autoritaarne kasvatusstiil mõjutab positiivselt õpiedu koolis ja takistab lapse hälbekäitumise ilmnemist ning selles suhtes pole põhimõttelist vahet eemalelava ja lapsega kooselava isa mõju osas lapse heaolule ja toimetulekule.

Samas ei saa isa-lapse suhet vaadata lahus peresuhetest. Mitmed uurimused on näidanud, et eemalelava isa ja lapse suhted on vahendatud suhete poolt isa ja ema vahel. Just ema toimetulek separatsiooni või lahutusega annab materjali isa kujundi konstrueerimiseks lapse jaoks, millest omakorda saab mõjutusi ka isa enesekujund. Ema hoiak mõlema vanema kaasatuse suhtes lastekasvatuse ja tema võimekus koostööks lapsest eemalelava isaga on siin määrava tähtsusega.

Emad toimivad sageli „väravavahtidena”, juhtides eemalelava isa ja lapse vahelisi kontaktivõtte. See on oluline probleem, mille üle on kurtnud Walteri (2000) väitel paljud lapsest eemalelavad isad, väites, et nende kodanikuõigusi on lapse ema poolt rikutud. Uurimused USA-s (Nord ja Zill 1996) on näidanud, et isa geograafiline mobiilsus, uue pere loomine või kooselu alustamine uue partneriga, võimetus luua eemalelava lapse emaga normaalseid koostöösuhteid, kontaktide vähesus lapsega, ebapiisavad rahalised vahendid ning olukord, kus isa ei ole veel suhte purunemisest üle saanud, võivad viia eemalelava isa vähese kaasatuse ja mõjuni lapse elus. Walter (2000) leiab, et just eelnevalt lapse emaga vaid vabas kooselus olevad isad on siin keerulisemas olukorras ning tõenäosus, et pühendumus isarolli täitmisel on väike ja isarolli subjektiivne tähtsus madal. Samas on olemas palju eemalelavaid isasid, kelle osalus lapse elus on suur ning mõju lapsele olulise tähendusega. Uurimustega ei ole suudetud selgust tuua, millised faktorid siin õieti toimivad. Kuid lisaks on Furstenbergi (1988) kinnitusel olulised ka isa võimekus lapsega emotsionaalselt sooja suhte loomiseks ning lapse kui subjekti vajadused.

Eemalelava isa kohustuste täitmine lapse suhtes

Eemalelavate isade vanemaõiguste järgimine ja -kohustuste täitmine on mujal maailmas saamas üha sagedasemaks uurimistemaatikaks. Meil on seda teematikat käsitletud äärmiselt vähe. 2005. aasta kevadel kaitses TÜ sotsiaaltöö eriala üliõpilane Helen Jõks (juhendaja – käesoleva artikli autor) oma lõputöö teemal „Lepitamise võimalikkus üksikvanema laste elatisraha probleemide lahendamisel”, analüüsides muuhulgas 30.01.2004.

Eesti Päevalehes ilmunud artiklile „Üle 10 000 üksikema nõuab kohtu kaudu lastele elatistraha“ laekunud 372 teemakohast *online* arvamust, kus nii üksikvanemad, alimendikohuslased kui ka teised probleemist huvituvad isikud avaldasid oma arvamust antud teemal. Jõksi uurimusest selgusid peamised põhjused, miks elatistrahakohuslased oma lastele elatistraha maksmisest keelduvad (Jõks 2005).

Uurimusest selgus, et kõige üldisemalt võib kommentaaridest tulenevad elatistraha mittemaksmise põhjused jagada sisuliselt kaheks: need on kas alimendikohuslast (tavaliselt isa) või üksikvanemat (tavaliselt ema) süüdistavad. Kui eemalelavaid isasid süüdistatakse lapsi üksikasvatavate emade poolt peamiselt alimendikohustusest kõrvalehoidmisel ebaausate võtete kasutamises, siis üksikemasid süüdistatakse isade poolt liigeses ahnuses, omavastutuse eitamises ning kättemaksusoovis. Teine võimalus elatistraha kohuslaste kõrvalehoidmise selgitamiseks on lähtuda põhjustest, miks elatistraha ei maksta. Alimentide maksmise kohustusest kõrvalehoidmisel on peamiselt tegemist emotsionaalsete või ratsionaalsete põhjustega.

Emotsionaalsed põhjused. Jõks (2005) nendib, et elatistrahaküsimusi vaadeldes on oluline, mil moel üksikvanema staatus on tekkinud. Enamasti jäädakse üksikvanemaks vababielulise või abielusuhte purunemise järgselt, mis omakorda võib kaasa tuua mitmeid läbitöötamata negatiivseid tundeid, näiteks viha, kurbust, pettumist endises abikaasas/elukaaslases. Siit tulenevad enamasti elatistraha maksmisest keeldumise emotsionaalsed põhjused, mis tihti keskenduvad vanemate vahelistele ebakõladele ning kooselust tekkinud probleemide ülekandmisele lapse elatistraha küsimustele. Ilmneb, et vanemad ei suuda negatiivsete tunnete taustal esikohale seada lapse huvisid ning seetõttu jäävad paljud elatistraha küsimused täiskasvanute, mitte lastekeskseks. Elatistrahakohuslaste väidetest selgub, et elatistrahaküsimused on justkui „uue pere siseasjad“, kuhu endised elukaaslased sekkuma ei pea. Eraldielavale vanemale jääb tihti mõistmatuks, et kohustus ja hoolimine laste suhtes ei tohiks lõppeda vanemate lahutamisel/separeerumisel ega uue pere loomisel.

Kõige levinumad mittemaksmise põhjused, mida alimendikohuslased (enamasti mehed) välja toovad, on järgmised: „...lapsed seda raha niikuinii ei näe“, „...talle ei maksa ma sentigi“, „...ega mina lahutust ei tahtnud“, „...ta ei lase mul oma lastega kokku saada“, „...tal pole seda raha tegelikult vaja“ ning „...kuna kasuial on võimalus nende seltsis aega veeta, siis las ta maksab selle eest ise“.

Lisaks tuuakse mittemaksmise põhjusena soov panustada lapse kasvatamisse raha asemel mittemateriaalseid ressursse (nt. kohtumistesse lapsega) ning vastava võimaluse puudumisel finantstoetus lõpetatakse. Siinkohal väidavad üksikvanemad vastu, et eraldielava vanema ja lapse kohtumiste piiramine on olnud õigustatud. Kui lahku on mindud isa alkoholilembuse või perevägivalla tagajärjel, on olulised lapse turvalisuse kaalutlused. Lisaks kardetakse, et eraldielav vanem kasutab ebaausaid võtteid, et üksikvanema autoriteeti õõnestada ning oma positsioone tugevdada. Kui välja jätta turvalisuse kaalutlused, on kõigi ülejäänud põhjuste puhul märgata, et laps kaasatakse probleemidesse, mis

peaksid vanemate vahel olema lahendatavad (Jõks 2005). Enamasti jäi kommentaare analüüsides läbima ka Burgessi (2000) poolt välja toodud mõte, et paljudel juhtudel kasutatavad emad suhtlemise takistamist endise elukaaslase karistamiseks ja olukorra üle valitsemiseks ning isad, vastupidi, kasutavad alimentide mittemaksmist nõ. kättemaksuna üksikvanemale.

Ratsionaalsed põhjused. Teise põhjuste grupina toob Jõks (2005) välja ratsionaalsed põhjused, mis hõlmavad eelkõige alimendikohuslaste maksmisest kõrvalehoidmise põhjusteid seoses majandusliku toimetulematusega. On ilmne, et Eesti keeruliste sotsiaalmajanduslike tingimuste ning elanike sotsiaalse kihistumise taustal on teatud hulk alimendikohuslasi, kes sooviksid oma kohustust laste ees täita, kuid nende endi toimetuleku probleemid, mis on tingitud erinevatest põhjustest – töötajäämine, ennasthävitav eluviis (alkoholism, narkomaania jne) – ei võimalda neil laste eest materiaalselt vastutust võtta. See omakorda tekitab nn. suletud ringi, kus üksikvanem, kes eraldielavalt vanemalt lapse ülalpidamiseks elatist raha ei saa, tekitab tõkkeid ning piiranguid ka suhtlemisele lapse ning alimendikohuslase vahel. See omakorda soodustab lapse võõrandumist ühest bioloogilisest vanemast ning vähendab veelgi võimalusi, et ka materiaalsete võimaluste tekkimisel alimendikohuslane hakkaks tasuma elatist raha lapsele, kellega tal pole kohtuda lubatud.

Burgess (2000) toob lisaks emotsionaalsetele ja ratsionaalsetele põhjustele välja eraldi elava vanema ning lapse omavahelise suhte tähtsuse kooselu perioodil ning pärast vanemate eraldi elama asumist. Ta leiab, et mida parem on lapse ning eraldielava vanema suhe, seda suurem tõenäosus on lapsel elatist raha saada. Samas suurenevad lapse võimalused elatist raha saamiseks ka sellisel juhul, kui alimendikohuslane ise otsustab pere juurest lahkuda. Minimaalne lootus elatist raha saada on aga üksikvanema lastel, kes ei ole alimendikohuslasega koos elanud või eraldi elamaasumise või lahutuse algatus on tulnud üksikvanema poolt.

Töö ja pereelu ühitamine

Töö ja pereelu ühitamine on traditsiooniliselt nn. „naisküsimus”. Seoses aktiivse „hea” isa kujundi levikuga ning naiste aktiivse tööhõivega on selge, et üha enam on see samuti „meesküsimus” ja seda mitte ainult meeste-isade endi, vaid ka tööandjate jaoks. Kirjandusest on teada, et nn. standardne töönädala pikkus ei ole isade jaoks enam standard, kuna isade poolt tehtud töötundide arv nädalas pidevalt kasvab (Weston *et al.* 2002). Seega siis kohtavad mehed-isad vastakaid nõudmisi – töötada pikki tunde oma enese karjääri ning perele majandusliku heaolu kindlustamise nimel ja samal ajal olla „hea isa”. Nooremate põlvkondade mehed on arvamisel, et võrdse ametialase koormuse juures peaksid ka kodused kohustused olema võrdsemalt jagatud. Kahtlemata saab töölkäiv ema kodule ajaliselt vähem pühenduda kui kodune ema. Kuidas lood aga tegelikult on? Isegi kui emad võtavad endiselt endale enamuse kodutööde koormast, kas siis isade kaasatus laste ellu on kasvanud? Kuidas mõjutab isa tõine aktiivsus peresuhete kvaliteeti?

EL 5RP uurijate võrgustiku projekt „*Thematic Network on the Social Problem and Societal problematisation of Men and Masculinities*” (kaasatud 10 Euroopa riiki, sh. Eesti, peakoordinaator Keith Pringle 1999–2002, *online*) käsitles laialt töö ja pereelu ühitamise problemaatikat meeste puhul. Selgus, et mehed tegelevad naistega võrreldes vähem kodutöödega kõikides vaadeldavates maades. Meeste osa kodutöös kahaneb laste ilmunisel peresse. Näiteks Poolas tegelevad mehed keskeltläbi kaks korda rohkem ametitööga kui naised.

Poliitikas tähtsustatakse üha enam meeste ja naiste võrdsemat vanemakohustuste täitmist, seda iseäranis Skandinaaviamaades. Esirinnas poliitiliste võimaluste poolest on Rootsi, kuid reaalsuses siiski kasutavad mehed suhteliselt vähe nendele antud võimalusi lapsega koju jääda jne. Rootsis on meeste lapsehooldusse kaasamiseks kehtestatud nn „*daddy-month*”, so. isapuhkus lapse hooldamiseks, mida saab vaid isa kasutada (Bergman ja Hobson 2001). Aastast 2002 on isapuhkust laiendatud kahele aastale. Norras on isade kaasamine lapsehooldusse olnud edukam ning mehi, kes isapuhkust kasutavad, on osakaaluliselt enam. Siit ka küsimus, kuivõrd saab üldse ülalt-alla poliitikatega mõjutada inimeste käitumist või peaks poliitikatele eelnema reaalse käitumise ja hoiakute muutus. Lisbeth Bekkeni (2002) hinnangul siiski on traditsiooniliste hoiakute jäikuse asemel pigem probleemiks tööandjate jäikus ja selles suhtes on võimalik poliitikate kaudu küll tööandjaid mõjutada. Sageli on aga otsus, kes kui kauaks lapsehoolduspuhkusele jääb, pigem vanemate endi teha ning see baseerub nendevahelistel suhetel, iseäranis võimusuhetel.

Nimetatud projekti lõpparuandes tehakse järgmised käesoleva artikli konteksti suhtes tähenduslikud ettepanekud:

- julgustada mehi rohkem osalema kodustes asjades ja lapse hooldamises;
- arendada pere/töö ühitamist võimaldavaid poliitikaid, mis on suunatud meestele;
- alandada meeste eelistamist tööturul (suurem palk, kõrgemad kohad ja edutamine jne.);
- julgustada meestes positiivset suhtumist sugupoolte võrdõiguslikkusesse;
- kahandada meeste diskrimineerimisjuhtusid (nt. mehed kohustuslikult armeesse).

Naise-ema pere ja tööelu ühitamise probleemist on saamas vanemate töö- ja pereelu ühitamise temaatika. Senini on meeste hooldusalaseid tegevusi vaadeldud vaid koduste toimingute ja kohustuste aspektist – kuivõrd mehe-isa kohustustevõtt kodustes asjades loob laiemaid võimalusi naisele-emale ametialaseks tegevuseks väljaspool kodu ning kahan-dab viimase üldist töödega koormatust. Meeste vaashoitust suurema koormuse võtmiseks koduasjades ning lastega tegelemisel võivad olulisel määral toetada ühiskonnas levi-vad sotsiaalsed surved, sh. tööandjate traditsiooniline mehelikkuse diskursus. Tahaks loota, et ehk juba lähemas tulevikus saame rohkem kui täna rääkida võrdsete vanemate rollimudelitest.

Kirjandus

Amato, P. (1998). More than money? Teoses A. Booth and A. C. Crouter, (toim.) *Men in Families: When Do They Get Involved? What Difference Does it Make?* New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Annuk, T. (1999). *Perekonnaõpetus 11. klassile*. Tallinn: Koolibri.

Arendell, T. (1997). A Social Constructionist Approach to Parenting. Teoses T. Arendell (toim.) *Contemporary Parenting. Challenges and Issues*, 1-44. SAGE.

Bekkengen, L. (2002). *Man Far Valja*. Malmö: Liber.

Bergman, H., Hobson B. (2001). Contemporary fatherhood: the coding of fatherhood in the Swedish welfare state. Teoses B. Hobson (toim.) *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Policies of Fatherhood*, 92-124. Cambridge: CUP.

Bobak, I. M., Jensen, M. D. (1984). *Essentials of Maternity Nursing*. Toronto: The C.V. Mosby Company.

Burgess, A. (2000). *Isarolli muutumine*. Tallinn: Varrak.

Eisenberg, A., Murkoff, H. E., Hathaway, S. E. (1993). *What to expect when you're expecting*. Sidney: Simon & Schuster UK Ltd.

Furstenberg, F. (1988). Good dads – bad dads: two faces of fatherhood. Teoses A. J. Cherlin (toim.) *The Changing American Family and Public Policy*. Washington DC: Urban Institute Press.

Hansson, L. (toim.) (2006). *Perekond ja uued sotsiaalsed riskid*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Horowitz, J. A. (1993). A Conceptualization of parenting: examining the single parent family. *Marriage & Family Review*, 20 (1/2), 43-70.

International confederation of midwives 24th triennial congress, proceedings, 26-31 May 1996, Oslo.

Jõks, H. (2005). *Lepitamise võimalikkus üksikvanema laste elatisraha probleemide lahendamisel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond.

Linkberg, R., Järva, M. (1995). *Rasedusaegne võimlemine ja loomulik sünnitus*. Tallinn: Koolibri.

Marsiglio, W. (toim.) (1995). *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Published in cooperation with the Men's Studies Association, A Task Group of the National Organization for Men Against Sexism. SAGE.

Marsiglio W. (1995). Fatherhood Scholarship. Teoses W. Marsiglio (toim.) *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*, 1-20. SAGE.

Matthews, A. M. (1995). *Excited, exhausted, expecting: the emotional life of mother-to-be*. A Perigee Book.

Men on Men. (1995). Sundbyberg.

Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge: Harvard University Press.

Pehrsson, A.-L. (1995). *Vänta barn. En bok om graviditet, förlossning och föräldrarskap från Folkhälsoinstitutet*. LIC Förlag.

Pike, L. T. (2000). Effects of parent residency arrangements on the development of primary school-aged children, *Family Matters*, 57, 40-45.

Poolamets, O., Uljas, J., Raun, M., Punab, M. (2000). *Mees muutuvast maailmas*. Tallinn: Europrint.

Saarma, I. (1994). *Pereks kasvamine*. Tallinn.

Seltzer, J. (1991). Relationships between fathers and children who live apart: the father's role after separation, *Journal of Marriage and the Family*, 53, 79-101.

Shapiro, J. L. (2001). *Seven fears expectant fathers face*.
[http:// www.babycenter.com/refcap/8247.html](http://www.babycenter.com/refcap/8247.html) (külast. nov. 2005).

Sundevall, D. (2001). *Du ska bli pappa*. Stockholm: Bokförlaget Fischer & Co.

Thematic Network on the Social Problem and Societal problematization of Men and Masculinities. EU 5FP Project <http://www.cromenet.org/> (külast. Nov. 2005).

Walter, M. (2000). Parental involvement of un-wed non-resident fathers, *Family Matters*, 57, 34-39.

Weston, R., Qu, L., Soriano, G. (2002). Implications of men's extended work hours for their personal and marital happiness, *Family Matters*, 61, 18-25.

5. Eesti meeste sotsiaalne, vaimne ja füüsiline tervis

Olev Poolamets

Tervises seisund ja -käitumine

Maailma Tervishoiuorganisatsiooni (WHO) määratluse järgi on tervis täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisund. WHO maailma terviseraportis (WHO 2002) käsitletakse laiemalt inimese tervisele mõjuvaid elukeskkonnast ja sotsiaal-majanduslikest tingimustest (haridus, sissetulek, eluase, töö) tulenevaid psühhosotsiaalseid seisundeid mõjutavaid tegureid.

Eesti Statistikaameti (ESA 2005) andmetel oli 2003. aastal Eesti meeste oodatav eluiga sünnihetkel 66 aastat, olles 8,9 aastat lühem EL meeste keskmisest ja 11,9 aastat Rootsi meeste vastavast näitajast (WHO HFA *online*). Eesti meeste oodatav eluiga sünnihetkel on Eesti naiste oodatavast elueast (76,9 aastat 2003. aastal) 10,9 aastat lühem (ESA 2005). Seda mõjutab peamiselt kõrge suremus alla 65-aastaste inimeste seas (2003. aastal surnud meestest 43,6% ja 18% naistest olid nooremad kui 65 eluaastat; 71% varastest surmadest kuulus meestele).

Meeste surmapõhjuste struktuur (www.stat.ee) erineb naiste omast mõnede põhjuste lõikes mitmekordselt. Meeste varane suremus nakkus- ja parasiithaigustesse, hingamiselundite haigustesse, õnnetusjuhtumite ja mürgistuste tõttu oli 2003. aastal neli korda kõrgem kui naistel. Vereringeelundite haigused, psüühika- ja käitumishäired ning närvisüsteemi- ja tundeelundite haigused esinevad meeste varaste surmade põhjustena kolm korda sagedamini kui naistel. Ebaselge seisund esineb meeste varase surmapõhjusena viis korda sagedamini kui naistel ja võib olla tingitud vähemast terviseinfost ning meeste madalamast arstide külastamise sagedusest. Kui naised võivad rutata nõu küsima juba haiguseelse seisundi kahtluse korral, siis mehed jõuavad arstiabini sageli väljakujunenud raske tervisehäirega või äärmisel juhul (kiir)abiga otse haiglasse.

Eesti Haigekassa poolt tellitud uurimuse (2003) “Elanike rahulolu arstiabiga” ja Tervise Arengu Instituudi (2005) poolt läbi viidud “Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2004” kohaselt on meeste perearsti, eriarsti, hambaarsti ja arstliku telefonikonsultatsiooni kasutamine madalam naiste omast igas vanusrühmas, kuid kõrgem kiirabi kutsumisel (eriti alates 45. eluaastast).

Naiste ja meeste erinevused tervishoiuteenuste kasutamisel on suurimad keskealiste vanusrühmas (Kunst *et al.* 2002). Seda kinnitab fakt, et alles 45–59-aastaste vanusrüh-

mast alates hakkab meeste haiglaravi kasutus ületama naiste oma, kuid alla 45-aastaste meeste hulgas on see samavanade naistega võrreldes oluliselt madalam (Kunst *et al.* 2002, Tervise Arengu Instituut 2005).

Haridustase on oluliseks tervise ebavõrdsuse eelduseks. Vastavalt Sotsiaalministeeriumi tellitud raportile “*Social inequalities in health*” (Kunst *et al.* 2002), on madalama haridustasemega Eesti meeste suremusrisk 45.–65. sünnipäeva vahel ligikaudu kaks korda kõrgem kui Norra vastava haridustasemega meestel ja Eesti kõrgema haridustasemega meestel. Madalama haridusega mehed kasutavad kõrgemalt haritud meestest vähem arstlikku telefonikonsultatsiooni, eriarstiabi ja hambaravi, kuid sagedamini perearstiabi ja haiglaravi võimalusi. Hinnang oma tervises seisundile langeb meeste hulgas vastavalt haridustasemele ja madalama haridustasemega meestel on enim pikaajalisi terviseprobleeme ning tervises seisundist tulenevaid piiranguid igapäevategevuses (Tervise Arengu Instituut 2005).

ESA (2005) andmetel on klassikursuse kordajate ja põhikoolist väljalangejate arv päevas õppevormis suur. 2003/2004 õppeaastal jäi 7.–9. klassis õppetööd alustanud poistest klassikursust kordama 1,7% ja tüdrukutest 0,8% ning 3,2% tüdrukutest ja 5,7% poistest langesid koolist välja. Suur väljalangevus on kasvatatud põhihariduseta 15–24-aastaste isikute hulka tööjõus, mida kinnitab kõrge töötuse määr madala haridustasemega noorte hulgas. 2004. aasta andmetel oli see 30%, mis oli poolteist korda kõrgem kui sama vanuserühma keskmine. Põhihariduseta noorukid on vastavalt AIDS-i ennetuskeskuse tähelepanekutele aga kõrgeima HIV-riskiga rühm.

Madalaima haridustasemega (põhiharidus, keskharidus omandamisel) noortest rohkem kui pooled suitsetavad iga päev, kõrgharidusega või veel kõrgharidust omandavate noorte seas on igapäevasuitsetajaid 4,5 korda vähem (Lõhmus *et al.* 2003).

Meessuitsetajate osakaal on majandusliku aktiivsuse kohaselt kõrgeim töötute meeste hulgas ja vastavalt haridustasemele madalaim kõrgharidusega meeste hulgas (Tervise Arengu Instituut 2005).

Terviselikel põhjustel toitumisharjumuste ja alkoholitarbimise muutmine on aktiivsem naistel, oluliste erinevusteta haridustasemes. Nimetatud harjumusi muutnud meeste nooremates vanuserühmades (16–44) on kõrgeima haridustasemega mehed muutnud oma harjumusi kaks korda enam kui madalaima haridustasemega mehed (Tervise Arengu Instituut 2005).

Hariduse puudumine ja kesine tervisepotentsiaal võivad poiste ja noorukite tulevikku oluliselt mõjutada. Nii näiteks oli “Laste ja Noorukite Riikliku Terviseprogrammi aastateks 1996–2005” algatamise ajendiks ajateenistuse tervisekontrollist saadud noorukite tervises seisundi ülevaade – 1995. aastal tunnistasid arstid ajateenistuseks kõlbmatuks ligikaudu pooled kutsealustest.

Eesti meeste tervises seisundi halvenemine on peale 1990.–95. aastate kriisiperioodi teataval määral peatunud ja on loota tervise edenemist. Samas ei võimalda Eesti meeste tervise ja tervisetegurite täpsemate uuringute vähesus saada objektiivset ülevaadet tegelikust olukorrast ja süvenevatest probleemidest riskirühmades, et rakendada vajalikke meetmeid olukorra parandamiseks. Samas on universaalsete terviseedenduse ja haigestumiste ennetusprogrammide ning kampaaniate rakendamine kulukas ja väheefektiivne. Tõhusate ja tulemuslike programmide eelduseks on oluliste sektorite vaheline ja multidistsiplinaarne koostöö meeste tervisetegurite laiahaardeliseks käsitlemiseks. Universaalsete terviseedenduse ja haigestumiste ennetusprogrammide ning kampaaniate rakendamine on kulukas ja väheefektiivne. Tõhusate ja tulemuslike programmide eelduseks on ka meeste ja madalama haridustasemega inimesteni jõudmine, multidistsiplinaarne koostöö oluliste sektorite vahel ja meeste tervisetegurite laiahaardeline käsitlemine.

Uuringud ja statistika

Eesti rahvastikustatistika ja haigestumiste statistika võimaldavad eraldi analüüsida nii naiste kui ka meeste terviseandmeid. Haigestumisstatistika kajastab küll ainult neid haigusjuhte, mil inimene on arstiabi otsinud ja seda tervishoiusüsteemist ka saanud. Uuringuid, kus andmete kogumisel on kogutud teavet ka uuritava soo kohta, on palju, kuid uuringutulemuste esitus soorinevusi alati ei kajasta. Ka ei pruugi universaalsete uurimismeetodite ja tehnikate kasutamine küsitlustes alati anda piisaval hulgal teavet. Meeste eripära arvestavaid uuringuid on senini kokkuvõttes siiski vähe läbi viidud.

Dr. Margus Punab on korraldanud noorte meeste reproduktiivtervise uuringuid. Aastatel 1997–99 uuriti 17–20-aastaste meeste viljakust ja jõuti tõdemuseni, et 5% noorukeid jõuab meheikka viljatuna, samas kui enamik viljakuse languse põhjuseid on ennetatavad ja ravitavad. Jüri Uljase juhtimisel viidi 2002.–2003. aastal läbi eesti meeste tervise, hoiakute ja eluviisi uuring. Koostöös Euroopa keskustega toimub mehe vananemise uuring 2002.–2004. aastal kordusega 2007.–2008. aastal. Valim kaasab mehi vanuses 40–79 aastat.

Meeste tervise kohta saab andmeid erinevatest tervise ja tervisekäitumise uuringutest. Noorte seksuaalsust, seksuaalteadmisi ja kogemusi käsitles noorsoouuring KISS 1995. ja 2000. aastal (Krista Papp, Kai Part, Dagmar Kutsar jt.). On olemas andmed seksuaalelu kohta erinevates vanusegruppides Inim- ja Intiimsuhete võrdlevast uuringust 2000. aastal Soome emeriitprofessor Elina Haavio Mannila ettevõtmisel, Lilian Kotteri uurimusgeide, lesbide ja biseksuaalide diskrimineerimisest 2002. aastal. Läbi on viidud vaimse tervise ja suitsiiduuringud prof. Airi Värniku juhtimisel, mitmeid noorukite tervisekäitumise, narkootiliste mõnuainete kasutamisega ja HIV-viiruse levikuga seotud uuringuid Tervise Arengu Instituudi ja TÜ Tervishoiu Instituudi poolt M. Harro juhtimisel. Paljusid uuringuid on võimalik analüüsida senisest soospetsiifilisemalt eesmärgiga saada

meeste tervisekäitumise ja tervises seisundi kohta rohkem teavet, koostada meeste tervise koondraport ning pakkuda välja lahendusi olukorra parandamiseks. Teine võimalus oleks otseselt meeste suunatud soospetsiifilise uurimuse läbiviimine riiklikul tasandil, mida võiks iga viie aasta tagant korrata.

Meeste tervise näitajad, nagu näiteks keskmine eluiga, varane suremus südameveresoonekonna haiguste ja välispõhjuste läbi, on kogu Euroopas oluliselt halvemad kui naistel. Sarnaste arengujoonte jätkumisel ei ole lähitulevikus olulisi muutusi näha. Selliste spetsiifiliste teemade nagu mehe viljakuse, kontratseptsiooni ja eesnäärme ning munandivähi käsitlemine uurimustes on olulise tähtsusega. 1990. aastate lõpul oli munandivähi esinemissagedus võrreldes muu Euroopaga Eestis küll madal, samas aga suremus munandivähki on just eesti meestel Euroopa kõrgeim (vähiregister, *eurocare 2 study*). Eesnäärme ja munandivähi varajane avastamine ja nende leviku uurimine on olulised meeste reproduktiivsuse käsitlemisel.

Tervises seisundite ja tervisekäitumise muutuste analüüsid kajastavad, et valdavalt on terviseedenduse ja haiguste ennetamise mudelid väljatöötatud kujul sobivamad pigem naistele, kuna nad arvestavad vähe meeste soospetsiifilise eripäraga. Paljude terviseteebe kampaaniate sihtrühmadeks on osutunud enam haritud ja naissoost isikud. Sellest järeldub, et on ilmnenud vajadus ja esinenud algatusi meestespetsiifiliste preventsiionimudelite väljatöötamiseks. Nendesse on kaasatud spetsialiste erinevatest teadusvaldkondadest – psühholooge, arste, psühhoterapeute, sotsiolooge, pedagooge, sugupooleuurijaid, sotsiaaltöötajaid jt. Vastavate lahenduste väljatöötamiseks on vaja integreerida nii uuringute tulemused ja lahendusi võimaldavad tegevused.

Meeste tervise temaatikaga on rahvusvaheliselt spetsiifilisemalt tegelema hakatud viimase kümne aasta jooksul. Aktiivsed on mitmed rahvusvahelised organisatsioonid, nagu näiteks *International Society of Andrology* (ISA) (www.andrology.org), mis tegeleb peamiselt meeste reproduktiivtervisega ja *International Society for the Study of the Aging Male* (www.issam.ch), mis tegeleb mehe vananemisega seonduva temaatikaga. Alates 2000. aastast on tõusnud esile just mehe tervise soospetsiifilisi aspekte ühendavateks organisatsioonideks *International Society for Men's Health & Gender* (www.ismh.org) ja Euroopa meeste tervist edendav *European Male Health Forum* (EMHF) (www.emhf.org).

2005. aasta oktoobris Viinis toimunud EMHF foorumil võeti vastu esimene omalaadne deklaratsioon meeste ja poiste tervise kohta, pööratakse erilist tähelepanu meeste tervisele ning rõhutades selle valdkonna uuringute vajalikkust ja kasvavat kasu Euroopas. Vastava deklaratsiooniga saab tutvuda internetiaadressil http://www.emhf.org/index.cfm/item_id/305. Euroopa meeste tervisenäitajaid kajastab Alan White'i artikkel www.emhf.org/resource/images/AWKJCjmhg.pdf ning uurimuse „*The State of Men's Health Across Seventeen European Countries*” raport (www.emhf.org/index.cfm/item_id/57).

Androloogi – meestearsti kutse kujunemisest Eestis

Varasemalt tegelesid meeste soospetsiifilise tervisega peamiselt uroloogid – spetsialistid, kes on enam kokku puutunud meeste reproduktiivsüsteemi kirurgiliste probleemidega. Lisaks uroloogidele hakkasid osade sünnitusmajade juures naistearstid konsulteerima naiste kõrval ka mehi. Märkimisväärne ongi fakt, et just ärksamad naistearstid olid need, kes märkasid mehega tegelemise vajalikkust, sest mehega ja naisega paralleelselt tegeledes olid ravitulemused paremad ainult ühe osapoolega tegutsemisest, probleemideks kõige sagedamini lastetus ja naise günekoloogilised põletikud. Naistearstidest sügavamalt spetsialiseerumist läbinud spetsialiste siiski Eestis ei kujunenud. 1970. aastatest tänaseni on teinud seksuoloog/androloogi tööd dr. Vihljajev, kes täiendas ennast omal algatusel erinevatel kursustel. 2004. aastast on dr. Vihljajevil Põhjamaade Kliinilise Seksuoloogia Seltsi (NACS) kliinilise seksuoloogi sertifikaat.

1996. aastal lõpetas dr. Margus Punab Tartu Ülikoolis rahvusvahelisi soovitusi järgiva androloogia eriresidentuuri, mis oli otseselt meeste reproduktiivtervise probleemide käsitlemisele suunatud õppekava. Kuna androloogia meil veel eraldi arstierialana nimistust ei esine, siis on antud juhul tegemist topeltkutset omava arsti – androloog-uroloogiga. Suures osas kujunes androloogiale spetsialiseerumise õppekava just dr. Punabi initsiatiivil ning erinevate naistearstide ja uroloogide kaasabil (dr. Punab oli algselt lõpetanud günekoloogia internatuuri).

1996. aastal alustas spetsialiseerumist androloogia valdkonnas käesoleva artikli autor ning lõpetas androloogia eriresidentuuri 1999. aastal androloog-uroloogina. Lisaks Eestis omandatud baaskoolitusele on nii dr. Punab kui ka dr. Poolamets osalenud täiendkoolitustel Eestis ja välismaal ning viimaste aastate jooksul on mõlemast saanud arvestatavad spetsialistid meeste tervise (peamiselt soolise tervise) valdkonnas. Dr. Punab on Euroopa Androloogia Akadeemia (*European Academy of Andrology*) juhatuse liige, dr. Poolamets aga Põhjamaade Kliinilise Seksuoloogia Seltsi juhatuse esimees.

Valdkond, mis algselt tegeles peamiselt mehe viljatuse küsimustega, on tänaseks saanud märksa laiemat sisu. Üheks põhjuseks on siin olnud ka meeste endi üldise huvi kasv oma tervise vastu. Algselt Tallinna Pelgulinna Sünnitusmaja juures meeste vastuvõttu alustades pöördusid vastuvõtule vaid üksikud mehed, kes olid vastuvõtule saadetud peamiselt günekoloogi poolt naise põletiku või lastetuse tõttu. Alates 1990. aastate keskpaigast seoses androloogide tööleasumisega on järjekorrad vastuvõttudele pikad, enam ei pöörduta mitte ainult viljakuse/viljatuse ja seksuaalsuse probleemidega, pöördutakse ka mehe vananemise ja paljude teiste probleemide korral (vt. ka <http://www.meeste.kliinik.ee/?go=meestehaigused>), eesmärgiks kas probleemidele lahenduste otsimine või lihtsalt nõu saamine. Pöörduvad on isad lastega, noorukid, keskealsed, eakad, tulevad nii puuetega kui ka homoseksuaalse orientatsiooniga mehed. Kindlasti on olnud vastavaks arenguks soodus aeg. Maailmas on just viimase seitsme aasta jooksul toodud lisaks meeste reproduktiivsele tervisele esile ka teisi mehe tervise tahke. Nii on hakatud aru saama ja

uurima mehe vananemise eripärasid, leitud on seksuaalsuse ja üldtervise ning tervisekäitumise vahelisi olulisi seoseid.

Käesolevaks ajaks on lisaks kolmele androloogile Eestis üks androloogiale spetsialiseeruv arst ning üks end doktorantuuris täiendav arst. 2005. aastal loodi Tartu Ülikooli Kliinikumi juurde Androloogiakeskus filiaaliga Tallinnas. Seega on jõutud üksikutest arstidest või kabinetitest Eesti ühe autoriteetsema meditsiinasutuse eraldiseisva üksuseni, millel on töökeskus ka pealinnas.

Aastate jooksul on ülalnimetatud spetsialistide initsiatiivil peetud sadu loenguid meestest ja nende tervisest kõige erinevamatele auditooriumitele. Avaldatud on populaarteaduslikke artikleid, esinetud erinevates tele- ja raadiokanalites, avaldatud materjale meediaväljaannetes teemadel, mis puudutavad meest ja mehe tervist. Korraldatud on kümneid paneele teaduskonverentsidel, mis vähem või rohkem seotud meeste tervisega. Enamasti on neil konverentsidel ja ettekannetel olnud integreeritud meeste tervise sotsiaalsed, vaimsed ja füüsilised aspektid. Androloogide tegevust ei saa enam piiritleda ühe organisatsiooniga, kuna kuulutakse ja lüüakse aktiivselt kaasa erinevate meeste tervisega seotud organisatsioonide ja võrgustike töös.

Täna ei piirdu süsteemne koolitustegevus enam androloogiaga. TÜ Arstiteaduskonnas on sünnitusabi ja günekoloogia õppetooli poolt viimaste aastate jooksul regulaarselt korraldatud seksuaal- ja reproduktiivtervise valikkursusi. 2005. aastal toimus dr. Punabi initsiatiivil esimest korda arstiteaduskonnas spetsiaalne valikkursus meeste tervisest. Viimaste aastate jooksul on meeste soolise tervise aspekte käsitletud erinevatel arstide täiendkoolitustel. Süsteemsem perearstide täiendkoolitus on käivitunud 2005. aastal. Seega võib väita, et androloogid on alustanud soospetsiifiliste teadmiste viimist arstiteaduse baastasandite juurde. Lisaks on Tartu Ülikooli Androloogiakeskusel käigus mitmed teadusprojektid, mis on seotud noorte meeste viljakusega, meeste vananemisega ja krooniliste suguteede põletikega.

Lisaks tegevusele androloogia valdkonnas on androloogid ja erinevad spetsialistid töötanud ühistes koostööprojektides. Üheks olulisemaks neist võiks olla koos sotsiaalteadlase Jüri Uljase ja psühholoog Mait Raunaga Eesti Pereplaneerimise Liidu toetusel koostatud raamat „Mees Muutuvas Maailmas”, millega on tehtud katse käsitleda meeste sotsiaalseid, vaimseid ja füüsilisi aspekte läbi elukaare. Raamat leidis ühiskonnas suure vastukaja, nii esimene kui ka teine tiraaž (a' 1000 eks.) müüdi läbi mõne kuuga. Praeguseks on raamatu täistekstiga võimalik tutvuda veebiaadressil www.meestekeskus.ee. Pärast nimetatud raamatu ilmumist toimusid Pilstveres kolme aasta jooksul noortelaagrid, mis aitasid kaasa noortega tegelemise suundi puudutava visiooni tekkeks.

Viimaste aastate jooksul on Tartus ja Tallinnas läbi viidud meeste tervisenädala üritusi. Pelgulinna Sünnitusmaja Perekooli juures toimuvad loengud lastootavate naiste mees-tele, lisaks mitmeid erinevaid teavitavaid üritusi. Eestis eksisteerib spetsialistide võrk,

kel on piisavalt teadmisi meeste soospetsiifiliste teemadega tegelemiseks. Samas puudub üksikisikud ja organisatsioon otseselt koostööle siduv võrgustik.

On jõutud arusaamisele, et androloogi kui iseseisvat arstieriala on vaja meeste soospetsiifiliste probleemidega tegelemiseks – otseseks konsultatsioonide andmiseks ja soospetsiifiliste teadmiste edastamiseks erinevatele spetsialistidele, kuna mehe tervis vajab teraviknagemust ja mees pöördub meelsasti võimalusel nõu saamiseks. Nii võib olla võtmefiguur mehe tervisega tegelemiseks küll perearst, kuid vajalike soospetsiifiliste teadmiste algpagasi suudab edasi anda perearstidele ja teistele spetsialistidele just meestearst.

Erinevaid meeste soospetsiifilisi teenuseid ja tegevusi on edaspidi rohkem vaja toetada. Nii on vaja neid eripärasid valdavaid psühhoterapeute/psühholooge ja sotsiaaltöötajaid. Eestis on üksikud sellised spetsialistid juba olemas (näiteks psühhoterapeut Meelis Sütt, sotsiaaltöötaja Olavi Laurimaa, kindlasti teisi), kuid kahjuks teadvustatus selliste spetsialistide olemasolust on inimeste hulgas veel madal.

Algust võib lugeda õnnestunuks, kuna meedia aktiivsel koostööl on ühiskond tänaseks juba teadvustanud meeste ja poiste probleemide olemasolu. Probleemaatikat on jätkuvalt üleval hoidnud meestearstid ja toetanud teised spetsialistid. Meeste tervise, sealhulgas sotsiaalse, vaimse ja füüsilise tervise temaatikat on käsitletud viimastel aastatel pidevalt. Puudulikuks on jäänud aga probleemide kaardistamine, erinevate uuringute andmete kokkuvõtmine, selle alusel uute uuringute väljatöötamine ning sobivate preventsoonimudelite süsteemne väljapakumine. Samuti on olnud vähene ka soolise võrdõiguslikkuse ala töötajate ja meestega tegelevate abistavate elukutsete esindajate vaheline koostöö.

Ettepanek meeste sotsiaalse ja terviseseseisundi ülevaateuuringute korraldamiseks Eestis

Eesti meeste üheks olulisemaks terviseprobleemi näitajaks on madal oodatav eluiga sünihetkel. Mis on sellise Euroopa riikide taustal esilekerkiva olukorra põhjuseks? Aktiivset kajastamist on leidnud meeste kõrge välispõhjustest tingitud suremus, naistest kordades kõrgem suitsiidide, liiklusõnnetuste, tööõnnetuste suremusmäär. Seda on seletatud meeste suurema alkoholitarbimise ja riskikäitumisega. Täpsem analüüs meil siiski puudub. Teame, et meeste tervisenäitajad on üldiselt kehvemad kui naistel, kuid mida teha selleks, et need paraneksid – sellele küsimusele puuduvad üldjuhul reaalsed vastused.

Ettepanek on hakata regulaarselt (nt. iga viie aasta tagant) koostama koondraporteid poiste ja meeste sotsiaalse, vaimse ja füüsilise tervise kohta. Vastava raporti koostamisel saab rakendada 1999. aastal Viinis ilmunud *Vienna Report of Male Health* eeskujul. Eesti oludes on soovitatav raporti ülesehitust edasi arendada, arvestades kiire sotsiaalmajandusliku ja sotsiaalpoliitilise arenguga riigi iseärasusi. Kuna taolisel raportil on oluline stra-

teegiline roll riigile, rahvatervisele, tagab riiklik tellimus ja rahastus raporti koostamise, koostöö erinevate valdkondade spetsialistidega ning andmete avaliku kasutuse.

Raporti iga osa lõpus peaksid olema konkreetsed soovitused olukorra parandamiseks ning võimalikud preventsoonimudelid. Eraldi peatükina tuleks välja tuua poiste tervis. Poiste tervis, poiste olukord üldse on toodud eraldiseisva valdkonnana välja ka näiteks EMHF Viini Meeste ja Poiste Tervise Deklaratsioonis, kuna leitakse, et antud valdkonda panustamine kannab tulevikus suure tõenäosusega parimaid tulemusi.

Allpool on toodud 1999. aastal Viinis publitseeritud Austria ja Viini meeste tervise koondraporti ülesehitus. Selle raporti ülesehitust võiks järgida ka edaspidi Eestis poiste ja meeste sotsiaalset ja tervise seisundit peegeldav ülevaade. Eesti oludes tuleks lisaks eraldi käsitleda venekeelseid mehi, poiste sotsiaalseid ja tervise näitajaid, meeste haridust ja pereelu, vägivalda, sealhulgas perevägivalda. Ülevaade võiks olla kommenteeritud valdkondade tippspetsialistide poolt, erilise tähtsusega on just soospetsiifilisuse väljatoomine poiste ja meeste sotsiaalses ja meditsiinilises staatuses, probleemsete alade preventiooni võimalused ning kohtlemise spetsiifika.

Võimalikud probleemid Eesti meeste sotsiaalset ja tervislikku olukorda kajastava raporti koostamisel:

- ebapiisav koostöövalmidus erinevate osapoolte vahel;
- ebapiisav rahastus;
- ebapiisav ajaline limiit;
- andmekaitse üliiranged nõuded võivad takistada teatud uuringute läbiviimist või kõrgendatud turvanõuete tõttu muuta andmete kogumise ja töötlemise kulukamaks (kohati on juba takerdunud riiklik statistika ja teadusala uurimistöö);
- raporti jäämine ühekordse projekti tasemele, kusjuures raportist oleks kasu just selle järjepideval väljaandmisel.

Võimalikud kasutegurid:

- eeldus eesti meeste keskmise eluea pikenemiseks ja terviseolukorra paranemiseks, perede, naiste ja laste olukorra paranemiseks;
- aluse loomine tulevastele preventsoonimudelitele;
- aluse loomine multidistsiplinaarsete ja interdistsiplinaarsete meesuuringute algatamiseks ja korraldamiseks erinevate teadusdistsipliinide raames;
- aluse loomine koostööks erinevate organisatsioonide ja spetsialistide vahel.

Huvitav on mainida, et Maailma esimene kongress soospetsiifilisest meditsiinist „*The World Congress on Gender Specific Medicine (a new view of the biology of sex/gender differences on aging)*” toimus 23.– 26. veebruarini 2006. aastal Berliinis.

Näide: Viini Raporti ülesehitus

Sissejuhatus: Mis on meeste tervis

1. Demograafia
  - 1.1 Rahvastiku struktuur
  - 1.2 Rahvastiku areng Austria meeselanikkonna hulgas ja Viini meesrahvastikus
  - 1.3 Oodatav eluiga
    - 1.3.1 Oodatava eluea trendid Austria ja Viini elanikkonnas
    - 1.3.2 Oodatav eluiga rahvusvahelises võrdluses
    - 1.3.3 Madalaim oodatav eluiga meestel
    - 1.3.4 Oodatava eluea prognoosid
    - 1.3.5 Tervise ootused - takistusvabad eluootused
2. Sotsiaalmajanduslik ja poliitiline olukord
  - 2.1 Sotsiaalsed faktorid ja tervis
  - 2.2 Sotsiaalmajanduslikud erinevused meeste suremuses
  - 2.3 Haridus ja elukutse
  - 2.4 Sissetulekud
  - 2.5 Perekondlik staatus
  - 2.6 Sotsiaalsed kontaktid (suhted)
  - 2.7 Töötus
    - 2.7.1 Töötuse epidemioloogia
    - 2.7.2 Pikaajaline töötus
    - 2.7.3 Töötus ja tervis. Viini töötute tervislik seisund
  - 2.8 Kodutud mehed Viinis
  - 2.9 Immigratsioon (sisseränne)/meesvälismaalased Viinis
3. Tervise staatus (tervise seisundi olukord, näitajad)
  - 3.1 Epidemioloogia
  - 3.2 Haiguste statistika haiglate (tervisekeskuste) järgi
  - 3.3 Tervise soospetsiifilisus, SERMO uuring
    - 3.3.1 Surmapõhjused Viinis ja kogu Austrias
  - 3.4 Keskmine suremusvanus (keskmine vanus suremuses) Viini meeselanikkonna hulgas
  - 3.5 Viini meeselanikkonna kaotatud eluaastad
  - 3.6 Südame vereringe haigused
  - 3.7 Suhkurtõbi
  - 3.8 Vähihaigestumus (liikide kaupa)
    - 3.8.1 Preventsioon
  - 3.9 Kroonilised maksahaigused ja maksatsirroos
  - 3.10 Õnnetused surmapõhjustajana
    - 3.10.1 Suitsiid kui surmapõhjus

4. Töötervishoid
  - 4.1 Meessoost elanikkonna haigestumuse põhjused
  - 4.2 Kutsehaigused (tööõnnetused ja kutsehaigestumus)
  - 4.3 Invaliidsus (töövõimetus)
5. Elustiil
  - 5.1. Tervishoid ja elustiili meditsiin
  - 5.2 Nikotiinisõltuvus
    - 5.2.1 Tervisekontrolli strateegiad
  - 5.3 Toitumine ja kehakaal
    - 5.3.1 Ülekaal ja rasvumine
    - 5.3.2 Söömishäired
      - 5.3.2.1 *Anorexia nervosa*
      - 5.3.2.2 *Bulimia nervosa*
      - 5.3.2.3 *Binge eating disorder*
  - 5.4 Liikumine
  - 5.5 Alkoholi tarbimine
  - 5.6 Narkootikumide tarvitamine
    - 5.6.1 Narkootikumide tarvitamine ja selle võimalikud põhjused
    - 5.6.2 Narkootikumid ja AIDS
  - 5.7 Meestenõuandlad
6. Seksuaaltervis
  - 6.1 Seksuaalorientatsioon
  - 6.2 Suguhaigused ja seksuaalsel teel ülekantavad haigused
    - 6.2.1 Klassikalised suguhaigused
    - 6.2.2 Esinemissagedus ja ravi
    - 6.2.3 HIV/AIDS
    - 6.2.4 Viirushepatiidid
    - 6.2.5 Hospitaliseerimine
  - 6.3 Lastetus, kontratseptsioon, mehe vananemine (andropaus)
  - 6.4 Teave, nõustamine
7. Vaimne tervis
  - 7.1 Stress
    - 7.1.1 Epidemioloogia
    - 7.1.2 Vaimne koormus tööl
  - 7.2 Depressioon, psühhiaatrilised haigused
    - 7.2.1 Depressioon
      - 7.2.1.1 Epidemioloogia
      - 7.2.1.2 Tervishoiupoliitilised aspektid
      - 7.2.1.3 Preventsioon
      - 7.2.1.4 Majanduslikud aspektid
    - 7.2.2 Psühhiaatrilised haigused

8. Tervisehooldus
  - 8.1 Sooliste erinevustega arvestamine tervishoiusüsteemis
  - 8.2 Sooliste erinevustega arvestamine Viini meestel
9. Nõuded tervisele
  - 9.1 Tervise teadvustamine
    - 9.1.1 Toitumuse teadvustamine
    - 9.1.2 Kolesterooli taseme teadvustamine
    - 9.1.3 Vererõhu teadvustamine
    - 9.1.4 Viini meeselanikkonna terviseuuringute korraldamine
10. Seeniorid Viinis
  - 10.1 Sotsiaalmajanduslik olukord
  - 10.2 Soospetsiifiline vananemine
  - 10.3 Soospetsiifilisus Austria eakamate inimeste pereolukorras
  - 10.4 Subjektiivne tervis ja vananemine
  - 10.5 Hoolduse olukord ja hoolduse vajadus Austria ja Viini vanemate meeste hulgas
  - 10.6 Vanade ja vanemate meeste haigused
    - 10.6.1 Osteoporoos
    - 10.6.2 Dementsushaigused
      - 10.6.2.1 Dementsusvabad eluootused
    - 10.6.3 Eesnäärme suurenemine
    - 10.6.4 Pidamatus
  - 10.7 Vananemisuuringud (*“the aging male”*)
    - 10.7.1 Vananev mees
    - 10.7.2 Soospetsiifilised uuringud: *Baltimore Longitudinal aging study* (BLSA) soospetsiifilised uurimistulemused

Eesti tingimustes võiksid meesuuringud teadliku suuna saada just regulaarses ja süstemaatilises poiste ja meeste sotsiaalse ja tervise seisundi kaardistamises ning võimalike preventsiiooni ja teenuste mudelite väljapakkumises mehe tervise aruannetes.

Kirjandus

Eesti Statistikaamet (2005). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn: Statistikaamet.

Eesti Statistikaameti andmebaas www.stat.ee (külast. nov 2005).

Eesti Haigekassa (2003). *Elanike rahulolu arstiabiga*. Tallinn: Eesti Haigekassa.

Kunst, A., Leinsalu, M., Kasmel, A., Habicht, J. (2002). *Social Inequalities in Health in Estonia*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Lõhmus, L., Trummal, A., Harro, M. (2003). *HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Tervise Arengu Instituut (2005). *Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2004*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

World Health Organization (2002). *The World Health Report 2002 – reducing risks, promoting healthy life*. Geneva: WHO.

World Health Organization Health For All andmebaas www.who.dk (külast. nov. 2005).

Summary

Men – the subjects of social studies

The aim of this collection of articles is to give an overview of the methodological aspects of men's studies and to set new questions for studying.

Helen Biin and Judit Strömpl provide an overview of the methodological approaches and study methods applied in men's studies. At different times, different researchers have used various different terms when speaking about men's studies like, for instance, academic men's study, critical studies of men, men's domination studies and masculinity studies. Terminologically, "men's studies" mean a separate area of study, which on one hand treats men as a part of the structure of society – as a unit of observation and analysis – and on the other hand as a separate group in the socio-political meaning (e.g. in the case of the problems of harmonising work and family life). Family, work, school etc. are in such case treated as background categories.

Agnes Alvela's article addresses the issue of starting sex life, concentrating on the social pressures related to starting sex life in the interaction between the genders and then provides an overview of the situation in sexual education in Estonia today. In conclusion, the author argues that through sexual education and various services, and in cooperation with researchers and practitioners, Estonian society can move towards making the gender roles more flexible, which would in turn reduce the negative social pressures influencing both genders.

Dagmar Kutsar discusses man in relation to family and focuses on the various aspects and problems of fatherhood. In addition to a socio-constructive overview of the definition of fatherhood and the more common cultural regimes, the author also addresses the research into the process of growing into a father. The author claims that parenthood today faces several challenges – economic stress and poverty, isolation of family units, job related demands that are in conflict with family needs, the individualisation of the needs of children and adult family members, the so-called de-familisation of the family institution. Kutsar addresses the problems of a separated father, from the aspect of the relationship between a separated father and his child and the factors influencing them, as well as from the aspect of the problems of a separated father in fulfilling his obligations to the child. Towards the end of the subject discussion, the author provides an overview of the problems of combining family and work life in men's studies.

Dr Olev Poolamets as a men's doctor expresses his concern over the men's poorer health indicators and their less self-caring health behaviour. The author thinks that the implementation of universal health promotion and illness prevention programmes and campaigns is

costly and ineffective, as the presumption of efficient and productive programmes – reaching men and people with a lower level of education, multi-disciplinary cooperation between important sectors and a comprehensive approach to men's health factors – has until now been inefficient.

Dr Poolamets proposes a thematic structure of a regular report documenting the condition of men's social, mental and physical health, covering data from various studies and providing a basis for multidisciplinary cooperation to improve men's situation in Estonia. The author separately touches upon the profession of a men's doctor, which is not yet so popular in Estonia, providing a brief overview of its development and current situation.

Varem ilmunud toimetised:

1/2007 Puuetega inimeste toimetulek ja vajadused. – Poliitikaanalüüs.

8/2006 Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. – Poliitikaanalüüs.

7/2006 Tööturu riskirühmad: vanglast vabanenud töötud. – Teemaleht.

6/2006 Tööturu riskirühmad: vanemaealised töötud. – Teemaleht.

5/2006 Tööturu riskirühmad: noored töötud. – Teemaleht.

4/2006 Tööturu riskirühmad: puudega töötud. – Teemaleht.

3/2006 Tööturu riskirühmad: mitte-estlased. – Teemaleht.

2/2006 Tööturu riskirühmad: pikaajaliselt töötud. – Teemaleht.

1/2006 Sooline ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis. – Poliitikaanalüüs.

Eri aegadel on erinevad uurijad meesuuringute tähistamiseks kasutatud mitmeid erinevaid termineid – näiteks akadeemiline meesuurimus, kriitiline meeste uurimine, meeste domineerimise uuringud ja maskuliinsus-uuringud. Käesoleva raamatu autorid on seisukohal, et:

- meesuuringud oma spetsiifilisusele vaatamata ei saa olla isoleeritud uurimisala;
- meesuuringud kui osa soouuringutest on interdistsiplinaarne uurimuste ala;
- meesuuringud peavad olema integreeritud sotsiaalse muutuse raamistikku, st. käsitletavat protsessina sotsiaal-kultuurilises ja sotsiaal-poliitilises-majanduslikus keskkonnas (neoliberalism, turuühiskond, riskiühiskond).

Käesoleva kogumiku kaks esimest artiklit annavad ülevaate meesuuringute metodoloogilistest aspektidest, kaks järgmist puudutavad meeste identiteedi, muutuvate soorollide ja sotsialiseerumisega seonduvat problemaatikat; viimases artiklis selgitatakse meesuuringute pideva ülevaateuuringu vajalikkust Eestis.

Artiklite kogumik on sotsiaalministeeriumi toimetiste sari, mille eesmärgiks on esitada erinevate autorite poolt koostatud sotsiaal-, töö- ja tervise poliitikaga seonduvaid ühe uuringu- või teemakeskseid ülevaateid ja analüüse ning seeläbi aidata kaasa teadmispõhise poliitika kujundamisele.